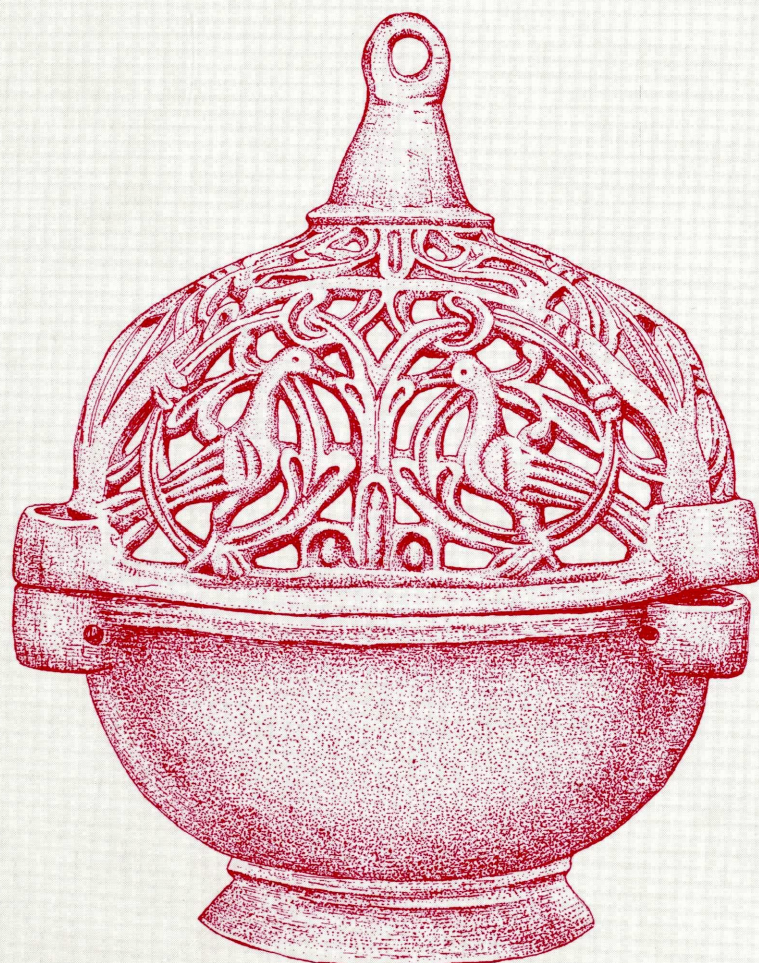

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

STUDIA ARCHAEOLOGICA X.

SZEGED • 2 0 0 4

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

STUDIA
ARCHAEOLOGICA
X.

SZEGED • 2 0 0 4

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE – STUDIA ARCHAEOLOGICA X.

DOLGOZATOK A MÓRA FERENC MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYA ÉS AZ MFM SZTE
RÉGÉSZETI TANSZÉKE KÖRÉBŐL

A tanulmányok lektorai:

HORVÁTH Ferenc
KOVÁCS László
LOVAG Zsuzsa
LŐRINCZY Gábor
RÉVÉSZ László

SOMOGYI Péter
V. SZABÓ Gábor
SZEVERÉNYI Vajk
TAKÁCS Miklós
TOMKA Gábor

Szerkesztették:

BENDE Livia – LŐRINCZY Gábor

A német szöveget fordította:

H. SIMON Katalin

Borító:

ÖLVECZKY Gábor

Grafika:

CZABARKA Zsuzsa

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Kollégiuma és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatta

Szerkesztőség: 6720 ☒ Szeged, Roosevelt tér 1–3. ☎ 62/549-040 • Fax: 62/549-061

E-mail: l_bende@mfm.u-szeged.hu, lorinczy@mfm.u-szeged.hu

Trogmayer Ottó 70 éves!

TARTALOM — INHALT — CONTENTS ✓

HORVÁTH, László András – H. SIMON, Katalin: <i>Bemerkungen zur Baukunde der Körös-Kultur</i> . . .	9
<i>Megjegyzések a Körös-kultúra házépítészetéhez</i>	23
GYUCHA Attila – PARKINSON, William A. – YERKES, Richard W.: <i>Kora rézkori településkutatás a Dél-Alföldön. Előzetes jelentés a Körös regionális régészeti program 1998–2002 között végzett munkájáról</i>	25
<i>Vorbericht über das Regionale Archäologische Programm „Körös“ in den Jahren 1998–2002</i> . . .	42
SÁNTA Gábor: <i>A halomsíros kultúra leletei Zákányszék határában</i>	53
<i>Die Funde der Hügelgräberkultur in der Gemarkung von Zákányszék</i>	70
V. SZABÓ Gábor: <i>A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához</i>	81
<i>Das Gefäßdepot von Tiszacsege. Neue Angaben zur Sitte der spätbronzezeitlichen Gefäßdeponierung in der Theißgegend</i>	99
PROHÁSZKA Péter: <i>Az arad-mikalakai hun kori női sírok (1903)</i>	115
<i>Die hunnenzeitlichen Frauengräber von Arad-Mikalaka (1903)</i>	124
NAGY Margit: <i>A hódmezővásárhely-kishomoki gepida temető (elemzés)</i>	129
<i>Das gepidische Gräberfeld von Hódmezővásárhely-Kishomok (Analyse)</i>	184
BALOGH Csilla: <i>Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája</i>	241
<i>Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschläge des Karpatenbeckens</i>	274
LŐRINCZY Gábor – STRAUB Péter: <i>Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez II.</i> . . .	305
<i>Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel II.</i>	319
MADARAS László: <i>Kora avar kori sírok Öcsödről</i>	339
<i>Frühawarenzeitliche Gräber in Öcsöd</i>	354
LANGÓ Péter – TÜRK Attila: <i>Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn (Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához)</i>	365
<i>Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő (Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Brustkreuze mit südosteuropäischen Beziehungen)</i>	418
Appendix. MENDE Balázs Gusztáv: <i>A Mindszent-Koszorús-dűlőn feltárt 2. számú honfoglalás kori sir antropológiai adatainak összefoglalása</i>	452
<i>Die Zusammenfassung der anthropologischen Angaben des am Fundort Mindszent-Koszorús-dűlő freigelegten landnahmezeitlichen Grabes 2.</i>	453
Appendix. KÓBOR Balázs: <i>A Mindszent-Koszorús-dűlő lelőhely 2. és 3. sírjában feltárt ezüstitárgyak anyagvizsgálata</i>	454
<i>Materialuntersuchung der in den Gräbern 2 und 3 des Fundortes Mindszent-Koszorús-dűlő freigelegten Silbergegenstände</i>	456

HORVÁTH Ciprián: <i>Láncékszerek a honfoglalás kori leletanyagban</i>	459
<i>Kettenschmucksachen in dem landnahmezeitlichen Fundmaterial</i>	476
JUST Zsuzsanna – MACZEL Márta – MARCSIK Antónia – MOLNÁR Erika: <i>Paleopatológiai elváltozások Sándorfalva-Eperjes 10. századi embertani anyagában</i>	483
<i>Paleopathological alterations in the 10th-century human skeletal material of Sándorfalva-Eperjes</i>	490
VÖRÖS István: <i>Sándorfalva-Eperjes honfoglalás kori temető állatsontleletei</i>	493
<i>Die Tierknochenfunde des landnahmezeitlichen Gräberfeldes von Sándorfalva-Eperjes</i>	495
VÖRÖS István: <i>Eperjes-Takács-tábla honfoglalás kori temető 5. sírjának lova</i>	497
<i>Das Pferd des Grabes 5 im landnahmezeitlichen Gräberfeld von Eperjes-Takács-tábla</i>	500
SZATMÁRI Imre: <i>A mezőberényi Árpád-kori kereszt</i>	501
<i>Das arpadenzeitliche Corpus von Mezőberény</i>	512
GALLINA Zsolt – MOLNÁR István: <i>Épületek és szerkezeti elemeik egy késő Árpád-kori településen (Kiskunfélegyháza-Amler-bánya, Déli összekötő hid)</i>	525
<i>Gebäude und ihre Konstruktionselemente in einer spätarpadenzeitlichen Siedlung (Kiskunfélegyháza-Amler-Grube, südliche Verbindungsbrücke)</i>	542
F. LAJKÓ Orsolya: <i>Kora újkori kerámiaegyüttes Óföldeákról</i>	553
<i>Ein frühneuzeitlicher Keramikkomplex in Óföldeák</i>	570
TROGMAYER Ottó: <i>Ötven év múltán</i>	575
LŐRINCZY Gábor – TÜRK Attila: <i>Istvánovits Eszter: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003. 499 oldal, 216 szöveg közti kép, 235 rajzos és fotós tábla, 1 színes kihajtott térkép.</i>	581
<i>A Móra Ferenc Múzeum Régészeti Osztály és az MFM–SzTE Régészeti Tanszék munkatársainak bibliográfiája, 2003</i>	585
<i>Rövidítések jegyzéke — Abkürzungen — List of Abbreviations</i>	589

MARTINOVKA-TÍPUSÚ ÖVGARNITÚRA KECELRŐL. A KÁRPÁT-MEDENCEI MASZKOS VERETEK TIPOKRONOLÓGIÁJA

BALOGH Csilla

BEVEZETÉS

A dolgozatban kettős célt tűztem magam elé. A munka első felében egy, jelen ismereteim szerint az avar kori leletanyagban eddig párhuzam nélküli övgarnitúra ismertetésére és elemzésére kerül sor. A veretek bronzból, kéregöntéssel készültek, és felerősítő szegecsek a veretekkel egybeöntöttek. E két kritériumot elegendőnek tartottam ahhoz, hogy a leleteket mint Martinovka-típusúakat tárgyaljam. A veretek közül kettő áttört, és rajta sematikus arcábrázolás látható. Ennek kapcsán a dolgozat második felében kísérletet tettem arra, hogy összegyűjtsem a Kárpát-medence azon geometrikus elemekből levezethető arcábrázolásos vereteit, melyek öntöttek és áttörtek vagy pedig kétséget kizáróan ilyen veretek utánzatai. E veretek együttesét értem a maszkos veretek fogalma alatt, melyeknél a díszítést és annak megfogalmazását együttesen tekintettem prioritásnak. Ugyanakkor nem foglalkozom a többi, avar kori arc- vagy emberábrázolásos veretípussal. Kimaradtak a dolgozathoz azok a bizánci eredetű arcábrázolásos veretek, melyeket legutóbb Garam Éva foglalt össze (GARAM 2001, 130–133, Taf. 97). Ezen övdíszek közös jellemzője és alapvető különbsége a maszkos veretekkel ellentétben, hogy a rajtuk lévő emberi arc (szinte mindig szakállas férfiarc) realiztikusabb, részletes. Ezek csoportjához sorolható a hajdúdorogi 1. sír csatja is, melynek valószínűleg másodlagos felhasználású csatlemezen a fentiekhez nagyon hasonló férfiarc látható (KÜRTI-MENGHIN 1985, Abb. 49). Ugyancsak kimaradtak a Csengődön előkerült egyedi arcábrázolásos veretek (KOVRIK 1948, LXXII. t. 2 9), melyek ugyan más fejformát és vonásokat mutatnak, mint az előbb említett övdíszek, de realiztikusabb megfogalmazásuk miatt ezek is inkább a bizánci eredetű arcok veretek csoportjába sorolhatók. Nem kerültek tárgyalásra azok a szintén bizánci eredetű

pont-vonaldíszítésű veretek sem, melyek mintája elvont arcábrázolásnak tekinthető, mint pl. a Szekszárd-Bogyiszlói úti temető 605. sírjából származó, ívelt oldalú pajzs alakú veret (ROSNER 1999, Taf. 39. 605:1), vagy az abonyi sírmező 36. sírjának kettős lemezű, pajzs alakú, pont-vonal mintával áttört, kisszíjvége (ÉBER 1902, 247).

Mindezeket tekintve úgy tűnik, hogy le lehetne egyszerűsíteni a kérdést arra, hogy a dolgozatban a nem bizánci eredetű, vagyis a nomád(?) jellegű maszkos veretek kerülnek tárgyalásra. Azonban lejjebb kiderül, hogy a kérdés nem ennyire egyszerű, mert a veretek párhuzamai között nem egy nem nomád temetkezésből származik. Így tehát marad az, hogy igyekeztem valamennyi olyan avar kori maszkos veretet felgyűjteni a Kárpát-medencéből, mely áttört és öntött vagy ilyen utánzata.

A bevezetés végén szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy a címben szereplő Martinovka-típusú és maszkos veretek fogalmát nem egymás szinonimájaként tekintem, hanem a maszkos veretek (geometrikus elemekből álló, sematikus arcábrázolás) a Martinovka-típusú veretek (több stílust átfogó gyűjtőfogalom: öntött, áttört veretek, taggás lemezveretek és egyszerű lemezveretek) halmazának egyik részhalmazát alkotják. A magyar kutatás már jó ideje ismeri Fettich Nándor munkájából (FETTICH 1937, 122–133) a Martinovkán előkerült kincslelet egyes darabjait. E tanulmányban Fettich korán felhívta a figyelmet arra, hogy három stílusirányzat különböztethető meg a leletegyüttesben, és a tárgyak különböző eredetűek. Dolgozata megjelenése óta a hazai kutatók ezért igen vegyes jellegű leleteket értenek Martinovka-kör, -kultúra, -típus alatt: előállítási technika, formai analógiák vagy a díszítés alapján sorolnak egy-egy veretet e tárgykörbe. A két fogalom tisztázására Somogyi

Péter tett kísérletet (SOMOGYI 1987, 130), hiszen a maszkos veretek alatt az öntött, áttört övvereteket és szíjvégeket értette, amelyek gyakran (de nem mindig!) arcábrázolással díszítettek (SOMOGYI 1987, 121). Az ilyen attribútumokkal kialakított leletcsoportot az orosz kutatás talán szerencsésebben heraldikus veretekként definiálja (GAVRITUHIN-OBLOMSKY 1996, 72). Bár egyre nyilvánvalóbb, hogy a

sokféle lelettípust magába olvasztó Martinovka-kör, -kultúra, -típus ma már kevésbé alkalmazható, és helyette egzaktabb, adott esetben szűkebb tipológiai elnevezésre/elnevezésekre lenne szükség, mégis tovább használjuk e fogalmat, mert minden vegyes jellege ellenére egy jól körülhatárolható leletkört értünk alatta.

A KECELI LELETEGYÜTTES

A kalocsai Viski Károly Múzeum régészeti gyűjteményének törzssanyagát a helyi gimnázium egykori helytörténeti gyűjteménye képezi. Az évtizedek alatt összegyűjtött leletekről 1964-ben Vadász Éva és Vékony Gábor készített leírást, amelyet a későbbi leltározás során szó szerint vettek át. A leleteket az eredeti dobozokon lévő feliratok alapján kötötték lelőhelyhez. Pontosabb azonosításhoz a gimnáziumi értesítőkben a gyűjtemény gyarapodásáról szóló, szüksézáú jelentések csak ritkán adtak fogódzót.

A gyűjtemény törzssanyagában figyeltem fel az alább ismertetésre kerülő leletegyüttesre, mely a leltárkönyvi bejegyzés szerint Kecelről származik. A leletek tévesen 10. századi honfoglaló anyagnak voltak meghatározva, és a Kecel-Lehotzky-tanya lelőhely honfoglaló sírjainak leleteivel vannak összekeverve. A jó minőségű, ónozott bronzveretek összetartozását anyaguk, technikájuk és jellegük azonossága alapján feltételezem.

A leletek leírása: 1. Lira alakú *bronzcsat* (1. kép 2). Öntéssel készült, felülete ónozott. A csatkeret erősen profilált: a keret közepén nyelvtartó rész van kialakítva, a karika két oldalán két-két, bevéssett, függőleges vonallal díszített. A csatpecsek a karikára hajlik, erősen tagolt. H.: 3,3 cm, sz.: 2,6 cm, s.: 10,04 g. 2–4. 3 db korong alakú, *bronz övveret* (1. kép 5–7). Kéregöntéssel készült, peremes darabok. Előoldaluk polírozott, ónozott, hátoldaluk durva, ahol egy-egy, a verettel egybeöntött szegecs található. Az egyik darab szegecsének tövére vékony, vas lemezdarab van ráhúzva. Átm.: 1,5 cm, s.: 1,77 g, 1,86 g, 1,9 g. 5–6. 2 db négykaréjos, *bronz övveret* (1. kép 10–11). Kéregöntéssel készültek, peremesek. Aszimmetrikus veretek, melyeken egy nagy koronghoz két kisebb, ezekhez pedig egy kicsit nagyobb karéj kapcsolódik. Előlapjuk ónozott, a karéjok találkozásánál utánvésett, hátoldaluk durva. Felerősítésük a hátoldalukon található, a veretekkel egybeöntött szegecssekkel történt. Mindkét veret hibás, az

egyik az előoldalon öntési hibás, a másiknak hátoldaláról hiányzik az egyik rögzítő szegecs. H.: 3,1 cm, sz.: 0,9–1,8 cm, s.: 4,45; 5,44 g. 7–8. 2 db hatkaréjos, *bronz övveret* (1. kép 8–9). Kéregöntéssel készültek, peremesek. Hosszúkás alakú veretek, melyeken a négy, szimmetrikusan elhelyezkedő, kisebb karéjhoz végükönél egy-egy nagyobb karéj kapcsolódik. Előoldaluk polírozott, ónozott, a karéjok találkozásánál utánvésett, hátoldaluk durva. Felerősítésük a hátoldalukon lévő két, a veretekkel egybeöntött szegeccsel történt. Az egyik darab töredék. H.: 2,7 cm, sz.: 1,3 cm, s.: 1,91; 3,2 g. 9. T alakú, öntött *bronz akasztóveret* (1. kép 12). Kéregöntéssel készült, peremes veret. Felső, ívelt oldalú pajzs alakú része kissé csúcsosan végződik, a veret akasztórésze tagolt. Előlapja ónozott, hátoldala durva. A pajzs alakú veretrészen arcábrázolás látható: a közepén lévő, hosszúkás áttörés az orrot szimbolizálja, a szemöldök, a szemek és a száj vésett. A veret hátulján két, vele egybeöntött szegecs található. A veret pajzs alakú részénél öntési hiba figyelhető meg. H.: 3 cm, fej sz.: 1,3 cm, horog sz.: 1,85 cm, s.: 4,21 g. 10. Öntött *bronzkarika* (1. kép 3). Egyik oldalánál kissé csúcsos karika, vele szemben oldala elkeskenyedik, és egyenesen kialakított. Közepén nagy, kerek áttörés van. Felülete ónozott. H.: 1,6 cm, sz.: 1,6 cm, s.: 1,73 g. 11. Kéregöntéssel készült, *bronz kissíjvég* (1. kép 13). Peremes veret, melynek felső része tölcser alakú, felső széle egyenes, alulról három karéj kapcsolódik hozzá. Előlapja polírozott, ónozott felületű, a karéjok találkozásánál utánvésett. Hátoldala durva, ahol két, a verettel egybeöntött szegecs található. H.: 2,4 cm, sz.: 0,9–1,45 cm, s.: 2,86 g. 12. Kéregöntéssel készült, *bronz nagyszíjvég* (1. kép 14). Peremes veret. Alja kissé elhegyesedő, oldalai enyhén ívelték, felső szélén vésséssel kialakított, 4 mm-es borda húzódik. Alatta két kerek áttörés sematikus arcábrázolást mutat. A szíjvég hátoldalán két, a verettel egybeöntött szegecs szolgált felerősítésére, melyek a veret hossz tengelyében helyezkednek el. Törött, ragasztott. H.: 5,7 cm, sz.: 1,5 cm, s.: 6,96 g. 13. Kerek átmetszetű, vékony bronzhuzalból készített, felcsavart végű *karika* (1. kép 4). Átm.: 1,2 cm, s.: 0,33 g. 14. Öntött bronz, erősprofilú *fibula* (1. kép 1), melynek tűtartója három kerek lyukkal áttört. Tüje hiányzik. H.: 6,5 cm, sz.: 1,3 cm, s.: 10,81 g.¹

¹ A leletek a Viski Károly Múzeumban 64.6.36.3–5., 10–17. leltári számon találhatók.

A Kecelről ismeretlen úton előkerült övveretek előállításának technikájuk és felerősítési módjuk alapján kétségtelenül kapcsolatban hozhatók az ún. Martinovka-körrel, és a T alakú akasztóveret, valamint a nagyszíjvég a rajtuk lévő áttörés és arcábrázolás alapján a maszkos veretekkel.

A három sima, kerek övveretnek (1. kép 5–7) a hazai avar leletek között számtalan, préselt technikával készült utánzata fordul elő, melyek zöme a 7. század 2. harmadára, egyes darabok későbbre, inkább a század 2. felére datálhatók. Öntött kivitelben azonban csak egyetlen hasonlót ismerek, a Deszk-L 13. sírból (13. kép 4), mely egy öntött, pajzs alakú verettel együtt övet díszített.² A két veret azonban alapvetően más ötvösgyakorlatot mutat: a keceli darab peremes kéregöntvény és szegecs viszonylag rövid, kissé elhegyesedő, és a veret síkjával hegyesszöget zár be, a deszki sírból származó veret széle egyenes, és a síkjára merőlegesen álló szegecs feltűnően hosszú (h.: 1,2 cm). A verettípus (3. kép 1–4) öntött kivitelben a Martinov-

ka-típusú leletegyütteseknek, sőt a kis-ázsiai, sokmellékszijas öveknek is (BÁLINT 1995, 5–8. kép) egyik vezérdarabja.

A keceli darabok közül jól ismert típust képvisel a T alakú akasztóveret (1. kép 12). Nyilván funkcionális magyarázata van annak, hogy a verettípus széles körben, a Dunától az Urálig nagy területen elterjedt, és a legkülönbözőbb stílusban bukkan fel (préselt, félgömbös keretű, kő- vagy üvegbetétes garnitúrákban, sima préselt formában, préselt díszítéssel és ezek különböző kombinációjában). A Kárpát-medencében e verettípus préselt variációja gyakori, azonban ezekre az öntött előképek sajátos áttörése nem jellemző. Kivételt csupán a Mór-Akasztódomb 21. sír (TÖRÖK 1954, IX. t. 11–12) akasztóveretpárja képez. Öntött kivitelben való előfordulásáról a keceli darabon kívül csak Tolnanémediből van adatunk (NAGY 1901, 316), amely öntött, maszkos szíjvég társaságában került elő. A keceli veret áttörésének formája és az utólagosan rávéselt arcábrázolása alapján párhuzam nélküli a

2 Deszk-L 13. sír (13. kép) (CSALLÁNY 1972, 24–26; LŐRINCZY 1994, 322; KÜRTI 2002b): Fülkesír. T.: –. Akna m.: 80 cm, sz.: 100 cm, fülke m.: 120–170 cm. Csontváz h.: 180 cm. Az aknában egész ló feküdt. Mell.: 1. A medence közepén bronzcsat (13. kép 1). A karika ovális, vaspecke kissé a karikára hajlik. A szembeforduló két madárfejet ábrázoló csattest egybe van öntve a karikával. A csat felerősítése két felforrasztott bronzszegeccsel történt. H.: 3,8 cm, sz.: 3,7 cm. 2. Közélemben téglalap átmetszetű, téglalap alakú vascsat (13. kép 2) volt. Pecke hiányzik. H.: 2,2 cm, sz.: 3,5 cm. 3. Téglalap átmetszetű vascsat (13. kép 3) kis töredéke a váz jobb oldalánál. 4. Öntött bronz, kissé hosszúkás pajzs alakú övveret (13. kép 5). Az öntvény aszimmetrikus, alsó széle egyenes, felül kissé csúcsos. Előoldala polírozott, a hátoldala durva. Középen hosszában alig észrevehető borda fut, alsó szélénél két, vízszintesen bekarcolt vonal látható. Hátulján egybeöntött, hosszú szegecs van. H.: 2 cm, sz.: 1,2 cm. 5. Öntött, bronz kerek övveret (13. kép 4). Előlapja polírozott, a hátlapja durva. Hátoldalán hosszú, egybeöntött szegecs található. Átm.: 1,35 cm. 6. Bronzdrótból hajlított, ácskapocs alakú rögzítő fül (13. kép 16). H.: 1,7 cm. 7–13. 7 db bronzdrótból hajlított rögzítőkapocs töredék (13. kép 9–15). 14. Egyélű, egyenes vastör (13. kép 17) hegyének töredéke, rajta a fatok maradványa. Sz.: 1,8 cm. 15. A csontváz jobb oldala mellett hosszú, karikás markolatú vaskard (13. kép 21). 16. 1 db háromélű nyilcsúcs (13. kép 18). H.: 7,6 cm. A lóváz mell.: 17–19. Valószínűleg a lócsontok közül sima, préselt, félgömb alakú, bronz lószerszámveretek (13. kép 6–8) töredékes állapotban. Felerősítésükre keskeny bronzpántból hajlított fülek szolgáltak. 20–21. Hurkos fülű kengyel (13. kép 19–20) ugyancsak töredékes állapotban. A fül téglalap, a szár kerek átmetszetű volt, a talpaló ívelt, szélesre kalapált. 22. Ismeretlen rendeltetésű vastörredékek.

A sír leletei a Móra Ferenc Múzeumban 53.75.42–49. leltári számokon, a temetőterkép a régészeti adattárban 6-75, 8-75 számon, a sír dokumentációja Móra Ferenc kéziratos hagyatékában található meg. A kard elveszett, rajzát és részletes leírását ld. SIMON 1991, 291, 18. kép! A dokumentáció és a leltárkönyv szerint a kard h.: 96 cm volt. A leírt tárgyakon kívül az eredeti leírás szerint a lócsontoknál zabla is volt, ez nem került múzeumi nyilvántartásba.

A sírt a hazai szakirodalomban a Deszk-H 22. sírral megegyezőként említették (CSALLÁNY 1972, 24–26; LŐRINCZY 1994, 322) a Deszk-H temető dokumentációjának egyik szelvénye alapján. A két sír azonossága nem valószínű. A Deszk-H (Boros János földje) temetőben Móra Ferenc megbízásából Kotormány János ástott 1933. okt. 12–29. között, majd később 1937. okt. 6-án Csallány Dezső is feltárt itt egy női sírt, melyet Deszk-H 22. sírként dokumentált. A Móra Ferenc Múzeumban a Csallány-féle sír anyaga van beletárolva a sírszám alatt (MFM ltsz.: 53.15.75–73.). Ma már tisztázatlan okból, de valószínűleg tévedésből, utólag Móra az egyik, Kotormány által Horváth András halma 1. sírként dokumentált sír lapjára felvezette a Deszk-H 22. sír meghatározást. Horváth András halmán található a Deszk-L temető, ahol 1938-ban Csallány Dezső tárt fel 11 sírt, erről azonban a térképen kívül egyéb dokumentáció nem maradt fenn, csak a beletárolt leletanyag. A háború utáni újraeléltározáskor dokumentáció hiányában a Csallány által feltárt 11 sír leletei után automatikusan továbbszámozva nyilvántartásba vették a Kotormány által feltárt sír anyagát is. Valószínűleg Csallány a Deszk-L 1. sírnak a Kotormány által leírt sírt tekintette, és a számozást 2-től folytatta. Vagyis valószínűleg a Deszk-L 1. sír azonos a Deszk-L 13. sírral. Egyébként a Deszk-H és L jelzetű temetők egymástól nagyobb távolságra helyezkednek el, köztük vannak a Deszk-Sz és Deszk-T temetők is (MFM RégAd: 300-76), ami szintén azonosságuk ellen szól.

délorosz steppéről eddig ismert maszkos veretek között is. Az ismert esetekben a veretek áttörése leginkább magát az arcábrázolást formázza (SOMOGYI 1987, 128; BÁLINT 1995, 47–48. kép; GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 25–29, Ris. 37–39). Bár a maszkos vereteken gyakran megfigyelhető, hogy az áttöréseket vésett vonalakkal egészítik ki, azonban arra, hogy magát az arcábrázolást vessék be, a mi darabunkon kívül csak a potzneusiedli ívelt oldalú szíjvégen (5. kép 6) ismerek példát.

A keceli együttesben található, kissé csúcsos karika (1. kép 3) kapcsán első látásra felvetődik, hogy milyen funkciót töltött be. Mivel formája hasonlít a líra alakú csatokra, lehetett csat is, bár véleményem szerint itt egy összetett veret csüngőjéről van szó. Az öntött, maszkos vereteket tartalmazó garnitúrák gyakori eleme egy vagy több, olyan csüngős veret, amely egy veretrészből és egy hozzá kapcsolódó csüngőrészből áll. Amíg az általam ismert esetekben az áttört csüngőrész formailag meglepően egységes (kissé csúcsos karika), addig a rögzítő rész változatos formákban fordul elő. A karikával egybeöntött, tagolt, téglalap vagy kissé hengeres formában került elő Epifanovában (BEZUGLOV 1985, Ris. 1. 15, 17–18), Arcybašovban (MONGAJT 1951, Ris. 43, 2–4) és közelebb, a szentes-lapistói népvándorlás kori sírleletben (CSALLÁNY 1934, Taf. LVIII. 8). A karikához öntött füllel kapcsolt kerek formában a skalistojei 325. sírban (VEJMARN–AJBABIN 1993, 72, Ris. 48), téglalap alakú veretrésszel ugyancsak a skalistojei temetőben, a 391. sírban (VEJMARN–AJBABIN 1993, 90, Ris. 64), pajzs alakú résszel a kudyrgai 11. sírban (KENK 1982, Abb. 19. 5) került elő. Az analógiák alapján úgy látom, hogy a keceli karika egy ilyen csüngős veret csüngőtagja lehetett. A karika analógiája, szintén a felső veretrész nélkül, megvan a már említett arcycbaševói sírban is, ahol a szerző csatkarikaként írta le (MONGAJT 1951, 125, Ris. 43. 7), valószínűleg tévesen.

A többi keceli veret, melyeknek közös sajátossága, hogy különböző méretű karéjokból állnak össze, jelen ismereteim szerint eddig párhuzam nélküli a Kárpát-medencében, öntött és préselt kivitelben egyaránt. Ugyanakkor más, két-, három- és négykaréjos, préselt veret (3. kép 11, 21) mint öv-, lábbeli- és lószerszámveret, ha nem is túl nagy számban, de ismert a hazai kora avar kori leletanyagban. Ezeknek öntött változatai szintén megtalálhatók a Martinovka-típusú és maszkos veretek között (LÖRINCZY 1991, 138–140; BÁLINT 1995, 39. kép 3–4, 21–22, 31, 35–36, 42. kép 1–7). A négykaréjos, aszimmetrikus övveretekhez (1. kép 10–11) mindössze egy öntött analógiát ismerek Baskíriából,

amelyhez halfarkas veret és egybeöntött pajzstestű csat tartozott (OBORIN 1964, Ris. 2. 8). A területileg messze lévő veret csak jellegében hasonlít a keceli darabokhoz, mivel a baskíriai darab is négy karéből áll, azonban felső veretrésze ovális (3. kép 13).

Párhuzamok hiányában a veretek egykori helyzetét az övön csak a hátoldalukon lévő, felerősítő szegecs elhelyezkedése alapján feltételezhetjük. A szegecs a veret hossz tengelyében vannak, és a veretek síkjával hegyesszöget zárnak be. Az egyik veretről hiányzik az egyik szegecs, viszont feltehetően ez nem tette használhatatlanná az övdísz. Ezért úgy vélem, hogy a veretek a kisebb karéjokkal lefelé voltak az övre felerősítve.

A szimmetrikus, hatkaréjos vereteknek (1. kép 8–9) az általam ismert legjobb párhuzamai a kudyrgai 4. lovassírból kerültek elő mint lószerszámveretek (KENK 1982, 57, Abb. 13. 25–26), valamint hozzájuk formailag közel álló veretet (3. kép 23) szerepeltet Kovalevskaá az Altaj-hegységből, a gorno-altajski múzeum anyagából (KOVALEVSKAÁ 1990, Ris. 3. 21), sajnos egyéb leletösszefüggések nélkül. Ezen kívül mindössze még egy, hosszúkas, hat karéből álló, öntött veret (3. kép 24) előfordulásáról tudok a skalistojei temető 321. sírjából (VEJMARN–AJBABIN 1993, 71–72, Ris. 47. 26), amelyet trapéz alakú, lemezes testű és egybeöntött pajzstestű csatok, valamint öntött, hármass pajzs alakú lábbeliveretek kísérnek. Formailag azonban a skalistojei veret nem hasonlít a mi darabunkhoz.

A keceli leletek között a hosszúkas, hatkaréjos veretekből kettő van: egy ép darab és egy másiknak a töredéke. Az ép példány hátoldalán két rögzítő szegecs van a veret hossz tengelyében. Analógiák hiányában nem tudjuk biztosan, hogy függőlegesen vagy vízszintesen álltak-e a veretek az övön, talán csak a szegecs állása alapján — amelyek a többi verethez hasonlóan, a veret síkjával hegyes szöget bezárva felfelé állnak — feltételezhetjük, hogy függőleges helyzetben voltak.

A tölcéses felső részű, háromkaréjos verethez (1. kép 13) teljesen hasonló öntvényt (3. kép 15) szintén az Altaj-hegység vidékéről, a gorno-altajski gyűjteményből idéz Kovalevskaá előbb már említett munkájában (KOVALEVSKAÁ 1990, Ris. 4. 24), valamint ezekhez hasonlóakat (3. kép 16), csak a felső részükön tölcés helyett pajzs alakú résszel Polomskból (KOVALEVSKAÁ 1990, Ris. 4. 20), hasonmását a gorno-altajski anyagból (KOVALEVSKAÁ 1990, Ris. 4. 25). Tagoltabb felsőrészű variációjuk (3. kép 17) Kudyrgében, a 10. sírban mint lószerszámveret (KENK 1982, 62, Abb. 18. 19) került elő.

A keceli darab hátoldalán, a hossz tengelyben két rögzítő szegecs van, amelyek elhelyezéséből és a veret formájából is arra következtetünk, hogy a három karéjjal lefelé volt a veret felerősítve és talán szíjvégen helyezkedett el.

A garnitúrához tartozó nagyszíjvéghez (1. kép 14) mind formában (lefelé kissé ívelt haladó oldalú), mind díszítésben (a felső egyenes szél alatt két, kerek áttörés) rokon példányok szép számmal kerültek elő öntött, maszkos vereteket is tartalmazó leletegyüttesekben (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 32–33, Ris. 46), bár a legtöbb esetben a kerek áttöréseket alattuk elhelyezett hosszanti, keskeny, gyakran kör alakban végződő áttörések, vagy vésett vonalak is kiegészítik. A tolnanémedi sírleletben öntött analógiáját találjuk (NAGY 1901, a. kép 8), de a Kárpát-medencében az avar ízlésnek megfelelő, lemezből kinyírt és préselt változatai is ma már több sírból ismertek (4–5. kép). A szíjvég felerősítését, a keleti analógiákhoz hasonlóan, a hossz tengelyben elhelyezett, két szegeccsel végezték, melyek a garnitúra többi darabjához hasonlóan a veret síkjával hegyesszöget zárnak be.

A tárgyalt veretek közös sajátossága, amelyhez hasonló jelenséget — részben az elégtelen publikációk miatt — nem ismerem, hogy a rögzítésükre szolgáló, a veretekkel egybeöntött szegecs a veretek síkjával hegyes szöget bezárva, meredeken felfelé állnak. Nem valószínű, hogy sérülés során hajlottak el, valószínűbbnek látszik, hogy eredetileg így készültek.

A veretek mellett erősen profilált, líra alakú bronzcsat volt. A líra alakú csatok a Kárpát-medencében széles körben elterjedt csattípust alkotnak. Előfordulnak bizánci eredetű csatok csatkarikái között, népes és változatos csoportot alkotva, melyeknek legegyszerűbb példányai sem tartoznak az avar kori csatok legkorábbi csoportjához: használatuk a 7. századra tehető, sőt nagyrészüket a század utolsó harmadában és még a közép avar korban is használták (GARAM 2001, 99–108).

Ugyanakkor a keceli példány a líra alakú csatok egy másik csoportjába tartozik, melyek a Kárpát-medence avar kori leletei között szintén szép számmal előfordulnak. Ezeknek a csatoknak közös jellegzetessége, hogy a csatkeret külső oldala lant alakú, a keret áttörése ovális, a nyelv rögzítésére a csatkarika közepén nyelvtartó mélyedés van kialakítva, a csatkeret ezzel szembeni oldala elvékonyo-

dik és a keret többi részével ellentétben kerek átmetszetű, és itt, a keret két oldalánál éles, gyakran szakállszerű kiszögellés található. E csattípus eurázsiai altípusait és előfordulását részletesen tárgyalta Kovalevskaâ és megállapította, hogy leggyakrabban a Kaukázusban fordulnak elő, és viseletük szokása jellemző a 6–7. századra és a 8–9. századra egyaránt (KOVALEVSKAÂ 1979, 33–35).

A keceli csat erősen profilált, öntött bronztűskéjével és a csatkeret díszítésével egyaránt kilóg a hazai analógiák közül. A Kárpát-medencei hasonló csatok többségénél a csattűske hiányzik, ahol pedig megvan, ott vasból készült, illetve ismereteim szerint a csatkeret mindig díszítetlen. A csatok között egyaránt előfordulnak a kecelihez hasonlóan csattest nélküli és csattesttel ellátott darabok. A csattípus legkorábbi előfordulása a kísérelétek alapján a Szeged-Fehértó-A temető 167. sírjából adatolt (MADARAS 1995, Pl. 19), amelyben csattest nélküli példány volt, melyet a vele együtt lévő Akalan-típusú övveretek a 7. század középső harmadának elejére kelteznek (BÓNA 1983, 128, 18. j.). A Szeged-Makkoserdő 24. sírból származó, szintén csattest nélküli példányt kicsit későbbre datálja az, hogy lemezből kinyírt, téglalap alakú, középen ovális köbetétes veretek társaságában került elő (SALAMON 1995, Pl. 2). A sírt II. Constans és IV. Constantinus (654–659) solidusa (SOMOGYI 1997, 81–82)³ keltezi. A csattípus hosszú időn át divatban volt, amit jól mutat, hogy az általam ismert legkésőbbi előfordulása a tiszafüredi temető 25. sírjából adatolt, ahol már öntött indás veretek és áttört, liliomos szíjvégek mellől került elő (GARAM 1995, Taf. 59). Az erős profilú, nyelvtartós, csattest nélküli és a csattesttel ellátott líra alakú csatok zömének használata a kísérelétek alapján a 7. század 2. felére, sőt a 8. század első felére tehető. Egyaránt előfordulnak téglalap alakú és hengeres varkocsszorítókkal, préselt, korong és négyzet alakú övveretekkel, tűszős övvel, préselt szalagfonatos nagyszíjvéggel, öntött, laposindás, sőt griffes veretekkel is.

Ezek alapján úgy látszik, hogy a keceli leletegyüttest ez az erős profilú, nyelvtartós, líra alakú csat keltezi, s kronológiai helyzete alapján az övgarnitúrát a 7. század második felénél, középső harmadának végénél korábbra nem datálhatjuk. Ezzel szemben eddig elfogadott tényként kezelték, hogy az öntött maszkos veretek a kora avar kor első szakaszára tehetőek (BÓNA 1983, 118, 132; BÁLINT

3 Garam Éva meghatározása szerint II. Constans (659–662) solidusa (GARAM 1992, 144–145).

1995, 185; SOMOGYI 1987, 147). Sőt Csallány Dezső előfordulásukat legfeljebb a 7. század elejéig keltezte (CSALLÁNY 1962, 69–72). Garam Éva volt az egyetlen, aki a velük együtt előforduló granulációs szíjvégek alapján használatuk felső határát a 7. század végére tette, sőt egyes darabok esetében feltételezte, hogy a közép avar kor elején is divatban voltak (GARAM 1976, 140). Úgy látszik, hogy a keceli övgarnitúra az öntött, Martinovka-típusú veretek egyik legkésőbbi példánya lehet.

A keceli darabok és kevés számú analógiájuk áttekintése a következőkben összegezhető: 1. A veretek előállításának technikája, felerősítése és egyes veretek formája (kerek, T alakú veret és csúcsos karikacsüngő) alapján egyértelműen kapcsolatba hozhatók a Martinovka-típusú és az öntött, maszkos veretekkel. 2. A három-, négy- és hatkaréjos veretek formája idegen ettől a csoporttól, formailag hozzájuk egyes baskíriai és Altaj-vidéki, 6–7. századi leletek állnak a legközelebb, ahol kivétel nélkül mint lószerszámveretek kerültek elő. A Kárpát-medencei és belső-ázsiai darabok közötti hasonlóságok további kutatásokat igényelnek. 3. Az öntött, maszkos vereteket tartalmazó övgarnitúrákban a veretek száma 1–30 között ingadozik, szerkezetük nem kötött. Ezért és a pontos analógiák hiányában a keceli övgarnitúra teljes összetételét rekonstruálni jelenleg nem lehet. 4. A keceli veretek felületkezelése, az ónozás, az öntött, maszkos veretek és a Martinovka-típusú veretek között jelen ismereteim szerint egyedülálló. A keleti, hasonló veretek, valamint a Kárpát-medencei öntött darabok többsége ezüstből készült, a keceli öntvények esetében a sajátos felületkezeléssel, a tűzi ónozással (SZŐKE 1995, 212) az ezüstöt utánozták. 5. A T alakú veret áttörésének formája és a vele együtt előforduló, vésett arcábrázolás abszolút egyedi. 6. A T alakú akasztóveret, valamint mindkét aszimmetrikus, négykaréjos veret öntési hibás, amely azonban használhatóságukat nem befolyásolta. 7. Az övgarnitúra a líra alakú csat alapján a 7. század 2. felénél korábbra nem keltezhető.

A leletegyüttes többi darabja

A leltárkönyvi bejegyzés szerint a fent leírt övveretek társaságában egyéb leletek is voltak: egy fibula és egy bronzkarika (1. kép 1, 4). A felcsavart végű

karikák a Kárpát-medencében a késő szarmata/hun korra keltezhető leletegyüttesekben fordulnak elő, de nem tartoznak a gyakori tárgyak közé. Egyes esetekben a hajviselettel hozzák összefüggésbe, míg más adatok alapján függesztő karika funkciója valószínűsíthető, mely kauri, pixis vagy egyéb tárgyak övre való felakasztására szolgált (H. VADAY 1989, 63). Valószínűleg ugyanez lehetett a funkciója a 6–7. századra keltezett skalistojei temető 420. sírjából (VEJMARN–AJBABIN 1993, Ris. 72. 31) adatolt darabnak is, melynek érdekessége, hogy öntött, hal-farkas veret és hármas pajzs alakú lábbeliveretek társaságában került elő, férfisírból. Ez utóbbi a karika és a keceli övveretek összetartozásának kronológiai akadálya nincsen.

A fibula a római kori, egygombos, erős profilú fibulatípushoz tartozik, melyek Morvaországtól a Dnyeszterig nagy területen elterjedtek, sőt vitték ezt a tárgytípust Skandinávia felé is (PEŠKAŘ 1972, 77–78). A pannóniai példányok, melyeket a késő flaviuszi időkre, illetve a 2. század elejéig kelteznek (H. VADAY 1989, 76–78), sima lábúak. A keceli darabhoz hasonló, két vagy három kerek áttöréssel ellátott darabok későbbiek, és a Dnyeszter vidékére jellemzők (PEŠKAŘ 1972, 78). A Kárpát-medencében avar kori környezetből nem sok lelőhelyről adatolt e fibulatípus előkerülése. Valamennyi esetben női sírból származnak, tűszerkezetük hiányzik, és kísérelleteik alapján avar kori használatuk a 7. századra jellemző (GARAM 2003, 96). A keceli darab legközelebbi párhuzama a lábán kettős áttöréssel Tatabánya-Alsógallán telepányagból került elő szórványként (GARAM 2003, 118).

A délorosz steppe 6–7. századra keltezhető, maszkos vereteket tartalmazó leletegyütteseinek gyakori tartozéka volt egy-egy, leggyakrabban öt-ujjas vagy széles lemezű fibula (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 36–40, Ris. 49–54). Ezért úgy látszik, hogy az öntött, maszkos veretekkel díszített öveket viselők öltözetének szerves részét alkotta a fibulaviselet, ezért nem zárható ki, hogy a keceli fibula az övveretekkel együtt került elő. Az áttört lábú típus elterjedésének a Dnyeszter vidékén és a Kárpát-medencében mind a római, mind az avar korban ritka volta azt valószínűsíti, hogy a veretek tulajdonosa még Keleten juthatott hozzá e fibulához.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MASZKOS VERETEK TIPOLOGIÁJA

Az áttört, gyakran arcábrázolásos, öntött díszítmények ritkán fordulnak elő a Kárpát-medencében. A verettípus kutatásának történetét Ambroz (AMBROZ 1971; AMBROZ 1973), majd Somogyi (SOMOGYI 1987, 121–124) tekintette át. A témakör irodalmának kritikai áttekintését Bálint Csanád jegyzi (BÁLINT 1992, 389–411; BÁLINT 1995, 153–194). A veretek tipológiáját, kronológiáját és eredetét legrészletesebben Somogyi Péter tárgyalta (SOMOGYI 1987, 124–149). A 6. századi, kelet-európai lovas pásztornépek régészeti hagyatékát, melyet az orosz kutatás Sivašovka-kultúrának nevezett (ORLOV 1985, 103–109), bug–dnyeper–sivaši csoportként definiálta. A hasonló jellegű temetkezések alapján kiegészítette elterjedésüket az ún. volgai csoporttal (SOMOGYI 1987, 140–145), később a kubányi csoporttal (SEMĚNOV 1987; SOMOGYI 1991, 106). Somogyi dolgozatában rendszerezte a Kárpát-medencei öntött, maszkos vereteket és a leobersdorfi, valamint a Szekszárd-Bogyiszlói úti daraboknál a méret és a behajló perem, valamint orosz földi párhuzamaik alapján korrigálta a gyártástechnológiát, mindkettőt öntöttnek határozta meg (SOMOGYI 1987, 131, 133). Akkor 10 lelőhely került be a Kárpát-medencei öntött maszkos veretek katalógusába (SOMOGYI 1987, 131–133).

A délorosz steppe öntött, maszkos vereteinek átfogó tipológiai elemzését orosz kutatók végezték el a gaponovoi kincslelet kapcsán néhány éve, kitekintéssel a Kárpát-medencére is (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996). Pen'kovkai és koločini kultúra néven foglalták össze azt anyagot, melyet az antok 6–7. századi hagyatékának határoztak meg (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 96–121). A leletek kronológiai besorolásánál kritika nélkül vették át Ambroz datálását (AMBROZ 1973), pedig már korábban felvetődött, hogy ez a tipokronológiai modell komoly revízióra szorul (BÁLINT 1995, 147). Bár Somogyi az öntött maszkos veretek kapcsán elvégezte e modell részleges revízióját (SOMOGYI 1987, 131), de átfogó modell máig sem készült. A monográfiában I. O. Gavrituhin önálló fejezetben tekintette át a bizánci Balkanikum, a Krím, a Kaukázus és az Ural-vidék, valamint a Kárpát-medence maszkos vereteit, és a szerinte hozzájuk kapcsolódó egyéb leletegyütteseket is (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 69–76). A leletösszefüggések alapján a Kárpát-medencei leletek között csoportokat alakított ki: Környe–Adony-csoport, Pápa–Úrdomb–Pákapusztá-csoport, Farkasrét–Jutas-csoport, Tolnanémedi–Tatabánya-csoport, Hajdúszoboszló–Szabadka-csoport, bizán-

ci vagy iráni kapcsolatokkal rendelkező csoport (Klárafalva-B, Szentes-Nagyhegy) (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 72–74). A Környe–Adony-, a Pápa–Úrdomb–Pákapusztá-, a Farkasrét–Jutas-, valamint a Tolnanémedi–Tatabánya-csoport nagy része szerint a T alakú akasztóveretek alapján szinkronban van a Bócsa–Perescsepino-körrel és a közép avar korra tehető (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 75). Datálásánál az avar sírok érmeit sorakoztatta fel (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, 76), de keltezésén kétségtelenül Ambroz modelljének hatása mutatkozik.

A téma legutolsó, vázlatos összefoglalása Garam Évától jelent meg nemrégiben (GARAM 2001, 124–131, Taf. 90–97), melyben Martinovka-típus alatt egy, a tamgás vereteket, a bizánci eredetű, áttört, öntött vereteket, valamint az egyedi, öntött darabokat is tartalmazó listát adott közre (GARAM 2001, 124–127), mely már 39 lelőhelyet foglalt magába.

A maszkos veretek szerkezet szerinti tipologizálására először Erdélyi István tett kísérletet (ERDÉLYI 1960, 169–175), majd Somogyi Péter rendezte az akkor rendelkezésre álló kelet-európai anyagot, viszont a Kárpát-medencei anyagból csak az öntött darabokkal foglalkozott, illetve a préseltek közül csak azokat említette, amelyeket a maszkos veretek avar kori feltűnése és időrendje szempontjából fontosnak tartott. A nagy mennyiségű anyagot elsősorban ötvösgyakorlat (technika), másodsorban forma szerint rendezte (SOMOGYI 1987, 124–130, Abb. 1–2). Tipológiai csoportjaiból az derül ki, hogy csak járulékos elemként, gyakori díszítésként tekintette a vereteken lévő arcábrázolást, ezért olyan verettípusokat is a maszkos veretek közé sorolt, amelyek öntöttek, vagyis technikailag ide sorolhatók, de nélkülözik az arcábrázolást, ugyanakkor rendszeresen az öntött, maszkos díszű veretekkel együtt fordulnak elő. Ilyen a hurkos lábbeliveretek csoportja (SOMOGYI 1987, 128). Egyes darabok esetében korrigálta a vereteknek azt a választási funkcióját (SOMOGYI 1987, 154), melyet Orlov rekonstruált a sivašovkai 3. kurgán 2. sírja alapján (ORLOV 1985, Ris. 18. 4).

Somogyi áttekintése óta a hazai szakirodalomban közzétett maszkos veretek száma mindössze néhány új darabbal gyarapodott (LŐRINCZY 1991; LŐRINCZY 1998; SÁGI 1992; WINTER 1997). Az alábbiakban a keceli T alakú maszkos vereten kívül még néhány, eddig közöletlen lelet bevonásával a Kárpát-medencei maszkos veretek Somogyi által felál-

lított csoportjainak (SOMOGYI 1987, 124–130) felülvizsgálatára és bővítésére teszek kísérletet.

A maszkos veretek csoportjához való tartozásnál kizárólag a díszítést tartottam szem előtt, majd pedig az anyag belső rendezésénél elsődlegesnek a formát tekinttem. Mivel a Kárpát-medencében a maszkos veretek gyakran szórványos leletegyüttesekben, többször egyesével, vagy kevés övveret társaságában, valószínűleg nem teljes garnitúrában fordulnak elő, felhasználásuk és funkciójuk a legtöbb esetben feltehetően eltér a délorosz steppei előképektől. Ezért ezt a szempontot figyelmen kívül hagytam a csoportok kialakításánál. Az alábbiakban általam kialakított tipológiai sor és Somogyi Péter csoportjai között némi különbség van. Ez részben abból adódik, hogy a maszkos veretek a kelet-európai steppén nem csak sokkal nagyobb számban, de változatosabb formában és funkcióban fordulnak elő, mint a Kárpát-medencében. Másrészt a csoportokon belüli alcsoportok kialakításánál néhány esetben más szempontot tekintettünk elsődlegesnek. Ebből adódott, hogy több esetben Somogyi rendszerének bővítését láttam indokoltnak altípusok bevezetésével. Ugyanakkor a típusok, csoportok elnevezésénél igyekeztem a Somogyi által használt megnevezéseket alkalmazni. A kettőnk tipológiai sorát összefoglaltam (1. táblázat) annak érdekében, hogy egyezéseik és eltéréseik könnyebben nyomon követhetők legyenek.

A csoport: öntött, maszkos veretek

Az öntvények anyaga általában ezüst, ritkábban bronz, vastagságuk 1–1,5 mm között ingadozik. Kéregöntéssel készült, vagyis peremes darabok. Elölajuk polírozott, a hátoldaluk érdes. Általában a veretek kisebbek, mint a préselt utánzataik, illetve a hasonló formájú egyéb, préselt veretek.

Felerősítés szempontjából a csoport darabjai nem egységesek: a veretek többségét egybeöntött szegeccsel rögzítették, a Köröstől délre eső lelőhelyekről ismert példányoknál egybeöntött, szögletes fül és utólag felforrasztott, hurkos fül alkalmazása fordul elő.

Díszítés szempontjából sem egységes a csoport. Általános az áttört díszítés, ami gyakran utólagos véséssel párosul. Az áttörés tekintetében két csoportba sorolhatók a veretek. Nagyobb részüknél az áttörés egyszerű geometrikus elemekből áll: kör, háromszög, téglalap különböző kombinációjából alakították ki az arcábrázolást. A Köröstől délre eső lelőhelyek esetében összetettebb és tagoltabb

áttörések jellemzők. A keceli és a potzneusiedli példányoknál az arcábrázolást véséssel alakították ki, melyek a maguk típusában egyedi daraboknak számítanak.

Az öntött, maszkos veretek a hajdúszoboszlói egyik hármaspajzs alakú veret (5. kép 25) kivételével nagy valószínűséggel övveretek. A Kárpát-medencei avar sírokban gyakrabban 1 (Szent-Nagyhegy 29. sír, Subotica/Szabadka (Yu), Mandjelo/Nagyolaszi (Yu)), de maximum 4 (Szent-Lapító, Tolnanémedi) példányban fordulnak elő áttört, öntött, maszkos veretek, ezért feltehetően nem minden esetben az „eredeti”, azaz a kelet-európai steppéről adatolt funkcióban használhatták ezeket a vereteket, és valószínűleg a garnitúrák is hiányosak. Valamennyi közül a legteljesebbnek a keceli övgarnitúra látszik, amelyben a többi övveret díszítetlen, sima öntvény (1. kép 3–11, 13). A szabadkai sírletekben a maszkos öntvényt sima lemezes kis- és nagyszíjvég (BIBÓ-BIGE 1903, 2. ábra 1–2) kíséri. A klárafalvi sír övgarnitúrájában a sima, ívelt oldalú mellékszíjvégek (15. kép 4–14) mellett az oldalpálcás nagyszíjvég (15. kép 15) is lemezből van kinyírva. Ennek áttört díszítése az öntött maszkos övveretek díszítésével megegyező. A rendelkezésre álló adatok alapján úgy látszik, hogy az áttört, öntött maszkos veretek mindig mellékszíjjas öveken fordulnak elő: míg a Klárafalva-B 60. sír öve, valamint az öntött, áttört maszkos díszű, hosszú szárú akasztóveretes garnitúrák sokmellékszíjjasak, addig a keceli, szentes-lapítói, tolnanémedi és a szabadkai sírletekben csak 1–1 mellékszíjveret fordul elő.

Jelen ismereteim szerint a Kárpát-medencében 18 lelőhelyről adatolható öntött, maszkos veret: 4 db szórvány, a többi sírleletről, illetve nagy valószínűséggel sírleletről származik. Egyedül a szekszárdi temetőben fordulnak elő egynél több sírban. A lelőhelyek zöme az avar szállásterület központi részén helyezkedik el: nagyjából egyenletesen oszlanak el a Duna–Tisza közén, keskeny sávban a Tisza bal és a Duna jobb oldala mentén szóródnak, illetve három példány lelőhelye egymás közelében, a Fertő-tótól északra, a Parndorfi-fennsíkra esik, egy pedig a Tiszától délre (26. kép 1).

A délorosz steppéről ismert öntött, áttört maszkos díszítésű verettípusok közül csak néhány típus van képviselve a Kárpát-medencében. Az ismert darabok között egyaránt előfordulnak öv-, lábbeli- és lószerszámveretként alkalmazott veretek (SOMOGYI 1987, 125).

SOMOGYI 1987	BALOGH 2004
A csoport (öntött, áttört veretek)	
1. Szíjvégek 1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Ívelt oldalú szíjvég 1.3. Szíjvég középén bordával	1. Szíjvégek 1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég 1.2.1. Egyszerű, ívelt oldalú szíjvég 1.2.2. Összetett, ívelt oldalú szíjvég
2. Pajzs alakú veretek	2. Pajzs alakú veretek 2.1. Egyszerű pajzs alakú veret 2.2 Összetett pajzs alakú veret 2.3. Hármass pajzs alakú veret
9. Lóhere alakú szíjdísz	
3. Egyszerű halfarkas veretek	3. Halfarkas veretek 3.1. Egyszerű halfarkas veret 3.2. Összetett halfarkas veret
4. Összetett halfarkas veretek	
10. Négyszögletes veretek pajzs alakú résszel	4. Négyszögletes veretek pajzs alakú résszel
7. T alakú veretek	5. Akasztóveretek 5.1. T alakú akasztóveret 5.2. Hosszú szárú akasztóveret
5. Kettős kör alakú veretek	
6. Szimmetrikus pajzs alakú veretek	
8. Hurkos lábbeliveretek	
11. Kettős félhold alakú veretek	
B csoport (lemezszíjvégek kinyírt díszítéssel)	
1. Szíjvégek 1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Hüvely formájú szíjvég	1. Szíjvégek 1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég
C csoport (préselt lemezveretek)	
1. Szíjvégek 1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég	1. Szíjvégek 1.1 Párhuzamos hosszoldalú szíjvég 1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég
2. Pajzs alakú veretek	2. Pajzs alakú veretek 2.1. Egyszerű pajzs alakú veret 2.2. Szimmetrikus pajzs alakú veret
11. Kettős félhold alakú veretek	3. Kettős félhold alakú veretek
3. Egyszerű halfarkas veretek	4. Halfarkas veretek 4.1. Egyszerű halfarkas veret 4.2. Összetett halfarkas veret
4. Összetett halfarkas veretek	
7. T alakú akasztóveretek	

1. táblázat: A maszkos veretek tipológiai csoportosításának összehasonlító táblázata
Tabelle 1: Vergleich der Typen der Maskenbeschläge

A. 1. Szíjvégek

A.1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég

Bruckneudorf-Heidwiesen/Huningesbrunn (A) (4. kép 6) (WINTER 1997, Taf. 28. 20b:1),

Ismeretlen lelőhely/Magyarország (4. kép 5) (FETTICH 1937, XXII. t. 8),

Kecel (5. kép 3),

Leobersdorf (A) (4. kép 14) (HAMPL 1964, Abb. 5. 4),

Szekszárd-Bogyiszlói út 314. sír (4. kép 23) (ROSNER 1999, Taf. 22. 314:1),

Szentes-Lapistó (4. kép 15, 22) (CSALLÁNY 1934, Taf. LVIII. 1–2),

Tolnanémedi (4. kép 13) (NAGY 1901, 8–9. ábra)

A szíjvégek közös jellemzője, hogy felső szélük egyenes, lent pedig kissé csúcsosan végződnek, felső szélüknél 1–3 bevéssett, párhuzamos vonal található. Hosszuk 2,6–5,8 cm között változik.

Felerősítésük szempontjából az ide vonható leletek egységesek, mivel kivétel nélkül a hátoldalukon két, egybeöntött szegeccsel rögzítették őket, melyek a szíjvégek hossz tengelyében helyezkednek el.

Áttört díszítésük egységes, egyszerű geometrikus elemekből (kör, téglalap) áll össze az arcábrázolás vagy annak egy része. A szemeket kis kerek áttörések ábrázolják, melyek néha vésett, egyenes vonallal a veret pereméhez vannak kötve, ami pedig a szemöldököt jelképezi. A bruckneudorfi és az ismeretlen lelőhelyű darabokon (4. kép 5–6) az orrot lefelé álló háromszög jelképezi. Ez a „megfogalmazás” a délorosz steppén inkább az ívelt oldalú szíjvégek jellegzetessége (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43), és különösképpen a Kaukázus vidékére jellemző, de visszaköszön az ívelt oldalú szíjvég préselésére szolgáló adonyi préselőmintán (5. kép 9) is. A keceli és a lapistói nagyszíjvégek melyek a csoport legnagyobb példányai díszítésben némileg eltérnek a többitől. Érdekes a lapistói nagyszíjvég (4. kép 22), melynek közepén a többi szíjvégről is jól ismert, felkiáltójel alakú áttörés van, de két oldalán még egy-egy, az alsó részen befelé ívelő vonalú áttörés is kiegészíti. Pontos analógiája 6. századi környezetből, az Észak-Kaukázusból származik (RUNIC 1979, Ris. 6. 17), a pát'gyori lelőhely északi kriptájának 3. sírjából (4. kép 19), valamint Kugul'ból (BÁLINT 1995, 56. kép 19). Hasonló a gaponovoi lelet öntött, ezüst, karéjos oldalú szíjvége (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 23. 18), valamint az arcybaševói sír szíjvége mintája is (MONGAJT 1951, Ris. 43. 13–13a). Préselt formában is feltűnik ez a díszítés a mokrini 62. sír szíjvégén (4. kép 20) és egy Petronellben előkerült szórvány szíjvégen (4. kép 21), ahonnan egyébként egy

préselt maszkos övveret is van (WINTER 1997, Taf. 8. 3m: 7).

Eddigi adataink szerint ezek a szíjvégek mindig övveretek. A szentes-lapistói és a tolnanémedi garitúrákban a nagyszíjvég mellett 1 db hasonlóan áttört, maszkos kisszíjvég is van. A Szekszárd-Bogyiszlói úti temető 314. sírjában az egyedi maszkos szíjvég másodlagos felhasználásban gyöngyök közé fűzve került elő (ROSNER 1999, 44).

A Kárpát-medence öntött, maszkos vereteinek „legnépesebb” csoportját alkotják: 2 db szórvány, 5 sírleletből származik. Egy-egy lelőhelye a Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon van, a többi a Dunától nyugatra esik. A szíjvégtípus a kelet-európai steppén széles körben elterjedt. Előfordulásának súlypontja a Krím-félszigetre és környékére esik, legnyugatibb lelőhelye Ausztriában adatolt.

A.1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég

A.1.2. 1. Egyszerű, ívelt oldalú szíjvég

Potzneusiedl (A) (5. kép 6) (WINTER 1997, Taf. 47. 41:1)

Jelen ismereteim szerint e csoporthoz csak a potzneusiedli szórvány szíjvég sorolható. Formailag megegyezik keleti analógiáival: felső széle egyenes, alul kissé csúcsosan végződik, hosszoldala felső harmadánál mindkét oldalon ívelt vonalú kiugrás található, közepén hosszanti borda húzódik. A délorosz steppei párhuzamaihoz hasonlóan felerősítésére a hátoldalán két, egybeöntött szegecs szolgált.

A vereten lévő arcábrázolás tekintetében azonban a szórvány darab nem sorolható a verettípusra jellemző, klasszikus megfogalmazások közé. Rajta az arcábrázolás nem a szokott módon, áttört formában van ábrázolva, hanem véséssel. Ebből következően az arc a szemeket ábrázoló pontokból és a szemöldököket jelentő ívelt vonalakból áll össze.

Az egyszerű ívelt oldalú szíjvégek népes csoportot alkotnak, legnagyobb számban a Krím-félszigeten és a Kaukázus nyugati oldalánál ismertek (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43–45). Az egyetlen Kárpát-medencei darab egyben a verettípus legnyugatibb előfordulása.

A.1.2.2. Összetett, ívelt oldalú szíjvég

Szentes-Nagyhegy 29. sír (5. kép 14) (CSALLÁNY 1961, Taf. XXV. 14)

Ennek a csoportnak a darabjai formában és díszítésben egyaránt eltérnek az egyszerű, ívelt olda-

lú szíjvégektől. A veretek felső széle egyenes, alul lekerekítettek, oldaluk felső harmaduknál kétszeresen tagolt. Áttört díszítésük apró, geometrikus elemekből áll össze, mindig kettős arcábrázolás. Gyakran az áttörést vésett vonalak egészítik ki.

Valamennyi ilyen típusú veret közös jellemzője, hogy az ún. bizánci csatokhoz hasonló, egybeöntött, szögletes fülekkel voltak felszerelve, melyek a szíjvégek hossz tengelyében vannak elhelyezve, és vízszintesen állnak. Felerősítésük módja Bizánc felé mutat.

A szíjvégtípushoz jelen ismereteim szerint a szentesi darabon kívül mindössze három másik darab (5. kép 11–13) tartozik: a Verchnaja Ešera-i jól ismert sírleletből (BÁLINT 1995, 51. kép), Prahovoból (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43. 45) és Sardisből (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43. 47). A négyből kettő nem nomád jellegű temetkezés. Itt is az egyetlen Kárpát-medencei darab egyben a verettípus legnyugatibb előfordulása, ami a Tiszát jelöli ki elterjedési határként.

A.2. Pajzs alakú veretek

A.2.1. Egyszerű pajzs alakú veret

Subotica/Szabadka (Yu) (5. kép 15) (BIBÓ-BIGE 1903, 2. ábra 4)

A verettípus klasszikus megjelenési formája egy jellegzetes, fordított pajzsforma, melynek alsó széle egyenes, felül csúcsosan végződik, oldalai pedig erősen profiláltak. Felerősítésük a hátoldalon lévő, a veretekkel egybeöntött szegecsekkel történt. A szabadkai veret esetében az elnagyolt leírásból és a nem túl jó rajzokból is erre lehet következtetni (BIBÓ-BIGE 1903, 277, 2. ábra 4).

A hasonló vereteken az arcábrázolás egyszerű geometrikus elemek kombinációjából áll össze: fél- vagy kettős félhold alakú áttörések a szemöldököt, alattuk két kis kerek lyuk a szemeket jelképezik. Általában az orr ábrázolása hiányzik. A veretek egyenes oldala mentén elhelyezett nagyobb kerek áttörések a szájat imitálják. Az arcábrázolás ilyen teljes formában jelenik meg pl. az arcybaševói sír veretén (MONGAJT 1951, Ris. 43. 8). A legtöbb esetben azonban ezeknek az ismertetőjegyeknek valamelyike hiányzik a veretekről. A típus sajátos variánsát alkotják azok a darabok, melyeken csak a kerek áttörés van meg és ez leggyakrabban egészen a veretek szélére esik. E típus előfordulása leginkább a Krím-félszigetre korlátozódik

(Kerč, Skalistoje). A Kárpát-medencében csak ez a krími variáns adatolt.

Egyes hazai kutatók ez utóbbi vereteket megjelenési formájuk alapján lyukvédőként értelmezték (GARAM 1976, 138; ERDÉLYI 1982, 126), Somogyi Péter azonban a sivašovcai 3. kurgán 2. sírjában való helyzetük alapján rekonstruálta a verettípus elhelyezését az övön (SOMOGYI 1987, 126). Délorosz steppei előfordulásuk alapján egy garnitúrában 2–4 között váltakozik az ilyen veretek száma.

A.2.2. Összetett pajzs alakú veret

Kláralfalva-B 60. sír (5. kép 31) (BÁLINT 1995, 56. kép 1–11),

Szentes-Lapistó (5. kép 28) (CSALLÁNY 1934, Taf. LVIII. 5–6)

A verettípus formai sajátossága, hogy két, szimmetrikus részből áll, melyek találkozásánál két oldalt kör alakú bevágás található, valamint ívelt végük tagolt. Egyes kutatók a verettípust a szimmetrikus pajzs alakú veretek között tárgyalják, mint krími-tiszai csoportot (BÁLINT 1995, 42. kép 8–11), de mivel kialakításuk szerintem alapvetően különbözik azoktól, indokolt külön tipológiai csoportba sorolásuk.

A típus általam eddig ismert darabjai kivétel nélkül ezüstből készültek. Díszítésük részben egyszerű geometrikus elemekből, részben pedig ezek kombinációjából áll, amely a két veretrészen egymásnak szimmetrikusan megfeleltethető. További közös jellemzőjük, hogy áttört díszítésük véséssel kiegészített.

Felerősítésük szempontjából már nem ilyen egységes a csoport: az ilovatcai 3. kurgán 2. sírjából előkerült darabok (RAŠEV 2000, Tab. 23. 6) egybeöntött szegecsekkel voltak felerősítve, a többinél utólag felforrasztott szalagfülek szolgáltak a rögzítésre. A kláralfalvi vereteket is ez utóbbi módon, hurokfülekkel rögzítették egykor. Sajnos a lapistói sírlelet a háború során elveszett, így a veretek felerősítéséről nincs adatunk.

Ezek a típusú veretek kivétel nélkül övveretként fordulnak elő. A legteljesebb garnitúrát a Pjatra Frekecejből származó példányok alkotják (AURELIAN 1962, Ris. 13b).

Az öntött, maszkos veretek között ritka típusnak számítanak, alig több mint tucatnyi lelőhelyről adatolhatók, melyek többsége a Krím-félszigeten és a Kaukázusban került elő. Legdélebbi előfordulása Sardisből (BÁLINT 1995, 42. kép 11), a legnyugatibb a Tiszántúlról ismert, Szentes-Lapistóról (CSALLÁNY 1934, Taf. LVIII. 5–6) és Kláralfalváról (15. kép 1–3).

A.2.3. Hármás pajzs alakú veret

Hajdúszoboszló (5. kép 25–26) (FETTICH 1937, XXVI. l. 1–3)

Az ide tartozó veretek csoportját Somogyi Péter lóhere alakú szíjdíszként tárgyalja (SOMOGYI 1987, 126). A csoport darabjai formailag rendkívül egységesek: a három, ívelt oldalú pajzs egymással 120-120-120°-ot zár be. Jelen ismereteim szerint mindössze két példány tér el ettől, a Suuk-Su 54. sír (AJBABIN 1990, Ris. 49. 1) és a hajdúszoboszlói veretek egyike (5. kép 26), amelyeknél a pajzsok 90-90-180°-ot zárnak be. Nagyon is elképzelhető, hogy e formai eltérésnek funkcionális oka van. A hármás pajzs alakú veretek (valamint a négyesek is) lószerszámok szíjelosztói vagy veretei, gyakran lábbeliveretek. Viseleti rekonstrukciójukat a Sivašovka 3. kurgán 2. sírja alapján korrigálta Somogyi Péter (SOMOGYI 1991, 107–108). A suuk-sui nem nomád temetkezésben azonban a 2 db hármás pajzs alakú veret övgarnitúra részeként került elő. Az övön ezeket a mellékszíj és a főszíj találkozására rekonstruálták (AJBABIN 1990, Ris. 49. 1–13). Sajnos a hajdúszoboszlói darabok funkciója a rendelkezésre álló kevés adat alapján teljes biztonsággal nem rekonstruálható, de a párhuzamok alapján a középen háromszöggel díszített darab, amelynek pajzsai egyenlő szöget zárnak be (5. kép 25), lábbeliveret és az áttört, pont-vonalmintás példány (5. kép 26) övveret funkciója valószínűsíthető.

A verettípusra az áttört, kerek díszítés a jellemző, illetve a pajzsok által határolt középmezőben háromszög alkalmazása. Bár e díszítések nem egyértelműen értelmezhetők arcábrázolásnak, de mivel a klasszikus maszkos vereteken is ezek a geometrikus elemek a leggyakoribbak, mégis ide sorolhatók. Mindkét hajdúszoboszlói veret hátoldalán a veretekkel egybeöntött szegecs (LŐRINCZY 1992, Abb. 7. 3–4) szolgáltak felerősítésükre.

A háromszögdíszes hajdúszoboszlói veret forma és díszítés alapján is e veretecsoporthoz tartozik. Azonban a másik darabról ez már nem mondható el. Bár áttört pont-vonal díszítése gyakori az ívelt oldalú, maszkos szíjvégek krími csoportjában (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43), saját verettípusában abszolút unikálisnak számít.

E verettípus Keleten nagy területen (Ukrajna, Fekete-tenger partvidéke, Kaukázus és Baskíria) elterjedt (LŐRINCZY 1991, 138–139). Öntött kivitelben a hajdúszoboszlói darabok egyedül állnak a Kár-

pát-medencében, de préselt, díszítetlen változatban sem sok sírból adatolható egyelőre: pl. Budakalász (SOMOGYI 1991, 114), Szegvár-Oromdűlő 1. sír (LŐRINCZY 1991, V. t. 3–4), Szentes-Sárgapart (LŐRINCZY 1991, 138).

A.3. Halfarkas veretek

A.3.2. Összetett halfarkas veret

Mandjelos/Nagyolaszi (Yu) (6. kép 6) (ERCEGOVIĆ–PAVLOVIĆ 1973, Tab. II. 2)

A verettípus jellemzője, hogy két részből áll: felső részük az egyszerű halfarkas veretekkel megegyező forma, alul egy pajzs alakú veretrész van. Már 1973-ban felhívta Ambroz arra a kutatás figyelmét, hogy a veretecsoporthoz nem egységes (AMBROZ 1973, 291–293). Két nagyobb alcsoport választható szét: az $\times$ alakú áttöréssel és a felül négy, alul két, pontszerű, kis kerek áttöréssel díszített darabok. A Kárpát-medencében öntött kivitelben csak az első csoport van képviselve, mindössze egyetlen előfordulásáról tudunk a mandjेलosi lovassírból (ERCEGOVIĆ–PAVLOVIĆ 1973, Tab. II. 2). Mivel ez a darab szórványként került be a múzeumi gyűjteménybe, funkciója nem tisztázott. Legjobb párhuzama Pantikapejből került elő (BLAVATSKIJ 1955, Ris. 32). A délorosz steppei analógiák alapján az összetett halfarkas veretek a garnitúrákban egyesével fordulnak elő (pl. Čufut-Kale 34. kriptá (KROPOTKIN 1958, Ris. 59), Christoforovka 7. kurgán 7. sír (RAŠEV 2000, Tab. 33. 18), Kalininskij 10. kurgán 4. sír (ATAVIN 1996, Tab. 9. 5), Mokraja Balka 94. katakomba (AFANAS'EV–RUNIĆ 2001, Ris. 106. 12), Skalistoje 420. sír (VEJMARN–AJBABIN 1993, Ris. 72. 20). Az egyetlen kivételt gyakorlatilag a pantikapeji lelet jelenti, ahol 3 db van egy garnitúrában. Nem zárható ki, hogy lószerszámdíszként és lábbeliveretként is előfordulhatnak, de a legtöbb ismert sírleletben mint övveretek kerültek elő.

A két altípus szóródása a délorosz steppén csak részben fedi egymást. Az $\times$ alakú áttöréssel ellátott példányok legnagyobb számban a Kaukázus nyugati felében és a Krímben fordulnak elő (BÁLINT 1995, 146), a másik típus nemcsak itt, de a Volga felső folyásának vidékén is nagy számban kerül elő, sőt Iránban is előfordul. Mivel az összetett halfarkas veretek felbukkanásának súlypontja a Kaukázusra és a Pontusz-vidékre esik, valószínű, hogy az utóbbi helyről terjedtek el kelet felé az Altájig, feltehetően távolsági kereskedelem útján, ezzel szemben nyugati, Kárpát-medencei megjelenésüket

egyes kutatók népmozgással magyarázzák (LÖRINCZY 1991, 141).

A.4. Négyszögletes veretek pajzs alakú résszel

Ismeretlen lelőhely/Dél-Magyarország (Óföldrék?) (6. kép 15) (GARAM 2001, Taf. 94. 5)

Ritkán előforduló verettípus, nomád temetkezésből eddig nem adatolt. A verettípus szerkezetében az összetett halfarkas veretekhez hasonló, mivel két részből áll: felső részük téglalap alakú, alsó részük egy kissé csúcsos pajzs alak. Egyes példányoknál a téglalap alakú rész hosszoldalai mindkét oldalon közepén körszelet alakú bevágással tagoltak vagy a felső szélük hullámos, mint ahogyan a Suuk-Su 54. sír (AJBABIN 1990, Ris. 49. 2, 4, 6, 14) példányain megfigyelhető. A két rész találkozását bevésített vonallal vagy vonalakkal hangsúlyozzák. Arcábrázolásuk kis, geometrikus áttörésekből áll össze, erősen stilizáltak. Gyakran vésett vonalakkal kombinálódnak. Felerősítésük szempontjából nem egységesek, előfordul egybeöntött szegecses és hurokfűlek alkalmazása egyaránt. A suus-sui (AJBABIN 1990, Ris. 49), šadoveci (WELKOV 1935, Abb. 2.7), vilhovčiki (PRIHODNŮK 1980, Ris. 61) és Pjatra Frekécej-i (AURELIAN 1962, Ris. 13) darabok alapján egyértelmű, hogy csak övveretként funkcionáltak.

A.5. Akasztóveretek

A.5.1. T alakú akasztóveret

Kecel (6. kép 18),
Környe 23. sír (6. kép 21) (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 3. 23:4)

Nagy területen elterjedt verettípus, népszerűsége valószínűleg funkcionalitásának következménye. A pajzs alakú felerősítő résszel rendelkező darabok a Dunától az Urálig megvannak, azonban az Uráltól keletre hiányoznak (BÁLINT 1995, 486). Előfordul négyyszögletes és halfarok alakú veretrészes változatuk is. Az előbbi a Krím-félszigetre és a Kaukázus-vidéki temetőkre jellemző, míg az utóbbiak keletebbre, egészen az Altaj vidékéig és északabbra, Ufa környékéig is nagyobb számban képviselve vannak (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 39).

Az arcábrázolás a pajzs alakú részen található, amely egyszerű geometrikus, áttört elemekből áll. Ehhez a tipológiai csoporthoz szokták sorolni az egyszerű pajzs alakú áttöréssel rendelkező példányokat is, de mivel az általam elsődlegesnek tekin-

tett kritériumnak (arcábrázolás) ezek nem felelnek meg, kihagytam a csoportosításból.

A Kárpát-medencében a keceli (6. kép 18) az egyetlen ismert öntött darab. A keceli veretnek pontos párhuzamát nem ismerem, mivel a formai analógiáival szemben az arcábrázolást nemcsak áttöréssel, hanem véséssel is kiegészítették. Ugyanakkor a veret közepének áttörése egy hosszúkás, kissé szabálytalan pajzsforma, ami szintén párhuzam nélküli. Talán az öntési hibának tudható be sajátos alakja. Felerősítése a csoporttársaihoz hasonlóan két, a verettel egybeöntött szegeccsel történt.

A T alakú akasztóveretek övveret funkciója kizárólagos. A délorosz steppén általában párosával kerülnek elő.

A pajzs alakú részt és az akasztórészt összekötő veretszár hosszát tekintve a környe 23. sír verete (6. kép 21) átmenetet képez a klasszikus T alakú akasztóveretek és a hosszú szárú akasztóveretek között. Ugyanakkor mivel a maszkos díszítése a pajzs alakú részen található, a veret jellegében talán mégis inkább ehhez a tipológiai csoporthoz sorolható. A pajzs alakú veretrészt három pont-kör díszíti. Ugyanez a díszítése az adonyi T alakú praelomintának (6. kép 20), és visszaköszön pl. a gaponovoi lelet áttört, öntött, T alakú akasztóveretén (6. kép 19) is.

A.5.2. Hosszúszárú akasztóveret

Budapest-Farkasrét (6. kép 28) (BÓNA 1983, 14. kép 5–6),

Kiskunfélegyháza-Pákapuszt (6. kép 27) (BALOGH 2002, 15. kép 5),

Környe 147. sír (6. kép 24) (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 25. 147:2),

Rácalmás-Rózsamajor 30. sír (6. kép 25) (BÓNA 2000, Taf. VIII. 6),

Szekszárd-Bogyiszlói út 784. sír (6. kép 26) (ROSNER 1999, Taf. 52. 784: 6)

Általában bronzból készített darabok, de durvább kivitelűek, mint a többi maszkos veret. Mivel néhány példány arcós áttörésű, ezért valószínűleg ezek a darabok kapcsolatba hozhatók az öntött maszkos veretekkel (SOMOGYI 1987, 133–134), még akkor is, hogy ha készítőtechnikájuk nem azonos, ugyanis ezek nem peremes öntvények. Különbségük a többi T alakú akasztóverettől abban áll, hogy ezeknél a daraboknál a felső pajzs vagy négyzet alakú veretrészhez egy igen hosszú taggal kapcsolódik a T alakú akasztó rész. Feltehetően formai különbözőségük mögött más funkcionális tartalom

lehet, amit az támaszt alá, hogy a legtöbb esetben velük együtt a klasszikus T alakú veretek is előke-rülnek, általában egyesével.

Áttört díszítésük kivétel nélkül kis körökből áll, melyek egyaránt előfordulnak a felső veretrészen vagy az alsó akasztórészen. Felerősítésükben egy-formák, a hátoldalukon a veretekkel egybeöntött szegecsek találhatók. Áttört díszítésű darabot mindössze öt lelőhelyről ismerek, de a díszítetle-nek száma ennek többszöröse.

Bóna István ázsiai eredetűnek (BÓNA 1983, 120), Somogyi Péter és Bálint Csanád pedig Kárpát-me-dencei készítményeknek, avar ötvösök találmánya-inak tartotta ezeket (SOMOGYI 1987, 134, BÁLINT 1995, 272). A Kubán-vidéki Epifánovából (6. kép 27) (BE-ZUGLOV 1985, Ris. 1. 19), a Kaukázus északi oldalá-ról, Gudermesből (6. kép 23) (GAVRITUHIN-OB-LOMSKY 1996, Ris. 38. 25) és az Aral-tótól kissé keletre található Altyn-Asarból (GAVRITUHIN-OBLOMSKY 1996, Ris. 38. 1) is ismerünk áttört, öntött, hosszú szá-rú akasztóveretet. Bár előfordulásuk Euráziában szórványos, mégis eredetük kérdése nem egyértel-műen eldönthető, mindenképpen további kutatóso-kat igényel.

B csoport: lemezveretek kinyírt díszítéssel

Bronz- vagy ezüstlemezből vannak kinyírva, a magyarcsanádi darab ismereteim szerint az egyet-len ólomlemezes példány. Előfordul közöttük egy-lapú, peremes és kétlapú, oldalpálcás változat. So-mogyi Péter a lemezből készült szíjvégeken belül külön csoportként kezelte a hüvely formájú szíjvé-geket (SOMOGYI 1987, 129–130), amelyekhez az ol-dalpálcás példányok, különösen a magyarcsanád-bökényi kétség kívül közel állnak, de a Kárpát-me-dencéből hasonlót nem ismerek.

Felerősítésük szempontjából egységesek, hiszen valamennyit egy vagy két, átütött bronzszegeccsel erősítették fel. Jelen ismereteim szerint csak szíjvég formájában jelennek meg, közöttük egyaránt vannak kis- és nagyszíjvégek is. A szegvár-oromdűlői te-mető 165. sírjában fekvő idős nő jobb lapockája fe-llett előkerült szíjvég másodlagos felhasználású le-hetett, talán gyöngyök közé volt fűzve.

Díszítésük különböző kivágott, geometrikus és/vagy ívelt vonalú minta, illetve ezek kombináci-

ója, valamint néha bevésott vagy bekarcolt vona-lak. Kétséget kizáróan az öntött vereteken jelent-kező arcbrázolásokkal azonosak.

A maszkos veretek elterjedési területén belül nagyobb részt a Kárpát-medencére jellemző veret-csoport. Itt eddig 7 lelőhelyről adatolt, melyek kö-zül 4 a Tiszántúlon, a Körösöktől délre található, 2 lelőhely a Balatontól északra, 1 pedig a Duna-Ti-sza közén helyezkedik el (26. kép 2).

B.1. Szíjvégek

B.1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég

- Klárafalva-B 60. sír (5. kép 4),
Keszthely-Bazilika 3. sír (4. kép 8) (SÁGI 1961, Taf. XIII. 4)
Környe 78. sír (4. kép 4) (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 12. 78:7),
Magyarcsanád-Bökény, szórvány (4. kép 2) (CSALLÁNY 1961, Taf. CCLVIII. 3),
Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír (4. kép 16) (MRKOBRAĐ 1980, Sl. LXVI. 2–3),
Szegevár-Oromdűlő 165. sír (4. kép 7) (LÖRINCZY 1998, 15. kép 11)

A veretek formailag megegyeznek az öntött, párhuzamos hosszoldalú szíjvégekkel. A klárafalvi és a szegvári nagyszíjvégek kivételével vala-mennyi darabnak Keletről, sőt a mokrininak a Kár-pát-medencéből is ismert öntött előképe: a ma-gyarcsanádi szíjvégnak többek között a Suuk-Su 54. sírből (AJBABIN 1990, Ris. 49. 22), a skalistojei te-mető 449. sírjából (VEJMARN-AJBABIN 1993, Ris. 59. 449. 3), a környeinek Martinovkáról (PEKARSKAA-KIDD 1994, Taf. 37. 5) ismert pontos analógiája, ter-mészetesen öntött kivitelben, a mokrini és a keszt-helyi, felkiáltójel alakú áttöréssel díszített szíjvég a tolnanemedi, leobersdorfi és a szentes-lapistói, va-lamint az ezekhez hasonló, öntött darabok utánza-ta. A Keszthely-Bazilika 3. sírből származó veret ismereteim szerint jelenleg az egyetlen darab, ame-lyen hajábrázolás is van: a veret felső, egyenes szé-lénél rövid, függőleges, bekarcolt vonalak láthatók (SÁGI 1961, Taf. XIII. 4). A szegvár-oromdűlői 165. sírből származó szíjvégnak nemcsak a kelet-euró-pai steppei környezetből, de Nocera Umbra sírjai-ból is vannak párhuzamai, mint pl. a 109. sírből (PICENO 1902, 274, Fig. 150).

B.1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég

Sonta/Szond (Yu) (5. kép 8) (KOVAČEVIĆ 1961, Sl. 16. 5)

A bronzlemezről⁴ készített, áttört díszítésű veret formában és díszítésében egyaránt az áttört, öntött, hasonló veretek utánzata. Legjobb párhuzama a čufut-kalei 34. sírból (5. kép 7) (KROPOTKIN 1958, Ris. 5a) és az adonyi préselőminták (5. kép 9) közül ismert (FETTICH 1926, VI. t. 4). A veret felerősítési módjáról nincsen adatunk. Egészen bizonyos, hogy övveret funkciója volt.⁵

C csoport: Préselt maszkos veretek

Gyakrabban bronzlemezről, ritkábban rossz minőségű ezüstlemezről préseléssel vagy trébeléssel készültek. A veretek a Deszk-M 2. és a Jánoshida 67. sír nagyszíjvégeinek kivételével peremesek, melyeknek hátoldala ólommasszával van kitöltve, és ebbe voltak rögzítve az ácskapocs alakú felerősítő fülek, melyekhez vagy pántszerű, vagy apró, négyzet alakú ellentett lemezek tartoztak. A két kivételt jelentő példány kettős lemezű darab, az előlapjuk préselt, díszített, a hátoldaluk sima, lemezről kinyírt.

A préselt maszkos veretek mind formájukban, mind díszítésükben kétség kívül az öntött maszkos veretek utánzatai (FETTICH 1937, 132, CSALLÁNY 1939, 142, SOMOGYI 1987, 130). A Keszthely-Fenéki út 8. sírban és a jánoshida-tótkérpusztai 67. sírban a maszkos szíjvégen kívül egyéb veret nem volt. A többi préselt, maszkos veret övgarnitúra része, melyek leginkább sima kerek (Deszk-G 8. sír (CSALLÁNY 1939, IV. t. 8–9), Kiszombor-O 2. sír (CSALLÁNY 1939, IV. t. 22–23) vagy préselt rozetta alakú veretekkel (Deszk-M 2. sír (14. kép 11–18), Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír (24. kép 13), néha préselt álcasatokkal (Környe 151. sír (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 26. 151:2, 4), ismeretlen lelőhely/Szeged vidéke (19. kép 4)) vannak együtt. Ritkábban lábbeliveretként (Szegevár-Oromdűlő

1. sír (LŐRINCZY 1991, V. t. 1–2) vagy lószerszámdíszként (Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 49. és 58. sír (20. kép 8–10; 21. kép 43) is feltűnnek. Az eddig a Kárpát-medencéből csak a Környe 151. sírből ismer kettős félhold és egyszerű halfarkas veretnek, valamint az összetett halfarkas vereteknek mellékszíj nélküli öveken való előfordulására áll rendelkezésünkre adat. Ezzel szemben a többi típusú préselt maszkos veret sokmellékszíjjas övek részeként fordul elő.

Bizonyosan helyben készültek, erre utal az adonyi (FETTICH 1926, VI. t. 4, 12) és gátéri (FETTICH 1926, VI. t. 21) ötvössírok maszkos préselőmintája is.

A Kárpát-medencében 16 lelőhely 20 sírjából ismerek préselt, maszkos veretet, melyek közül csak a Szeged vidékéről származó, ismeretlen lelőhelyű darab szórvány, de ez is nagy valószínűséggel sírleletből származik. A jelenleg ismert lelőhelyek súlypontja egyértelműen a Marostól délre esik, a Dunántúlon a Balatontól északra (26. kép 3).

C.1. Szíjvégek

C.1.1. Párhuzamos hosszoldalú szíjvég

Deszk-G 8. sír (4. kép 26) (CSALLÁNY 1939, IV. t. 6),
Deszk-G 18. sír (4. kép 18),
Deszk-H 18. sír (4. kép 27),
Deszk-M 2. sír (5. kép 1–2),
Keszthely-Fenéki út 8. sír (4. kép 9) (SÁGI 1992, 29. ábra 10),
Kiszombor-O 2. sír (4. kép 24) (CSALLÁNY 1939, IV. t. 18–19),
Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 62. sír (4. kép 20),
Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír (4. kép 10–11, 17),
Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sír (4. kép 25) (CSALLÁNY 1958, VII. t. 1; GARAM 1992, Taf. 26. 2),
Petronell-Carnuntum, szórvány (4. kép 21) (WINTER 1997, Taf. 8. 3m:7),
Szegevár-Sápoldal (4. kép 12) (BÓNA 1979, 4. kép 5)

A legnépesebb csoportot az ezüst- vagy bronzlemezről préselt, maszkabrázolásos kis- és nagy-

⁴ Takács Miklós ezüstnek határozta meg (TAKÁCS 2002, 324). Az adatot nem állt módomban ellenőrizni.

⁵ Kétségtelen, hogy a díszítetlen, lemezről kinyírt, ívelt oldalú szíjvégek kapcsolatban állnak a maszkos veretekkel, azokkal egy stíluskörbe vonhatók. Mi sem mutatja jobban, mint a Klárafalva-B 60. sír leletegyüttese, melyben az áttört, öntött, összetett pajzs alakú veretekkel díszített öv mellékszíjainak végén sima bronzlemezről kinyírt, kétlapú, felül egy nittel felerősített, ívelt oldalú kisszíjvégek (15. kép 4–14) voltak. Ezen kívül a szentes-derekegyházi sírleletből (CSALLÁNY 1939, I. t. 1–3) és a Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 1. sírből (MFM RégAd: 1577-93/1, 1584–93) ismerek hasonlót. Gavrituhin a gaponovoi lelet monográfiájában az ívelt oldalú szíjvégek egyik tipológiai tábláján közöl még egy példányt (GAVRITUHIN–OBLONSKY 1996, Ris. 45. 20), ami jóval zömökebb, mint a verettípus klasszikusai, sírszám és hivatkozás nélkül Kunpeszérről. Az adatot nem tudtam ellenőrizni, a temető közöletlen.

szíjvégek csoportja alkotja. Valamennyi peremes veret, melyeket a kitöltő masszájukba rögzített pántokkal erősítettek fel. E szempontból kivételes a Deszk-M 2. sír kétlapú nagyszíjvége (5. kép 1) átütött szegecces felerősítésével, amely egyébként a veret nagy méretével (h.: 9,9 cm) is elüt társaitól. A veretek mind forma, mind pedig díszítés tekintetében két, jól elválasztott csoportot alkotnak. Az alsó részen csúcsosan végződő szíjvégeken (4. kép 10–11, 17, 20) jelentkező felkiáltójel-minta és a lefelé álló háromszögből és alatta elhelyezkedő körből álló díszítés előképe egyértelműen az áttört, öntött maszkos szíjvégek között van. Csak a Keszthely-Fenéki út 8. sírjának szíjvége lekerekített végű. Az ezen kívül ismert, lekerekített végű többi szíjvégen az arcábrázolás más megfogalmazású: bepréselt pontokból és ívelt vonalakból tevődik össze (4. kép 24–27, 5. kép 1–2).

A rendelkezésre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy a keszthelyi, nyíregyházi és a petronelli darabok kivételével elsősorban a Maros menti temetőkre jellemző előfordulásuk. A szíjvégek övgarnitúrákhoz tartoznak. Kivételt a szegvár-sápadali sírból származó darabok képviselnek, melyeket Bóna István lószerszámdíszként rekonstruált (BÓNA 1980, 67–69).

C.1.2. Ívelt hosszoldalú szíjvég

Jánoshida-Tótképuszta 67. sír (5. kép 10) (ERDÉLYI 1958, XVIII. t. 4)

A jánoshidai szíjvég ismereteim szerint párhuzam nélküli. Formailag előképei az összetett, ívelt oldalú szíjvégek (5. kép 11–14) között keresendők, mint pl. a szentes-nagyhegyi darab (5. kép 14). Előlapja préselt díszítésű, hátlapja díszítetlen. Valószínűleg a két lemezt oldalpálca kapcsolhatta össze.

Felerősítése megegyezik a többi préselt, maszkos veretével: felső, egyenes oldalánál a két lemezen átütött bronzszegeccsel rögzítették.

C.2. Pajzs alakú veretek

C.2.1. Egyszerű pajzs alakú veret

Deszk-G 18. sír (5. kép 21),
Deszk-M 2. sír (5. kép 17),
Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 49. sír (5. kép 20),

Petronell-Carnuntum (A) (5. kép 19) (WINTER 1997, Taf. 8. 3m:1)

Forma, díszítés és területi elhelyezkedés alapján egységes csoport, vitathatatlanul egyes áttört, öntött veretek utánezata. A veretek ívelt oldalú, csúcsosan végződő pajzs alakú veretek. A veretek ezüstlemezről készültek, peremesek. Valószínűleg felerősítésük is hasonló lehetett, a kitöltő masszájukba rögzített fülekkel történhetett. A petronelli szórvány kivételével a többi három darab Marosvidéki temetőkből származik, mindhárom sírban övet díszítettek.

A Deszk-G és Deszk-M temetőben egy-egy sírból 2–2 db került elő, mindkét sírban egyéb övveretek társaságában. A Deszk-G 18. sírban sima, hatszögletű lemezveretekkel, sima téglalap alakú merevítővel és maszkos díszítésű szíjvéggel együtt (7. kép 5–11) kerültek elő. A Deszk-M 2. sírban a maszkos, pajzs alakú vereten kívül 8 db préselt, rozetta alakú övveret, 6 db maszkos kisszíjvég és ugyancsak maszkos nagyszíjvég volt (14. kép 11–25). A mokrini sír (20. kép) esetében, bár a sírlap szerint bolygatatlan volt, a feljegyzésből nem derült ki, hogy a pajzs alakú maszkos veret hol került elő. Az előbbi párhuzamai alapján nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy itt is övveret funkciója lehetett.

C.2.2. Szimmetrikus pajzs alakú veret

Ismeretlen lelőhely/Szeged vidéke (19. kép 13) (GARAM 1991, 62, Abb. 5. 8),⁶

Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 49. sír (5. kép 23),

Szegvár-Oromdűlő 1. sír (5. kép 24) (LÖRINCZY 1991, V. t. 1)

A veret a Kárpát-medencében eddig két sírból adatolt: a Mokrin-Vodoplav-dűlői 49. sír lószerszámmal között (20. kép 8–10) 3 db, bronzlemezről készült, peremes veret került elő, a szegvár-óromdűlői 1. sírban (LÖRINCZY 1991, V. t. 1) lábbeliveret funkcióban került elő. A Szeged vidékéről, közelebbről ismeretlen lelőhelyről a szegedi múzeumba került, ólomlemezről préselt övgarnitúrában is található egy feltehetően hasonló formájú veret (19. kép 13). A veretek formailag egységesek: két, egyenes szélével egymás felé fordított pajzsformából és a kettőt összekötő téglalap alakú

⁶ Az ólomlemezről préselt veretből szinte csak kitöltő masszája maradt meg, és abban egykori díszítésének lenyomata alig kivehető, a szegvárihoz hasonló maszkos díszítése nem ellenőrizhető.

tagból állnak. Préselt, maszkos díszítésük egyszerű geometrikus elemekből áll, a két pajzs alakú részen egymásnak tükröképei. A szegvári sírban bronz-szegecsekkel és merevítő lemezzel volt felszerelve, a szeged vidéki példány pedig ácskapocs alakú rögzítővel. A mokrini veretek felerősítéséről nincs adatunk.

A verettípus áttört, öntött darabjai nagy területen terjedtek el, megtalálhatók Bizáncban, a kelet-európai steppén és Iránban is, elterjedésük súlypontja a Krím-félszigetre és a Kaukázusra esik (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 41). A pajzs nagysága és díszítése, valamint funkciója alapján két alcsoport alakítható ki köztük: 1. a pajzson két, kerek áttöréssel rendelkező példányok öv- vagy lószerszámveretek, 2. a kengyelforma áttöréssel díszített példányok lábbelit díszítettek (SOMOGYI 1987, 127). Az áttöréseket gyakran vésett vonalak egészítik ki.

A mokrini darab egyértelműen az öntött előképek préselt utánzata, a szegvári és a Szeged környékéről előkerült darab pedig ennél rosszabb minőségű készítménynek látszanak. A szegvári biztosan, a mokrini valószínűleg lábbeliveret volt, azonban a Szeged vidéki veret övveretek társaságában van.

C.3. Kettős félhold alakú veret

Környe 151. sír (6. kép 2) (ERDÉLYI–SALAMON 1971, Taf. 26. 151:3)

Préselt, kettős félhold alakú, maszkos veret jelen ismereteim szerint csak a Környe 151. sírból adatolható.⁷ A veret öntött prototípusa többek között a Čufut-Kale 34. sírből (KROPOTKIN 1958, Ris. 5a) és a gaponovoi kincsleletből (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 29. 6–7) ismert. Ez a verettípus az áttört, maszkos veretek között is ritkán fordul elő. Formailag és díszítés tekintetében is egységes tárgycsoportot képviselnek: mindig két apró, kerek áttöréssel, ezen kívül néha vésett, ívelt vonalakkal (6. kép 1) díszítettek.

Formailag közel áll e veret a kora avar kori övgarnitúrák préselt, ún. B alakú veretéhez, kapcsolatuk azonban további kutatást igényel. A gaponovoi heraldikus veretekkel díszített öv rekonstrukciójában a kettős félhold alakú vereteket mint

mellékszíjdíszeket rekonstruálták (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 60. E).

C.4. Halfarkas veretek

C.3.1. Egyszerű halfarkas veret

Környe 151. sír (6. kép 4) (ERDÉLYI–SALAMON 1971, Taf. 26. 151:1)

Préselt változatban párhuzam nélkül álló veret, amely a környe 151. sírből került elő. Töredékes állapota ellenére formáját már a szerzők helyesen rekonstruálták. A verettípus elnevezése Erdélyi Istvántól származik (ERDÉLYI 1960, 169). Öntött prototípusai általában egyesével, ritkábban párosával kerülnek elő az öntött, maszkos veretes övgarnitúrák közül azokban, amelyekben a T alakú akasztóveret vagy veretek felső része szintén halfarok alakú. A vereteknek általában mind a négy oldala ívelt, csak különböző mértékben. Díszítésük kizárólag 4 kis, áttört körből áll, amit esetenként a maszkos szíjvégekhez hasonlóan bevészt vonalak kötnek a veret pereméhez. Az övveretek között funkciójuk máig nem tisztázott.

Az öntött darabok elterjedésének súlypontja Ufa környéke és a Krím-félsziget.

C.3.2. Összetett halfarkas veret

Gátér 11. sír (6. kép 13) (KADA 1905, 369, 11/a sír 9), Ismeretlen lelőhely/Szeged vidéke (6. kép 11), Jutas 166. sír (6. kép 10) (RHÉ–FETTICH 1931, Taf. VIII. 3–5),

Keszthely-Fenekpuszta I. sír (6. kép 8) (BÓNA 1983, 12. kép 2–15),

Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 58. sír (6. kép 9) (MRKOBRAD 1980, Sl. LXVI. 5),

Szegvár-Oromdűlő I. sír (6. kép 5) (LŐRINCZY 1991, V. t. 1),

Tarnaméra-Urak-dűlő A sír (SZABÓ 1965, VII. t. 23)

A veretek formailag egyértelműen az áttört, öntött maszkos példányok kissé degenerálódott utánzatai. Díszítés szempontjából kivéve a szegvár-omrodűlői darabot, amely a mandjelosival analóg és a gátéri félkész veretet, valamint a tarnamérai töredékeket egészen eltérnek a keleti párhuzamaiktól és persze egymástól, még akkor is, ha motívumaik egy közös alapra, az öntött veretek áttört, kör

⁷ A szentes-lapistói leletek között Csallány Dezső az egyik darabot a következőképpen írta le: „...Lemezdísz ezüstből; préselt félhold, kettős karéjú bevágással. Nem töredék.” (CSALLÁNY 1934, 207). A leletek a háború során elvesztek. A publikációban szereplő rossz fotó alapján (CSALLÁNY 1934, Taf. LVIII. 4) eldönthetetlen, hogy lehet-e ez a veret kettős félhold alakú, ezért nem vettem fel a csoportba.

alakú díszítésére vezethetők vissza. A gátéri ötvössírfélfész veretének és a tarnaméri A sírból származó verettöredékeknek a felső része többszörösen tagolt. Ezek formájuk alapján az összetett halfarkas veretek kevés számú, egyedi variánsa közé sorolhatók (BÁLINT 1995, 41. kép 1–13; 42. kép 30–36). Pontos párhuzamukat öntött kivitelben az Altaj vidékéről, a gorno-altajski múzeum gyűjteményből (6. kép 12) ismerem (KOVALEVSKAÁ 1990, Ris. 4. 16).

A veretek kivétel nélkül peremesek, felerősítősük a Szeged vidéki darabhoz hasonlóan, valószínűleg a kitöltő masszájukba rögzített kapcsokkal történt.

Az öntött előképeik övveretek, ritkábban előfordulnak lábbeli- és lószerszámveretként is (SOMOGYI 1987, 127), és mindig egyesével kerülnek elő. A hazai példányok közül a gátéri, a keszthelyi, a jutasi, a tarnaméri és a Szeged vidéki darab övgarnitúra része lehetett, számuk 1–14 között változik. Az ezekkel díszített övek mellékszíj nélküliek. A jutasi (RHÉ-FETTICH 1931, 32) és a tarnaméri (SZABÓ 1965, 41) sírokból vitathatatlanul övveret funkciójuk volt, a szegvár-oromdűlői darab a lábbeliveretek között került elő (LÖRINCZY 1991, 129), a mokriini 10 préselt, bronz, gyöngysorkeretes, középen szalagfonatos kisszíjvéggel és sima, préselt félgömb alakú veretekkel (21. kép) lószerszámot díszített.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MASZKOS VERETEK ÉS AZ AVAR KORI ÖTVÖSSÍROK

A lemezes és préselt maszkos övveretek áttekintése után nem fér kétség ahhoz, hogy azok az áttört, öntött maszkos veretek utánzatai. Fettich Nándor (FETTICH 1937, 132) és Csallány Dezső (CSALLÁNY 1939, 142) ezt már korán megállapította, és erre a következtetésre jutott Somogyi Péter is (SOMOGYI 1987, 133). Míg az öntött veretek kis száma a Kárpát-medencei leletanyagban arra utal, hogy ezek semmiképpen nem helyben készültek (SOMOGYI 1987, 133), addig az avar kori ötvössírokból előkerült, maszkos veret előállítására alkalmas préselőminták arra engednek következtetni, hogy a préselt darabok itt készültek. De mivel az ismert avar sírok számához képest a préselt (illetve lemezes) maszkos veretek száma is igen csekély, úgy látszik, hogy az ilyen díszítésű veretek idegenek maradtak az avar ízléstől.

A maszkos veretek és az avar kori ötvössírok kapcsolatának két aspektusa van. Egyrészt az adonyi és a gátéri préselőminták között előfordulnak maszkos veretek előállítására alkalmas veretővek, valamint a főnlaki mintakészletben található, szíjvég előállítására alkalmas egyik verető (FETTICH 1926, IV. t. 20) is kapcsolatba hozható a maszkos veretekkel, amelynek díszítése érdekes módon ötvözi a maszkos és a tamgás díszítés elemeit. Másrészt a Jutas 166. és a Klárafalva-B 60. sírokból nyugvó ötvössők övét maszkos veretek díszítették.

A gátéri préselőtővel megegyező verettöredékek a Tarnaméra-Urak-dűlői A sírból (SZABÓ 1965, VII. t. 22–23) kerültek elő, melyek Szabó János Győző véleménye szerint a gátéri félfész verettel közös préselőmintán készültek (SZABÓ 1965, 46). Annak nagyobb a valószínűsége, hogy a gátéri veret a vele egy sírban lévő préselőmagon készült.

Az adonyi préselőminták között két, maszkos díszű mag található. Az ívelt oldalú szíjvég előállítására alkalmas préselőmintához (FETTICH 1926, VI. t. 4) analóg veretek jól ismertek a kelet-európai steppe öntött, maszkos veretei között. Legközelebbi párhuzama a kamuntai temetőből (GAVRITUHIN-OBLOMSKY 1996, Ris. 43. 37) és Čufut-Kale 34. sírjából (KROPOTKIN 1958, Ris. 5a) származik. Azonban arra eddig nem figyelt fel a hazai kutatás, hogy préselt párhuzama is előkerült a Kárpát-medencéből, Sontaról (KOVAČEVIĆ 1961, Sl. 16. 5). Sajnos a szíjvég leírása és rajza is elnagyolt, összefüggése az innen származó többi lelettel (egybeöntött pajzstestű csatok, poncolt karperec, áttört liliosos nagyszíjvég) (KOVAČEVIĆ 1961, 5–6, Sl. 16. 1–4) bizonytalan, nem tisztázott. A másik adonyi, maszkos díszű préselőmag (FETTICH 1926, VI. t. 12) T alakú akasztóveret előállítására alkalmas. A verető pajzs alakú részén található maszkos díszítés 3 pont-körelemből áll. A veret arányaiban és díszítésében is viszonylag közeli párhuzama a gapanovoi kincsben található öntött, ezüst kivitelben (GAVRITUHIN-OBLOMSKY 1996, Ris. 29. 1). A Kárpát-medencében hasonló díszítésű akasztóveretet csak a környei 23. sírból (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 3. 23:4) ismerem.

Azt a feltevést, hogy a maszkos préselőmagok jelenléte az ötvössírokból arra enged következtetni, hogy az ilyen préselt veretek a Kárpát-medencében készülhettek (SOMOGYI 1987, 133), a fenti közeli-távoli analógiák kétségtelenül megerősítik.

A Jutas 166. és a Klárafalva-B 60. sírban is ötvössők voltak eltemetve, azonban e temetkezésekből a maszkos veretek mint az ötvössők övét díszítő veretek kerültek elő. A klárafalvi ötvöss sokmel-

lékszíjjas övet viselt, melyet áttört, öntött maszkos veretek (15. kép 1–3), áttört, lemezes nagyszíjvég (15. kép 15) és bronzlemezről kinyírt, ívelt oldalú, kétlapú kisszíjvégek (15. kép 4–14) díszítettek. A jutasi sírból a préselt ezüst összetett halfarkas vereteken (RHÉ-FETTICH 1931, Taf. VIII. 3–5) és egy pajzs alakú vereten (RHÉ-FETTICH 1931, Taf. VIII. 6) kívül egyéb övdísz nem maradt meg, mert a birtombányászok szétdúlták, és adatait csak bemondásuk alapján rögzítették (RHÉ-FETTICH 1931, 32). Bóna István szerint a sírban ezekből a veretekből legalább 9–10 db lehetett (BÓNA 1983, 119). Felvetését valószínűleg a keszthely-fenekpusztai I. sírra alapozta, amelyben a jutasiakhoz formailag nagyon közel álló veretekből (BÓNA 1983, 12. kép 2–15) 14 db volt. A két sír összetett halfarkas vereteinek rokonsága alapján azt gondolom, hogy nagy valószínűséggel a jutasi veretek egy szerkezetében a keszthelyi I. sír övéhez hasonló díszíthettek, azaz melléksíj nélküli övet.

A jutasi és klárafalvai temetkezés több szempontból is párhuzamba állítható, de talán a legszembetűnőbb, hogy egyikből sem kerültek elő préselőmagok. A jutasi sírhoz hasonlóan a Dunántúlról több sírból is ismerünk bizánci mérleget (Pókaszeptek 360. sír (CS. SÓS 1995, Pl. XXII. 360:13), Kölked-Feketekapu-A 373. sír (KISS 1996, Taf. 73. A 373:2–3), azonban préselőmagok csak Adonyból (FETTICH 1926, VI. t. 1–13) és egy-egy szórvány Niederösterreichből (WINTER 1997, Taf. 50. 48:3) és Ringelsdorfból (WINTER 1997, Taf. 19. 12:1) kerültek elő. Itt a bizánci préselőminták hiánya nem is annyira meglepő, hiszen az itteni lakosság igényeit részben nem helyben készített, hanem eredeti bizánci áruval elégíthették ki. Ezzel ellentétben a préselőmagok többsége a Dunától keletre került elő (Fönlak (FETTICH 1926, IV. t. 1–21), Gátér 11. sír (KADA 1905, 369, 11/a sír), Kiskunhalas (FETTICH 1926, VII. t. 6), Kunszentmárton (CSALLÁNY 1933, I–II. t), viszont innen csak a kunszentmártoni ötvössírban volt bizánci mérleg és súlyok (CSALLÁNY 1933, II. t. 21–25, III. t. 7, IV–V. t. 6–10). A legkorábbra keltezhető bizánci eredetű tárgyak elhelyezkedésének súlypontja kétségtelenül a Dunántúlra esik (GARAM 2001, 194). Valószínűleg az ötvösök (és kereskedők) először itt találtak fellevekört, majd a piac „telítődése” után olyan terület felé kezdtek érdeklődni (pl. Duna-Tisza köze, Tiszántúl), ahol számosabb volt az avar

lakosság, és az eredeti bizánci áruk hiányában a lakosság igényeit az általuk készített darabokkal akarták kielégíteni. Itt haltak meg és kerültek eltemetésre, ezért nem meglepő, ha itt találjuk a préselőtövek nagyobb részét. Vagyis az ötvösök tevékenysége és eltemetésük helye nem feltétlenül kell, hogy egybeessen. Az ötvösök tevékenysége és az ötvössírok sok egyéb problémája sem megoldott, további kutatásokat igényel.

Az ötvössírok keltezése máig nem jutott nyugvópontra. A hazai kutatás — elfogadva Csallány Dezső véleményét, miszerint az adonyi és a fönlaki ötvössírok a 7. század első felére datálhatók (CSALLÁNY 1939, 147) — abban alapvetően egységesnek látszik, hogy a Kárpát-medencei ötvössírokat és préselőmagokat az avar kor első felére keltezi. Az ötvösleletek abszolút kronológiai helyzetét illetően azonban már különbségek vannak. Csallány munkája után csak jóval később hívta fel arra a figyelmet Kovrig Ilona, hogy egyes ötvöskészletekben (Adony, Fönlak, Kunszentmárton) több olyan verető is van, amelynek díszítő elemei gyakran még a 7. század 2. felének övgarnitúráin is megfigyelhetők. Véleménye szerint ezek alapján az ötvöskészletek földbekerülése a 7. század közepén történhetett (KOVRIK 1963, 231). Szabó János Győző az adonyi préselőmagok készítését és használatát a sírban talált bizánci súlyok alapján a 6. század végére/7. század első évtizedeire keltezte, míg az ötvöslelet földbekerülését Kovrighoz hasonlóan a 7. század közepe tájára tette (SZABÓ 1965, 45). A gátéri 11. sír ötvösének tevékenységét ugyancsak a 7. század közepe tájára helyezte a gerincelt, csúcsosodó pajzs alakú préselőt alapján, melyet a késői lemezes övdíszek közé sorolt (SZABÓ 1965, 45). Ezzel szemben Bóna István a sírt „minden ízében” kora avar sírnak és kora avar ötvösleletnek tartja (BÓNA 1983, 128, 18. j.). A jutasi 166. sír keltezése már korán tévútra került azzal, hogy Csallány Dezső a sírt nem a bizánci exagiummal, hanem a 116. gazdag női síregyüttesben lévő éremmel (Phocastól felülveretett bronzpénz (BÓNA 1983, 133, 44. j.) keltezte a 7. század első felére (CSALLÁNY 1933, 42).⁸ Bóna István a sír datálásakor a sírból előkerült bizánci mérleget és annak párhuzamait tekintette, és ez alapján az ötvös tevékenységét a 6. század utolsó harmadára tette, eltemetését a 6. század végére/7. század elejére tette (BÓNA 1983, 119).

⁸ A jutasi ötvössír keltezési problémáinak alapos összefoglalását végkövetkeztetés nélkül ld. NÉMETH 1969, 252!

E dolgozatnak nem feladata az ötvössírok keltezésének/keltezhetségének revíziója. Csak abból a szempontból érintjük az alábbiakban a kérdést,

hogy az ötvössírokban lévő maszkos veretek kronológiai helyzete ad-e új szempontokat az ötvössírok abszolút keltezéséhez.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MASZKOS VERETEK KRONOLÓGIÁJA

A lapistói sírlelet és ennek kapcsán az öntött maszkos veretek kronológiai helyzetét már igen korán alapvetően helyesen határozta meg Csallány Dezső, bár bizonyítékait mellőzte, szinte csak megérzéseiire hagyatkozott. Az előbbi a 6. század végére, a 7. század elejére, az utóbbiakat a 6. század 2. felére (CSALLÁNY 1934, 212) datálta, sőt feltételezte, hogy a veretek gyártása már a 6. század 1. felében elkezdődhetett (CSALLÁNY 1939, 142). Gyakorlatilag ugyanerre a megállapításra jutott Bálint Csanád is (BÁLINT 1978, 196), bár Csallány eredményeire nem hivatkozott. Garam Éva és Erdélyi István más-más alapvetésből kiindulva későbbre keltezte ezeket a vereteket, bár mindkettőjüknél szemmel láthatóan nagy szerepe volt A. K. Ambroz tipológiai rendszerének (AMBROZ 1973). Erdélyi az öntött darabok többségét a 7. századra, egyes baskíriai darabokat pedig a 8. századra keltezte (ERDÉLYI 1982, 124–136). Garam Éva 1976-ban megjelent munkájában csak felületesen foglalkozott a maszkos veretekkel, és bár nem fogalmazta meg egyenesen, de az összehasonlító anyagai alapján az derül ki, hogy a maszkos vereteket a 7. század utolsó harmadáig keltezte (GARAM 1976, 136–138).

A Kárpát-medencei maszkos veretek készítechetnikai szempont szerint kialakított 3 tipológiai csoportja (öntött, lemezes, préselt) kronológiai helyzetének meghatározására Somogyi Péter a kelet-európai leletek alapján vállalkozott (SOMOGYI 1987, 130–148). A keltezésénél két alapvetésből indult ki: 1. Azt már Csallány Dezső és Fettich Nándor korán felvetette, hogy a préselt maszkos veretek az öntöttek utánzatai (CSALLÁNY 1939, 142; FETTICH 1937, 132), ami az öntvények és a préselték időbeni egymásutániságát is jelenti. 2. Mivel a kevés számú öntött példány nem a Kárpát-medencében készült, hanem kereskedelmi úton, vagy zsákmányként vagy népmozgással került ide, egykorúak a kelet-európai steppei párhuzamaikkal. Az áttört öntött példányokat a 6. század 2. felére keltezte, a maszkos veretek préselt technikával való utánzásukat a 7. század elejéről datálta (SOMOGYI 1987, 147).

Jelen dolgozatban a maszkos veretek kronológiai kérdéseinek megközelítésénél a leletösszefüggéseiből indultam ki, és ezek alapján kíséreltem meg a típusokat kronológiai sorrendbe állítani.

A maszkos veretek legkorábbi Kárpát-medencei előfordulását két gepida sírból tartotta számon a kutatás (SOMOGYI 1987, 138): Magyarcsanád-Bökény D sír (CSALLÁNY 1961, 140–141, Taf. CCLVIII. 3, 6, 8) és Szentese-Nagyhegy 29. sír (CSALLÁNY 1961, 50–51, Taf. XXV. 13–14). Korukat a 6. század közepére, második felére tették (CSALLÁNY 1961, 322–323; CSALLÁNY 1962, 68), sőt a szentesi sírt Csallány 580–590 közé keltezte (CSALLÁNY 1934, 214), vagyis az avarok Kárpát-medencei megjelenése utánra.

Ugyanakkor elkerülte a kutatás figyelmét eddig az a tény, hogy ezeken kívül még két Keszthely környéki lelőhelyről, langobard temetkezésből is adatolt maszkos veret: Keszthely-Bazilika 3. sírből (SÁGI 1961, 417–418, Taf. XIII. 3–10) és a Keszthely-Fenéki út 8. sírből (SÁGI 1992, 29. ábra 10). Ez semmiképpen nem elhanyagolható tény és új szempontot kínál az időrendi kérdésekhez. Az is figyelemre méltó, hogy a négy sír maszkos verete külön-külön csoporthoz tartozik és közülük csak(!) a szentesi darab öntött.

A magyarcsanád-bökényi ólomlemezből kinyírt, oldalpálcás szíjvégnak (19. kép 1) a D gepida sírhoz való tartozása (CSALLÁNY 1961, 140–141) ma már nem tartható, s nem egyértelmű, hogy a veret gepida környezetből származik.⁹ Jó párhuzamai nem nomád temetkezésekből származnak, pl. Suuk-Su 54. sírből (AJBABIN 1990, Ris. 49. 22), a cibilumi 1a temető 3. sírjából (BÁLINT 1995, 38. kép 8) és a callatisi 132. és 134. (PREDA 1980, 95. T. XXXIV. 1–3; 96. T. XXXIV. 1–4) sírből. A Kárpát-medencei veretek közül kétségtelenül hozzá legközelebb formában a Keszthely-Bazilika 3. langobard sír áttört, ezüst lemezszíjvége (SÁGI 1961, Taf. XIII. 4) és a szegvár-óromdűlői 165. avar sírből származó hasonló szíjvég (LÖRINCZY 1998, 15. kép 11) áll. Ez utóbbi díszítése kissé eltér a Kárpát-medence többi maszkos veretétől, hozzá díszítésben a legjobb analógiák az

⁹ Ld. 21. j.!

észak-itáliai langobard temetőből, Nocera Umbra-ból származnak. A keszthelyi és a szegvári sírok hasonlóak abból a szempontból, hogy mindkettő női temetkezés (a szíjvégek keleti párhuzamai kivétel nélkül férfisírokból kerültek elő), és bennük az egy-egy maszkos szíjvégen kívül csak egy-egy csat (szögletes karikájú, pajzstestű) utalt övre. Különösen a magyarcsanádi és a keszthelyi darabok és párhuzamaik alapján úgy látszik, hogy ezek a szerkezetükben a többi Kárpát-medencei maszkos szíjvégtől eltérő darabok sem az avarokkal, sem a keleti-európai steppe nomád leleteivel nincsenek összefüggésben (formailag, díszítésben és felerősítésük módjában is eltérnek), és a Kárpát-medencében germán környezetben jelennek meg. A szegvári sír lóg ki valamelyest ebből a szempontból. Bár a temetkezés rítusa (K–Ny tájolás, részleges állattemetkezés, az emberi váz és az állat elválasztása) egyértelműen 6. századi steppei kapcsolatokat mutat (LÖRINCZY 1998, 351), de a sírból előkerült edény (LÖRINCZY 1998, 15. kép 7) már a gepida fémműveség körébe sorolható.

A suuk-sui és callatisi darabok alapján valószínű, hogy ez a hüvely formájú, maszkos díszítésű szíjvégtípus, amelynek a tárgyalt Kárpát-medencei darabok inkább már csak utánzatai, az Észak-Kaukázusban kialakult maszkos vereteknek (SOMOGYI 1987, 136) a krími vagy az al-dunai bizánci provinciákban kifejlődött variánsa, és onnan került el Itáliába is, ahonnan langobard sírokból ismerjük (Nocera Umbra, Castel Trosino). Szórványos Kárpát-medencei előfordulásuk arra enged következtetni, hogy kereskedelmi úton kerültek ide.

A szentes-nagyhegyi 29. sírből (19. kép 3) előkerült öntött, áttört maszkos szíjvég mellett csak egy Sucidava-típusú bronzcsat volt. E csattípust Csallány genetikailag és kronológiailag is a maszkos veretekkel hozta kapcsolatba (CSALLÁNY 1962). A szentesivel teljesen megegyező csat szintén csak egyetlen áttört, öntött maszkos szíjvég társaságában került elő az egyik Pjättra Frekécej-i sírből (AURELIAN 1962, Ris. 11b). A nagyhegyi maszkos veret legjobb analógiája Verchnaja Ešerából (VORONOV-BGAŽBA 1979, 69. 6–8), Prahovából, Sardisből (GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996, Ris. 43. 45, 47) ismert. E szíjvég készítéstechnikailag (nem peremes) és formájában is, de leginkább felerősítési módjában tér el a Kárpát-medence többi maszkos veretétől. A veret hossz tengelyére merőlegesen elhelyezett, a verettel egybe öntött, szögletes fülek alkalmazása és az erősen tagolt oldalú szíjvégforma idegen az avar és a nomád leletektől. A verettípus bizánci

eredete valószínű. A nagyhegyi 29. sír áttört, öntött maszkos verete nem az egyetlen olyan tárgy, amely a gepida temető közösségének Bizánc felé mutató kereskedelmi kapcsolataira utal.

A Veker déli partján, a szentes-nagyhegyi magasparton 1930–1941 között Csallány Gábor szarmata, gepida és avar temetőt tárt fel. A 79 sírből és több szórvány leletből álló gepida temetőnek, melyet a 6. század 2. harmadában is használtak (NAGY 1993, 97), a leletanyag alapján szerteágazó kapcsolatai vannak (Skandinávia, Fekete-tenger parti városok), melyek többek között a bizánci birodalom felé mutatnak. A kereskedelmi kapcsolatra utalnak a sírokból előkerült késő antik birodalmi áruk, mint pl. a 84. sír aranygyöngyei (CSALLÁNY 1961, Taf. CCIV. 4–7), de a leggyakoribbak mégis az ariánus kereszténység elterjedésére utaló, kereszttel díszített tárgyak, mint az ugyancsak a 84. sírből származó négyszögletes ereklyetartó szelence, aminek elő- és hátlapja is poncolt kereszttel díszített (CSALLÁNY 1961, Taf. XXXIX. 4). Ezek közé tartoznak az áttört kereszttel (és általában félholddal) díszített testű — J. Werner által Sučidava-típusnak nevezett (WERNER 1955, 39) — csatok, amilyen a 29. sírből is adatolt (CSALLÁNY 1961, Taf. XXV. 13).

Formai párhuzamai alapján — Suuk-Su 54. sír (AJBABIN 1990, Ris. 49. 2, 4, 6, 14), Sadovec (WELKOV 1935, Abb. 2. 8), Vilhovčik (PRIHODNŮK 1980, Ris. 61. 11–12), Pjättra Frekécej (AURELIAN 1962, Ris. 13. 7–8) — szintén a nomád ízléstől idegennek látszik az öntött, szögletes felső részű, összetett veretek csoportjába tartozó, ismeretlen lelőhelyű, valahonnan Dél-Magyarországról a Magyar Nemzeti Múzeumba került veret (6. kép 15).

Ezek alapján jelenleg úgy gondolom, hogy a Keszthely-Bazilika 3. sírből, a Magyarcsanád-Bökényből és a Szegvár-Oromdűlő 165. sírből származó lemezes darabok, valamint a szentes-nagyhegyi és a Dél-Magyarországról, ismeretlen helyről előkerült áttört, öntött darabok megjelenése a Kárpát-medencében nem az avarokkal hozható kapcsolatba. Bizánci eredetű készítmények (mind formájuk, mind felerősítésük ezt sugallja), melyek kereskedelmi úton kerültek ide. Egyidejűnek tartathatók a keleti párhuzamaikkal, vagyis a 6. század középső harmadára keltezhető. A leletösszefüggéseik (a magyarcsanádi és a dél-magyarországi szórvány, a keszthelyi egy erősen feldúlt sírből származik) közelebbi fogódzót nem nyújtanak, de nem is mondanak e datálásnak ellent, sőt inkább tovább erősíti ezt a szentes-nagyhegyi darabot kísérő Sučidava-típusú csat, mivel ezek a Kárpát-medencé-

ben a 6. század középső harmadától jelennek meg (NAGY 1993, 76).

A maszkos veretek legkorábbi Kárpát-medencei horizontjához tartoznak ezeken kívül a szentes-lapistói és a klárafalvi sírokból előkerült darabok is. A szentesi sírleletet Csallány a 6. század végére, 7. század elejére keltezte a sinowjewkai és egyéb dél-oroszországi analógiák alapján (CSALLÁNY 1934, 212), és e temetkezés kapcsán összefoglalta kuturgur-bolgárok temetkezési szokásainak és régészeti hagyatékának a sajátosságait (CSALLÁNY 1934, 210–211). A klárafalvi sír, amelyben az eszközök és a bronz lemeznyesedékek alapján valószínűleg ötvös nyugodott, keltezése a leletösszefüggései alapján sem egyszerű. A Kárpát-medencei ötvös-sírokat általában a bennük lévő súlyok és mérlegek viszonylag egyértelműen az avar kor első felére keltezik. Mindezek hiányában a klárafalvi sír kronológiai besorolásánál csak az áttört, öntött, összetett pajzs alakú övveretek és a temetkezési szokás sajátosságainak együttese nyújt támpontot. Az övveretek a kevés számú párhuzamaik (Suuk-Su, Pjatra Frekécej, Sardis stb.) alapján a 6. század 2. felének/végének nem nomád temetkezéseire jellemzők. Ugyanakkor a temetkezési szokások (halomba ástott magányos sír, ÉNy-DK tájolás, részleges állattemetkezések) egyértelműen nomád temetkezésre vallanak (SOMOGYI 1987, 145), és a tájolás kivételével a szentes-lapistói és derekegyházi oldali sírleletekkel analóg. Somogyi Péter a 6. századi kelet-európai nomád temetkezések vizsgálata alapján megállapította, hogy a Kárpát-medencében az öntött maszkos veretek és a részleges lovastemetések együttes előfordulása (talán a padmalyos sírokkal és a létraszerű fa konstrukciókkal) kelet-európai eredetű emlékcsoportba tartoznak (SOMOGYI 1987, 146).

A Kárpát-medence kevés számú öntött, maszkos veretének a 6. század második felére való keltezését a hármass alakú hajdúszoboszlói veretek is megerősítik. Az ilyen veretek viseletét a Kaukázusban és Baskíriában a 6. század 2. felére, a 7. század 1. negyedére keltezik, Kelet-Grúziában használatukat kicsit későbbre, a 7. század 1. felére teszik (KOVALEVSKAÁ 1972, 115). Bár a hajdúszoboszlói darabok leletösszefüggései ismeretlenek, de a velük együtt előkerült, ovális medallion alap-

ján a kora avar időszak első felére, a 6. század 3. negyedére való keltezésük valószínű (LÖRINCZY 1991, 136).

A mandjelosról származó áttört, öntött, összetett halfarkas veret szórványként került elő. Ambroz tipokronológiai táblázatában a hasonló vereteket a 7. század 1. felére tette (AMBROZ 1973, Ris. 1). Ambroz keltezése itt is nyilvánvalóan késik. A verettípus legkorábbi megjelenése a čufut-kalei 34. sírból adatolt, ahol I. Justinianus solidusa keltezi a 6. század közepére (KROPOTKIN 1958, 214).¹⁰ A mandjelosi veret (és a sír) keltezéséhez a karikás végű markolattal és hármass ívű függesztővel ellátott kard adhat támpontot. Eddig ez az egyetlen olyan Kárpát-medencei darab, amelyen a karikás szöggel felerősített markolatfej egy darabból öntött bronz (SIMON 1991, 266). Simon szerint a markolatfej formáján és anyagán keresztül is közvetlenül kapcsolódik a 4–6. századi keresztvas nélküli távol-keleti kardokhoz, és ez a kapcsolat nemcsak a kardtípus kialakulásának helyét adja meg, de kronológiai értékű is, ami alapján a mandjelosi kardot a Kárpát-medencei avarok honfoglaló generációjához köti (SIMON 1991, 273). Egyenes, egyélű, karikában végződő markolatú, keresztvassal ellátott kard volt a Deszk-L 13. sírban (13. kép 21) is. Ez a sír egyébként nemcsak az öntött korong, illetve pajzs alakú övvereteken (13. kép 4–5) és a karikás markolatú kardon keresztül kapcsolódik a tárgyalta leletkörhöz, hanem szembeforduló madárfejekkel díszített csatja (13. kép 1) révén is.

A többi Kárpát-medencei öntött maszkos veret közelebbi kronológiai támpontot nem ad: egy részük szórvány (Potzneusiedl, Leobersdorf, Bruckneidorf), a tolnanédi és a szabadkai leletgyűtesek a 6. század végénél pontosabban nem keltezhetők, a szekszárdi szíjvég pedig másodlagos felhasználásban közép avar jellegű sírból került elő.

Úgy tűnik, hogy a Kárpát-medencében avar környezetben az öntött, maszkos veretek legkorábban a Tiszántúlon, a Köröstől délre bukkantak fel a 6. század második felében (Szentes-Lapistó, Klárafalva-B 60. sír). A préselt utánzatok nagyobb része is erről a területről származik (26. kép 3), ami arra enged következtetni, hogy e veretek Kárpát-medencei megjelenése mögött népmozgást feltételezzünk (SOMOGYI 1987, 157).

¹⁰ Somogyi Péter lektori véleményében felhívta figyelmemet arra, hogy a suuk-sui sírban valószínűleg I. Justinianus solidusa után készült aranylemezes bronz vagy réz éremutárat van. Ezt figyelembe véve, valamint az a tény, hogy e temetkezés sklep, azaz kriptá, amiben több, akár különböző korú temetkezés is lehet, itt nem megalapozott az éremmel való szoros keltezés.

Ezeknek a préselt maszkos vereteknek a keltezéséhez az éremmel együtt való előfordulásuk ad támpontot a Kiszombor-O 2. sírban, ahol Phocas (603–607) solidusával (CSALLÁNY 1939, 125–126; SOMOGYI 1997, 53–54)¹¹ kerültek elő. A kiszombori érem alapján Csallány a préselt, maszkos vereteket a 7. század első évtizedére datálta (CSALLÁNY 1939, 141). Ugyanakkor a Deszk-G 8. sír maszkos kiszíjvégei a sír P füles kardja miatt kronológiailag szintén egy horizontba sorolhatók a kiszombori sírral. A Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sírjában kopott, átlukasztott Maurikios Tibérius- (582–602) érme kerül elő (CSALLÁNY 1958, 49; GARAM 1992, 140; SOMOGYI 1997, 67–68) a préselt maszkos veretek társaságában. Bár másodlagos helyzetben volt az érem, s így szoros keltezésre nem volt alkalmas, Csallány ezt figyelmen kívül hagyva a 7. század első felére való datálást tartott indokoltnak (CSALLÁNY 1958, 49–50).

A keszthely-fenekpusztai I. sírban egy keresztvassal ellátott, egyenes, kétélű kard is volt (BÓNA 1983, 12. kép 1). Igazán jó párhuzama az aradaci/aradkai 85. sírból ismert (NAGY 1959, Tab. XXVII. 1). Csallány Dezső szerint a szentes-lapistói sír egyenes, kétélű kardja is rendelkezett keresztvassal eredetileg (CSALLÁNY 1934, 210, Taf. LVIII. 14). Ha ez így volt, akkor joggal hozta kapcsolatba a lapistói sírleletet és a kardot a fenéki I. kardos sírral. Bóna ezt a kardtípust a legelső avar nemzedékekhez tartozónak, származásában steppei típusúnak (hun kori formára visszamenő) határozta meg (BÓNA 1983, 119). A mokrini 62. (23. kép 48) és 67. (25. kép 20) sírban is volt egy-egy egyenes, kétélű kard, azonban ezek keresztvas nélküliek lehettek. A fenékpusztai I. sírt kardja alapján a 6. század végére lehet keltezni (BÓNA 1983, 119).

A keszthely-fenekpusztai I. sír övét 14 db összetett halfarkas veret díszítette, amelyek közeli rokonai a jutasi 166. ötvössír övvereteinek. Az ötvöseszközök között található bizánci mérleget Bóna a 6. század utolsó harmadára datálta a hegykői 34. sír alapján (BÓNA 1961, 136). Vagyis ez azt jelenti, hogy a jutasi ötvös a 6. század utolsó harmadában tevékenykedett és valamikor a század végén vagy a 7. század elején temették el.

A szegvár-oromdűlői sírt, így az abban lévő préselt, összetett halfarkas veretet is a 6. század utolsó harmadára keltezte ásatója (LŐRINCZY 1991, 134–142).

A gátéri 11. ötvössír a középén bordás pajzs alakú préselőminta (KADA 1905, 369. 11. ábra) alapján a 7. század közepére datálható (SZABÓ 1965, 45). Ennek megfelelően az ebből a sírból előkerült félkész összetett halfarkas veret és pontos analógiája, a tarnaméri A sír övveretei is ide keltezhetők. Bóna István érthetetlen okból a tarnaméri vereteket a környei 151. sír kéttagú, préselt álcsatjához (ERDÉLYI-SALAMON 1971, Taf. 26. 151:19, 24) közelebb állónak látta, a sírt préselt álcsatja alapján a keszthely-fenekpusztai II. sírral is összekapcsolta, és ez alapján a lelet korai datálására (6. század vége) következtetett (BÓNA 1983, 119).

Összefoglalva: 1. A Kárpát-medencében a legkorábbi öntött és lemezes, maszkos veretek először germán környezetben (Keszthely-Bazilika 3. sír, Magyarcsanak-Bökény, Szentes-Nagyhegy 29. sír, Ismeretlen lelőhely/Dél-Magyarország) jelentek meg, bizánci kereskedelmi áruként, a 6. század közepső harmadában. 2. Az avar környezetből származó öntvények nem helyben készültek, azokat részben kelet-európai nomád tulajdonosaik (Hajdúszoboszló, Klárafalva-B 60. sír, Szentes-Lapistó) hozták magukkal (ahogyan sajátos temetkezési szokásaikat is), részben zsákmányok vagy kereskedelmi áruk (Mandjolos/Nagyolaszi, Subotica/Szabadka) lehetnek. Ezek a 6. század utolsó harmadára datálhatók. 3. Az öntött maszkos veretek préselt utánzatai helyben készültek, erre utalnak az ötvössírokból előkerült préselőminták (Adony, Gátér 11. sír). Időben ezek követik az öntötteket, de nem feltétlenül egyidős valamennyi préselt darab. Legkorábban látszik a keszthely-fenekpusztai I. sír, a jutasi 166. sír, a longobárd környezetből előkerült Keszthely-Fenéki úti 8. sír, valamint a szegvár-sárpoldali és szegvár-oromdűlői 1. sír anyaga. Ezek a 6. század végén készülhettek. Kicsit későbbre, inkább már a 7. század elejére keltezhető a préselt maszkos veretek többsége (deszki sírok, Kiszombor-O 2. sír, Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sír stb.). A préselt darabok között a gátéri és a tarnaméri összetett halfarkas veretek készülhettek a legkésőbb, már a 7. század közepső harmadában. Az eddig ismert legkésőbbi öntött daraboknak a kecelieket, a legkésőbbi préseltnek a jánoshidai 67. sír préselt, kettős lemezű, oldalpalcás szíjvégét tartom. A sír egyéb mellékletei (bronzgyűrű, üvegkarika töredéke, bronztű, bizánci csat töredéke, vasár, csiló, holó, vastó) alapján keltezése nem egyértelmű. A

¹¹ Garam Évánál az érem Phocas (602–610) solidusa (GARAM 1992, 142)!

temető indulását Erdélyi István a 7. század első évtizedeire tette, de a maszkos veret időrendi helyzetével a temetőn belül nem foglalkozott (ERDÉLYI 1958, 57–58). A temető legkorábbi horizontjához tartozik a 26. sír Tarnaméra-típusú övgarnitúrájával (ERDÉLYI 1958, XII. t. 1–2, 4, 6). Ez a garnitúra egyike a Tarnaméra-típusú övdíszek használatának felső időhatárát jelző daraboknak, Garam Éva a 7. század közepére keltezi (GARAM 2001, 144). Vagyis a temető indulását a 7. század középső harmadánál korábbra nem tehetjük. A 67. sír préselt, maszkos veretének pontos kronológiai besorolásához a sír leletegyüttese nem nyújt támpontot, azonban az előbb említett 26. sír alapján ezt sem tehetjük annál korábbra.

Ahogy a maszkos veretek megjelenése, úgy használatuk felső időhatára sem mentes a problémáktól. Egyes darabok egészen sokáig használatban maradhettek, mint pl. a Szekszárd-Bogyiszlói

út 314. sírjából előkerült áttört, öntött, maszkos szíjvég, ami másodlagos felhasználásban közép avar jellegű leletek társaságában került elő.

Úgy gondolom, hogy elsősorban az orosz kutatás előtt áll az a feladat, hogy a kelet-európai steppe Martinovka-típusú vereteinek (maszkos és heraldikus veretek) Ambroz által felállított, máig egyetlen tipokronológiai modelljét revízionálja, és a maszkos veretek 6–8. század közötti datálását (AMBROZ 1971, 115) pontosítsa. Ezután nyílik lehetőség arra, hogy előállítási technikájuk különbségeit kronológiai és etnikai szempontból megfeleltessük egymásnak. Bár a maszkos veretek tipokronológiája felülvizsgálatának szükségessége már korábban felmerült (BÁLINT 1995, 163), de erre csak akkor kerülhet sor, ha az orosz kutatók a nagy, feltárt temetőket részletes leírásokkal és jó minőségű illusztrációkkal teszik közzé, és így a kelet-európai steppei anyag korrekt módon kutathatóvá válik.

KATALÓGUS

MASZKOS VERETEKET TARTALMAZÓ LELETEGYÜTTESEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN¹²

1. Adony (HAMPEL 1880, 348–349, 43. t.; FETTICH 1926, VI. t. 1–13; FÜLÖP 2002)

2. Bruckneudorf-Heidwiesen/Chuningsbrunn (A) (SOMOGYI 1987, 132, Abb. 3; WINTER 1997, 131, Taf. 28. 20b:1)¹³

3. Budapest-Farkasrét (BÓNA 1983, 119–120, 14. kép; NAGY 2002)

4. Deszk-G (KÜRTI 2002)

4/a 8. sír (CSALLÁNY 1939, 126–129, 4; LŐRINCZY 1992, 114)

4/b 18. sír (7–8. kép) (LŐRINCZY 1992, 114): T.: K–Ny. M.: 120 cm, h.: 210 cm, sz.: 70 cm. Az emberváz felett lő- és marhasontok voltak. Mell.: 1. A medence alatt kerek átmetsetű, négyzet alakú *vascsat* (7. kép 1). H.: 2,4 cm, sz.: 2,7 cm. 2. Egy nagyobb, kerek átmetsetű *vascsat* (7. kép 2) töredéke a jobb kéztőnél. 3. Rossz ezüstből préselt, peremes, ólombetétes, pajzs alakú *övveret* (7. kép 3). Alsó oldala ívelt, felül csúcsos, rajta préselt arcbrázolás: felül ívelt vonal a szemöldököt, alul két pont a szemeket stilizálja. Rossz megtartású, töredékes darab. H.: 1,9 cm. 4. Rossz ezüstből préselt, peremes, ólommasszával kitöltött, pajzs alakú *övveret* (7. kép 4) töredéke. Felül csúcsos, az alsó, ívelt oldala mellett a szélét követő vonalú bevéssett

vonallátható. 5–6. 2 db bronzlemezről kinyírt, hosszúkás, hatszögletű *veret* (7. kép 5–6), hátoldalukon a felerősítésüket szolgáló bronzkapoccsal. H.: 2,1 cm, sz.: 1 cm. 7–10. 2 db, bronzlemezről kinyírt, téglalap alakú *veret* és még két kisebb *verettöredék* (7. kép 8–11). Az egyik a felerősítő kapocs töredéke. H.: 2,5 cm, 3,5 cm, sz.: 0,9 cm, 0,7 cm. 11. Rossz ezüstből préselt, peremes *kissíjvég* (7. kép 7) töredéke. Rajta erősen stilizált arcbrázolás: két, párhuzamos, hosszanti bekarcolt vonal fut, melyeket alul egy karika zár le. A veret belseje ólommasszával van kitöltve. 12. Bronzlemezről kinyírt, sima, oldalpácás *nagysíjvég* (7. kép 12) apró töredékekben. 13. A jobb kézfejnél *csíholó* (7. kép 3) ismeretlen rendeltetésű vastöredékkel összerozsdásodva. H.: 8,5 cm, sz.: 1,5 cm. 14. Mellette *kova* (7. kép 14). 15–17. A bal kéztőnél *íjcsontok* (8. kép 1–3) töredékes állapotban. 18–21. A jobb vállnál elszórtan 4 db *nyílcsúcs* (8. kép 4–7): 2 db háromlélű, ezeknek tuskéje hiányzik, 2 db levél alakú. H.: 4,9 cm, 4,5 cm, 7,5 cm, 4,2 cm. 22. A lőcsontok között karikás *csikószabla* (8. kép 8), melynek karikája és szára is téglalap átmetsetű. Az egyik karika hiányzik. Szár h.: 8,3 cm, karika átm.: 2,9 cm. 23. Ugyanott egy hurkos fülű *kengyel* (8. kép 9) volt. A fül téglalap átmetsetű, a szára kerek, a talpaló ré-

¹² A Katalógusban felsorolt lelőhelyek egy része a szakirodalomból jól ismert és gyakran idézett, ezért utánuk csak az első vagy a legteljesebb publikációt hivatkoztam meg, illetve a további tájékozódás kedvéért az ADAM-szócikk oldalszámát tüntettem fel. Az eddig közölten síroknál igyekeztem minden érdemi irodalmi hivatkozást feltüntetni. Néhány esetben (Magyarcsanak-Bökény, Szentcsanak 29. sír) a pontatlan vagy elnagyolt leírások korrigálását indokoltnak tartottam, ezért ezeket újraközlöm. Az eddig közölten lelőhelyeknél, illetve síroknál szintén az ADAM-ot hivatkoztam meg, illetve feltüntettem a leletek és dokumentációk nyilvántartási számát.

¹³ Somogyinál a veret lelőhelye Parndorf (SOMOGYI 1987, 132).

sze egyenes, szélesre kalapált. Töredékei nem illenek össze. H.: 13,4 cm.¹⁴

5. Deszk-H (KÜRTI 2002a)

18. sír (9–12. kép) (LÖRINCZY 1992, 114; LÖRINCZY 1994, 322): Fülkesír. T.: ÉK–DNy. M.: 120–220 cm, h.: 460 cm, sz.: 80 cm. Csontváz h.: 153 cm. Az aknában egész ló, nyaka mellett lókoponya, a faránál marha- és juhkoponya. Mell.: 1. Ezüst nagylemezgömbös *fülbevaló* (9. kép 1). A kerek átmetszetű, ovális fülkarikához a lemezgömböt három apró gömböcs kapcsolja. H.: 3,5 cm. 2. Rossz ezüsből készített, nagylemezgömbös *fülbevaló* (9. kép 2). A karika kerek átmetszetű, kerek alakú, amihez a lemezgömböt három, két-két félgömbből összeállított, kisebb gömb kapcsolja. A csüngőnél a fülkarikát belső oldalánál még három, kisebb, piramisszerűen elrendezett gömböcske díszíti. A nagylemezgömb deformálódott, hiányos. H.: 4 cm. 3. 1 db kettős, vörös alapon fehér szemes és hullámfolyatott opak *gyöngy* (9. kép 3). H.: 1,8 cm, átm.: 1,2 cm. 4–5. 2 db rossz ezüsből préselt, ovális alakú *övveret* (9. kép 4–5). A veret egy duzzadt, ovális keretből áll, mely középen áttört. Ebbe hátulról illesztették bele a szintén ovális, bronzlemezről préselt középrészt, mely egy belső bordával kiemelt ovális, rekeszutatánatú mezőből és ezt körülvevő, keresztben rovátkolt keretből áll. A veret külső része ólommasszával van kitöltve, ebben található két-két, a veret felerősítését szolgáló bronzszegecs. Töredékes állapotúak. H.: 2,5 cm, sz.: 2,1 cm. 6–9. 4 db pajzs alakú *övveret* (9. kép 6–9) a gerincoszlop alatt. Az előzőekhez hasonlóan két részből állnak: egy külső, peremes keretből és egy hátulról beillesztett, aranyozott bronzlemezről préselt, pajzs alakú, belső mezőből. Ennek közepén kisebb pajzs alakú, rekeszt utánzó középrész van, körülötte préselt gyöngysorkeret, szélénél préselt gömbsorkeret. A vereteket a külső keretek kitöltő masszájába rögzített bronzszegecsekkel erősítették fel. Töredékesek, hiányosak. H.: 2,3 cm, sz.: 2,3 cm. 10–15. 6 db sima *kisszíjvég* (9. kép 10–12, 15–17). Az előlapjuk rossz ezüsből préselt, peremes, hátlapjuk sima bronzlemezről kinyírt. Felső, egyenes szélükénél keskeny ezüstpánt fogja őket körbe. Közvetlenül ez alatt a szíjvégek egy-egy átütött, kis szegeccsel voltak felerősítve. Három szíjvégnél a merevítő falapocskák is megmaradtak. Töredékesek, hiányosak. H.: 4,8 cm, sz.: 1,7 cm. 16–17. 2 db rossz ezüsből préselt, apró, peremes *szíjvég* (9. kép 13–14). Felső, egyenes szélükénél vékony ezüstpánt fut körbe, alatta a felerősítő szegecsük töredéke. Hátlapjuk hiányzik. H.: 1,7 cm, sz.: 1,5 cm. 18. Rossz ezüsből préselt, peremes *nagyszíjvég* (9. kép 18). Felső, egyenes szélénél vízszintes, párhuzamos árkolásokból álló szegély van préselve, alatta arcábrázolás: bemélyedő, kettős ívű szemöldök, alatta két kerek mélyedés a szemeket ábrázolja, az orr vagy a száj szintén körülárkolt, bemélyedő körrel van jelezve. Hátul a kitöltő masszában csak az egyik felerősítő bronzszegecs van

meg. Töredékes, hiányos. H.: 4,3 cm, sz.: 1,9 cm. 19. Bronzlemezről kinyírt, négyzet alakú *övveret* (10. kép 1). A veret négy sarkában nagy, laposra kalapált fejű bronzszegecs van. H.: 2,5 cm, sz.: 2,5 cm. 20. Laposra kalapált fejű *bronzszegecs* (10. kép 2). 21–24. 4 db bronzlemezről préselt, apró kerek *veret* (10. kép 3–6). Kitöltő masszájukban egy-egy bronzszegecs van. Átm.: 1,2 cm. 25–26. 2 db bronzlemezről préselt, apró *rozetta* (10. kép 7–8). Töredékes állapotúak. 27–28. 2 db bronzlemezről préselt, peremes *kisszíjvég* (10. kép 9–10). Felső, egyenes peremükénél préselt, vízszintes bordák díszítik. Az egyik kitöltő masszájában két bronzszegecs található, melyeknek végén apró, bronz ellentett lemezek vannak. Töredékesek, hiányosak. H.: 3,7 cm, sz.: 1,6 cm. 29. Téglalap átmetszetű bronzhuzalból hajlított, ácskapocs alakú felerősítő *fül* (10. kép 11). Egyik végén apró, bronz ellentett lemez van. H.: 3,3 cm. 30. Téglalap alakú *bronzlemez* (10. kép 12), két végén apró, kerek fejű bronzszegeccsel. H.: 3,4 cm, sz.: 0,4 cm. 31. Ácskapocs alakú, bronz, felerősítő *fül* (10. kép 13). H.: 2,2 cm. 32. Ismeretlen rendeltetésű, vékony *bronz lemeztöredék* (10. kép 16) bronzszegeccsel átütve. 33–34. 2 db ismeretlen rendeltetésű, elkalapált fejű bronzszegeccsel összefogott, egymásra hajlított végű, töredékes *bronzlemez* (10. kép 14–15). H.: 1,4 cm, sz.: 1,6 cm. 35. Öntött bronz, Salona–Histria típusú *tarsolycsat* (10. kép 21). H.: 3,6 cm, sz.: 0,5–2 cm. 36. Öntött bronz, tokos *szíjvég* (10. kép 22). Felső, egyenes szélénél a rögzítő szegecs helye. Alsó vége csúcsosan végződik. H.: 4,5 cm, sz.: 0,9 cm. 37. Téglalap átmetszetű, *bronz függesztőkarika* (10. kép 24). Függesztő része letört. Átm.: 2,9 cm. 38. Öntött *bronz fülesgomb* (10. kép 23). Feje hosszúságú, egybeöntött füle töredékes. 39–40. 2 db bronzhuzalból hajlított *hurkos fül* (10. kép 17–18) töredéke. 41–42. 2 db bronzhuzalból hajlított felerősítő *fül* (10. kép 19–20) töredéke. 43. *Kova* (10. kép 25) a bal kéztőnél. 44. Ugyanott *csiholó*, ami elveszett. 45–46. *Íjcsontok* (10. kép 26–27) össze nem illő töredékei. Sz.: 1 cm. A lóváz mell.: 47. Téglalap átmetszetű, lant alakú *vascsat* (11. kép 22). H.: 5,2 cm, sz.: 4,1 cm. 48. Téglalap átmetszetű, négyzet alakú *vascsat* (11. kép 23). A csatpecsek hiányzik. H.: 4,5 cm, sz.: 3,9 cm. 49–55. Rossz ezüsből préselt, félgömb alakú *lőszerszámvértek* (11. kép 1–7) töredékes állapotban.¹⁵ 56–65. 10 db kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, felerősítő *hurokfül* (11. kép 8–17) töredékekben. 66–69. 4 db rossz ezüsből készített, peremes, téglalap alakú *szíjvég* (11. kép 18–21), középen függőleges, préselt, keresztben rovátkolt bordadíszítéssel. Töredékesek, hiányosak. 70. Kiskarikás *csikószabla* (11. kép 24). Az egyik karika töredékes. Szár h.: 6,3 cm, karika átm.: 3,4 cm. 71–72. Hurkos fülű *kengyelpár* (12. kép 1–2) apró töredékekben. Fülük téglalap átmetszetű, száruk kerek, talpalójuk szélesre kalapált. 73–74. Hosszú fülű *kengyelpár* (12. kép 3–4). Száruk rombusz átmetszetű, talpalójuk szélesre

14 A sír leletei a Móra Ferenc Múzeumban 53.18.58–71. leltári számokon találhatóak. A sírt feltehetően Kotormány János ásta ki Móra Ferenc megbízásából és a leírását is Ő készítette el. Dokumentációja a Móra Ferenc Múzeum régészeti adattárában, a kéziratok Móra-hagyatékában van.

15 A sír dokumentációja szerint összesen 24 db félgömb alakú veret volt a sírban. A veretek apró töredékekben vannak.

kalapált. Az egyiknek füle hiányos, a másiktól csak kis darab van meg. Sz.: 10,7 cm.¹⁶

6. Deszk-M (KÜRTI 2002c)

2. sír (14. kép): Lovassír. T.: Ny–K. M.: 110 cm, h.: –, sz.: 90 cm. Csontváz h.: 163 cm. Mell.: 1. Kerek átmetszetű, négyzet alakú *vascsat* (14. kép 1) töredéke. 2. Lapos átmetszetű, téglalap alakú *vascsat* (14. kép 2) töredéke. 3. Ovális átmetszetű, ovális *vascsat* (14. kép 3). H.: 3 cm, sz.: 2,65 cm. 4. Kerek átmetszetű, ívelt oldalú téglalap alakú, kisméretű *vascsat* (14. kép 4). H.: 2,5 cm, sz.: 2 cm. 5–6. 2 db rossz ezüstműből préselt, peremes, pajzs alakú *övreret* (14. kép 5–6). Alsó szélük egyenes, felül csúcsosak, oldaluk erősen íveltek. Rajtuk egyszerű arcábrázolás látható: fent kettős ívelt vonal a szemöldök, alatta két, apró, bemélyített pont a szemek, középen alul nagyobb, kör alakú mélyedés a száj. Hátoldaluk ólommasszával kitöltött. Mindkét darab eltört. H.: 2,1 cm, sz.: 1,9 cm. 7–10. 2 db ép és 2 db töredékes, keskeny *bronzpánt* (14. kép 7–10), két-két bronzszegeccsel átütve. Valószínűleg kisszíjvégek felerősítésére szolgáltak. H.: 2,8 cm, 3,1 cm, 4 cm, 4,3 cm, sz.: 0,5 cm. 11–12. 2 db hosszukás, pajzs alakú, rossz ezüstműből készített, peremes *kisszíjvég* (14. kép 19–20). Felső szélük egyenes, alul csúcsosak. Felső szélükénél két, vízszintes, párhuzamos vonal fut, alatta szemek arcábrázolás látható: két karikával keretezett pont a szemeket jelképezi. Hátoldalukon a kitöltő masszában két bronzszegecs van, rajtuk az ellentett lemezek töredéke. Az egyik darab hiányos. H.: 2,4 cm, sz.: 1,3 cm. 13. 1 db keskeny, téglalap alakú *bronzlemez* (14. kép 21), két végénél egy-egy elkalapált fejjel, bronzszegeccsel átütve. 14–17. 4 db bronzhuzalból hajlított felerősítő *fül* (14. kép 22–25). Az egyik az ellentett lemez is rajta van. Valószínűleg az előbbiekkal megegyező kisszíjvégek felerősítésére szolgáltak. H.: 1,9 cm. 18–25. 8 db rossz ezüstműből préselt, félgömb alakú *övreret* (14. kép 11–18). Rajtuk koncentrikusan borda fut. Hátoldaluk ólommasszával van kitöltve. Felerősítésükre egy-egy bronzszegecs szolgált. Töredékesek, hiányosak. Átm.: 1,4 cm. 26. Rossz ezüstműből készített, oldalpálcás *nagyszíjvég* (14. kép 26). Felső, egyenes szélénél ráforrasztott, barázdált ezüstpánt fogja körbe. Alatta két nittszeg van, melyek az előoldalon keskeny, bekarcolt vonallal vannak körülárolva. H.: 9,9 cm, sz.: 2 cm. 27. A jobb kéznél *csiholó* (14. kép 27). H.: 8,2 cm. 28. Mellette *kova*, ami elveszett. 29. A csontváz bal oldalán kétélű, egyenes *vaskard* (14. kép 28). A markolata letört. A pengén az egykori fatok maradványa látható. A tokot bronzveretek díszítették, melyek ma már rekonstruálhatatlanok, valamint közvetlenül a markolat alatt egy agancsból (?) készített, szalagfonattal díszített tokveret maradványa van. H.: 96 cm, sz.: 4,2 cm.¹⁷

7. Gátér 11. sír (KADA 1905, 368–370)

8. Hajdúszoboszló (FETTICH 1937, XXVI. t. 1–3; LŐRINCZY 1992, Abb. 3–4; M. NEPPER 2002, 156)

9. Jánoshida-Tótképuszta 67. sír (ERDÉLYI 1958, 16–17, XVIII. t. 4; MADARAS 2002)

10. Jutas 166. sír (RHÉ-FETTICH 1931, 32, Taf. IV, VIII)

11. Kecel (1. kép)

12. Keszthely-Fenekpuszta I. sír (LIPP 1886, 147–148 VI. t. 5; BÓNA 1983, 118, 12. kép; MÜLLER 2002)

13. Keszthely-Bazilika 3. sír (SÁGI 1992, 122–124, 29. ábra 1–10; MÜLLER 2002a)

14. Keszthely-Fenek út 8. sír (SÁGI 1961, 417–418, Abb. 9, Taf. XIII. 3–10)

15. Kiskunfélegyháza-Pákapuszta (BALOGH 2002, 307, 15. kép, ÓDOR 2002)

16. Kiszombor-O (KÜRTI 2002d) 2. sír (CSALLÁNY 1939, 125–126, III–IV. t)

17. Klárafalva-B (KÜRTI 2002e)

60. sír (15–18. kép) (CSALLÁNY 1972, 23; LŐRINCZY 1992, 115; BÁLINT 1995, 56. kép, 1–11): T.: ÉNy–DK. M.: 60 cm. Csontváz h.: 167 cm. A koponyánál lókoponya és lábcsontok voltak, alattuk egy tömegben összerögződve vaseszközök és bronz lemezdarabok feküdtek. Mell.: 1–3. Deréktájon 3 db összetett, pajzs alakú, *ezüst*¹⁸ *övreret* (15. kép 1–3). A peremes veretek öntöttek, előoldaluk polírozott, a hátoldaluk durva. A veretek szimmetrikusan elhelyezték, körben árkolt áttörésekkel díszítettek, melyek emberi arcot stilizálnak: a szemeket kerek, a szemöldököket félhold és az orrot háromszög alakú áttörés jelképezi. A veretek két-két, felforrasztott hurokkal voltak felerősítve. Az egyik veret töredékes. H.: 2,9 cm, sz.: 1,4 cm, s.: 2,73 g, 2,54 g, 2,08 g. 4. A bal váll alatt két bronzlemezből és U alakú oldalpántból álló *nagyszíjvég* (15. kép 15). Előlapja felső részén két, alul egy, az előbbiekkal megegyező áttörésekkel díszített. A felső szélénél két bronzszegeccsel volt felerősítve. Mindkét lap töredékes, hiányos. Eredeti h.: 6,6 cm, sz.: 1,7 cm, s.: 5,06 g. 5–15. 6 db sima bronz, kettős lemezű, felső harmadánál erősen ívelő oldalú *kisszíjvég* (15. kép 4–14). Felső, egyenes szélükénél egy-egy bronzszegeccsel voltak felerősítve. A hátlapok töredékesek, hiányosak. H.: 4,2 cm, sz.: 1,2 cm. 16–17. A bronz lemeznyesedékek közül 2 db bronzlemezből kinyírt, téglalap alakú *övreret* (15. kép 16–17) töredéke. Laposra kalapált fejű nittszeggel voltak felerősítve egykor, hátoldalukon apró bronz ellentett lemezek voltak. 18. Téglalap átmetszetű, vastag, téglalap alakú, ráhajló peckű *vascsat* (15. kép 18). H.: 3,2 cm, sz.: 3,5 cm. 19. Téglalap átmetszetű, téglalap alakú, ráhajló peckű *vascsat* (15. kép 21). H.: 2,3 cm, sz.: 2,9 cm. 20. Az előzőhöz hasonló *vascsat* (15. kép 22). H.: 2,2 cm, sz.: 2,9 cm. 21. Téglalap átmets-

16 A sír leletei a Móra Ferenc Múzeumban 53.15.49–72. leltári számon találhatók, a sír dokumentációja a kézirat Móra-hagyatékban van.

17 A sír leletei a Móra Ferenc Múzeumban 53.57.5–9., 53.60.1–2. és 53.118.1–6. leltári számon találhatók, a dokumentáció a Móra-hagyatékban van. A sír feltárását Móra Ferenc megbízásából feltehetően Czuczai János végezte, adatait is ő rögzítette.

18 A tárgy roncsolásmentes anyagösszetétel-vizsgálatát kvalitatív mérési eredményt szolgáltatató energiadiszperzív röntgenfluoreszcens (ED-XRF) elemzéssel Kóbor Balázs geológus végezte (SzTE Geokémiai és Kőzettani Tanszék). (Mérési műszerállandók: NZA-8500 tip. Analizátor, mérési sáv: 0–40 keV, sugárforrás: Mo 45 kV, 4mA, blende: 0,1 mm; idő: 4 sec. Regisztrálás: $X=1/100$ $Y=1/50=1k$.) Segítségét ezúton is köszönöm.

szetű, téglalap alakú *vascsat* (15. kép 23). A pecek hiányos. H.: 4,5 cm, sz.: 4 cm. 22. Téglalap átmetszetű, négyzetes *vascsat* (15. kép 19) darabja. A csatpecek túlnyúlik a karikán. H.: 2,8 cm. 23. Kerek átmetszetű, téglalap alakú *vascsat* (15. kép 20) töredéke. 23–24. 2 db apró fejű *bronzszög* (15. kép 24–25). H.: 2,2; 1,7 cm. 25. 8-as alakú szemekből álló *bronzlánc* (15. kép 26). H.: 2,8 cm. 26. Kerek átmetszetű, hiányos *vaskarika* (16. kép 8). Átm.: 5,2 cm. 27. A jobb kéztőnél *csontfüggesztő* (16. kép 1). Teste kör alakban áttört, felső végén kisebb függesztőfűl van, alsó része elhegyesedik, töredékes. H.: 7,5 cm, sz.: 2,6 cm. 28. A bal váll alatt ívelt *csonttárgy* (16. kép 2), vége négy-szögletes, áttört, ívelt vége töredékes, talán hengeres lehetett. H.: 10,3 cm. 29. Kerek átmetszetű, téglalap alakú, hurkos fejjel ellátott, vas *akasztóhorog* (16. kép 5). H.: 3,5 cm, sz.: 2,6 cm. 30–31. Mellette *csiholó* és *kova* volt, melyek elvesztek. 32–33. A jobb váll tájékán keskeny karú *íjvégcsonatok* (16. kép 3–4) töredékes állapotban. 34–35. A jobb vállnál 5 db *nyílesűcs* (16. kép 6–7). Közülük ma már csak egy nádlevél alakú és egy háromlélű példány van meg. Mindkettőnek hiányzik a tuskéje. H.: 5 cm, 5,2 cm. 36. Egyélű *vastőr* (17. kép 3)¹⁹ hengeres csontmarkolat-tal, a pengén a fatok maradványaival. Hegye hiányzik. H.: 23 cm, sz.: 2,5 cm. 37. Egyélű, egyenes *vaskés* (17. kép 1) össze nem illő töredékei. Sz.: 2,3 cm. 38. Ívesen hajló *vaskalapács* (17. kép 2). Vastagabb vége lapos, lekerekített négyszögű, a másik ellaposodva tompa élben végződik. Nyéllyuka kerek. H.: 9,6 cm, sz.: 2,2–2 cm. 39. Téglalap átmetszetű *vaseszköz* (17. kép 4) töredéke, egyik vége megvastagodik, töredékes, a másik laposra kalapált, szög-gel átütött. Bronzlemezekkel van összerozsdásodva. H.: 6,2 cm, sz.: 1,1 cm. 40. Vas *öntőkanál* (18. kép 1). A nyél

lekerekített végű, a kanálrész vége szélesre kalapált, ívelt. Bronzlemezekkel és másik cszközdarabbal összerozsdásodott. H.: 13,7 cm, sz.: 2 cm. 41. Vas lemezvágó *olló* (18. kép 7). Szárai téglalap átmetszetűek, vaslemezről hajlítot-tak, belsejük üreges. Az egyik szár egyenes, a másik végénél derékszögben hajló. Az ollórész kisebb, töredékes. Bronzlemezekkel és a nyél letörve, az öntőkanállal össze-rozsdásodva. H.: 19 cm. 42. Az ollóhoz rozsdásodott egy faborítású *szerszámmylé*. 43–45. 3 db barna, szemcsés anyagú, alakatlan *horzskő* (18. kép 4–6). 46–47. Szabály-talan alakú *ólomlemez* (18. kép 2–3) töredékek. 48–50. 3 db téglalap átmetszetű, ismeretlen rendeltetésű *vastöredék* (16. kép 9–11). H.: 4,4 cm, 4,1 cm, 3,4 cm. 51. Ezeken ki-vül ismeretlen rendeltetésű vastöredékek és bronzüst le-meznyesedékei voltak a sírban.²⁰

18. Környe

18/a 23. sír (ERDÉLYI-SALAMON 1971, 16, Taf. 3)

18/b 78. sír (ERDÉLYI-SALAMON 1971, 21, Taf. 12)

18/c 147. sír (ERDÉLYI-SALAMON 1971, 28, Taf. 25)

18/d 151. sír (ERDÉLYI-SALAMON 1971, 29, Taf. 26)

19. Leobersdorf (A) (HAMPL 1964, 74–76, Abb. 5)

20. Magyarcsanak-Bökény (CSALLÁNY 1961, 140–141, Taf. CCLVIII. 3; KÜRTI 2002f). Ólomlemezről kinyírt, kétlapú, oldalpalcás *szíjvég* (19. kép 1). Az előlap felső széle hullámos, az alsó ívelt. Felül két kis kerek lyukkal, alatta nagyobb, tulipánforma áttöréssel díszített, melyek emberi arcot stilizálnak. A hátlap felső széle egyenes, alul ívelt. Áttörése az előlaphoz hasonló, azonban a tulipánforma felső része kettősen ívelt kialakítású. A szíjvéget kerek fejű szegeccsel erősítették fel. H.: 3,9 cm, sz.: 1,8 cm.²¹

21. Mandjelos/Nagyolaszi (Yu) (ERCEGOVIĆ-PAV-LOVIĆ 1973)

¹⁹ Csallány Dezső forrasztóvasnak határozta meg.

²⁰ A leletek a Móra Ferenc Múzeumban 53.44.102–131. leltári számokon találhatóak. A fent leírt leleteken kívül a bal vállnál egy páncéllamella (CSALLÁNY 1972, 23) is előkerült. H.: 7 cm, sz.: 2,2–2,7 cm. Ugyanakkor Bálint Csanád egy bronzlemez-ből kinyírt, téglalap alakú csatttestet is közölt az öv vereteivel együtt (BÁLINT 1995, 56. kép 1–11), ami valószínűleg nem tarto-zott az övhöz. A Csallány Dezső által készített fotón a bronzüst nyesedékei között szerepel ez a csatttest (MFM RégAd: 1129-86/5). Klárafalva-B lelőhelyen 1931-ben Móra Ferenc tárta fel az 1–61. sírokat, majd 1942-ben Csallány Dezső a 62–64. sírokat ásatta ki. A sírok több korszakhoz tartoznak, közülük 14 sír avar kori. Ugyanakkor a 60. sír kivételével, az avar sírok leletei a 8. századra mutatnak. E látszólagos ellentmondást akként oldhatjuk fel, hogy feltételezésem szerint a 60. sír nem a temető része volt, hanem magányos sír. Sajnos, a temető összesítő térképéről az 53–61. sírok hiányoznak, s ezzel feltételezésem egyelőre bizonyíthatatlan. Ugyanakkor a térképen Móra Ferenc feljegyezte a következőt: „...Mivel az asszony az udvart nem engedte felásatni, földjében pedig krumpli van, mellette, özv. Molnár Ignácné földjén ásattam. Saj-nos itt már csak a széle van a ház helyén lehordott halomnak...” Ez arra enged következtetni, hogy a 60. sír éppen ezen az egykori, lehordott halmon kellett, hogy előkerüljön, és elképzelhető, hogy magányos sír volt. A temetőtérkép a kéziratoss Móra-hagyatékban található.

²¹ A tárgy a Móra Ferenc Múzeumban 2000.41.3. leltári számon található. A lelet közelebről ismeretlen úton került a makói múzeumba, ahol 664/1938 számon került nyilvántartásba. Innen a gyűjtemény teljes anyagával került át a szegedi múze-umba. Rajzát és meglehetősen sematikus leírását közölte Csallány Dezső 1961-ben, a Magyarcsanak-Bökény D sír leletei között (CSALLÁNY 1961, 140–141, Taf. CCLVIII. 3) mint gepida leletet. Magyarcsanak-Bökényen 1925-ben Banner János veze-tésével folyt ásás, mely során az A–E és az 1–9. sírok kerültek feltárássra. Leleteik a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének gyűjteményében 5031–5079., 7468–7477., 7504–7505. számokon találhatóak. A sírokat a feltárást követő év-ben Banner publikálta (BANNER 1926). Az egyébként gepida kori D sírből sem a leltárkönyv, sem a publikáció nem említi szíj-véget. Valószínűleg a veret tévedésből keveredett a bökényi gepida leletek közé. Szintén a makói gyűjteményből került a Móra Ferenc Múzeum gyarapodási anyagába, az ott 404. számon található kora avar kori leletegyüttes, mely szintén Magyarcsanak-Bökény lelőhelyről való: sima, ezüst, lemezes nagyszíjvég, duplakarikás vas csikószabla és hiányos, hurkos fülű kengyel (KÜRTI 2002f). A tárgyak összetartozása a tárgyalt szíjvéggel bizonytalan.

22. Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplay-dűlő (LŐRINCZY 1994, 31. j.; SZALONTAI-TAKÁCS 2002)²²

22/a 49. sír (20. kép): padmalyos sír. T.: K–Ny. Akna m.: 200 cm, padmaly ma.: 65 cm, akna h.: 135 cm, padmaly h.: 200 cm, akna sz.: 80 cm, padmaly sz.: 80 cm. Az aknában 4 lókoponya volt sorba rendezve és lólábcsontok, a sír keleti végében lévő koponya körül lószerszámdíszek voltak. Az emberi koponya felett kutyacsontváz, lábainál még egy felszerszámozott lókoponya volt. A gyermekváz a sír északi oldalába vajt padmalyban feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. Csontváz h.: 115 cm. Mell.: 1. A jobb mellkason ovális *bronzcsat* (20. kép 2). 2. A jobb medencén téglalap alakú *vascsat* (20. kép 7). 3–4. 2 db rossz ezüsből préselt, pajzs alakú, maszkos *övreret* (20. kép 3–4). Mindkettő töredék. H.: 2,1 cm, sz.: 2 cm. 5–7. 3 db bronzlemezről préselt, szimmetrikus, kettőspajzs alakú, maszkos *veret* (20. kép 8–10). 8. 1 db *bronzszegecs* (20. kép 5). 9–16. 8 db bronzlemezről kinyírt *merevítőlemez* (20. kép 11–18). 17. Egyélű, egyenes *vaskés* (20. kép 26). H.: 15,4 cm. 18–20. 3 db préselt bronz, nyeles, rozetta alakú *lószerszámveret* (20. kép 19–21). 21–22. 2 db keskeny *bronzpánt*. (20. kép 22–23). 23. 1 db piskóta alakú *bronzveret* (20. kép 24). 24. Ismeretlen rendeltetésű *vastöredékek* (20. kép 25).

22/b 58. sír (21. kép) (MRKOBRA 1980, SI. LXVI. 5; LŐRINCZY 1994, 324): fülkesír. T.: K–Ny, h.: 360 cm, sz.: 115 cm, m.: 185 cm. Az aknában három lókoponya volt, a középsőn és körülötte lószerszámdíszek. A sírban hanyatt, nyújtott helyzetben fekvő, rossz megtartású csontváz feküdt. Csontváz h.: 165 cm. Melléklete nem volt. A lóváz mell.: 1–22. 23 db sima, préselt, félgömb alakú *bronzveret* (21. kép 1–23). Átm.: 1,7 cm. 24–38. Vékony bronzpántból hajlított, hurok alakú *fűlek*, melyek az előbbi veretek felerősítésére szolgáltak (21. kép 24–38). 39–46. 8 db préselt, *bronz kisszíjvég* (21. kép 39–42, 44–46). Felső, egyenes szélüknél barázdált pántok futnak, alul csúcsosan végződnek. Középen préselt szalagfonat fut, körben préselt gyöngysorkeret. Közülük több darab töredékes. H.: 3,3 cm, sz.: 1,6 cm. 47. Bronzlemezről préselt, összetett hal-farkas *veret* (21. kép 43). Felső része ívelt oldalú téglalap, amelyhez alulról egy pajzs alakú rész kapcsolódik. A két rész találkozásánál mindkét oldalon ívelt kiugrás van. A két veretrészen sematikus arcábrázolás látható, melyeket két, vízszintes borda választ el. A veret felső részén a szemeket körbeábrakolt pontok jelzik, alattuk középen az orr egy háromszög, két rombusz alak a száját szimbolizálhatja. A veret alsó részén az arcábrázolás pontosan a veretrész töredékessége miatt nem rekonstruálható. H.: 3,3 cm, sz.: 1,7 cm.²³

22/c 60. sír (22. kép) (LŐRINCZY–STRAUB 2003, 178): T.: K–Ny, h.: 130 cm, sz.: 100 cm, m.: 175 cm. A sírban gyermek csontváza nyugodott, hanyatt, nyújtott helyzetben, a koponya jobbra fordult, a jobb kéz a medencére volt hajlítva. Csontváz h.: 115 cm. Bolygatatlan. Mell.: 1. A jobb csecsnyúlványnál *ezüst fülkarika* (22. kép 2). Átm.: 1,6 cm. 2. A nyakcsigolyákon, az áll alatt préselt, *bronz mellkorong* (22. kép 4) töredéke, közepén foglalattal. Átm.: 5 cm. 3. Alatta 25 db zöld, piros és fehér, hasáb és gömb alakú *gyöngy* (22. kép 3). 4–7. Préselt *ezüst- és bronzveretek* (22. kép 5–8) töredékei. Típusuk nem rekonstruálható, az egyik darab áttört. 8. A kulcscsontokon *bronz tubus* (22. kép 13) töredéke. Ép pereménél bordázott pánt fogja körbe. H.: 7,2 cm, Átm.: 0,8 cm. 9. Közélemben *bronz szűrőkanál* (22. kép 14) nyele. H.: 12,1 cm, sz.: 0,5–1,9 cm. 10. A nyakcsigolyák közelében *orsókarika* (22. kép 12) töredéke. 11. A koponya bal oldalától kissé távolabb kézzel formált *fazék* (22. kép 11). Ma: 8,05 cm, szá.: 8 cm, fátm.: 7,1 cm.

22/d 62. sír (23. kép): lovassír. T.: K–Ny, h.: 200 cm, sz.: 75 cm, m.: 205 cm. A sírgödör közepén 170 cm mélységben egy lókoponya volt, körülötte ólom lószerszámdíszek és zabla. A sírgödör keleti végében részleges lótemetkezés volt. Közélemben juhcsontok kerültek elő. Csontváz h.: 179 cm. Felnőtt férfi, hanyatt, nyújtott helyzetben fekvő, bolygatatlan csontváza. Mell.: 1. Trapéz alakú *vascsat* (23. kép 2). 2. Ovális *vascsat* (23. kép 3). 3. Trapéz alakú, deformálódott *vascsat* (23. kép 4) pecek nélkül. 4–16. 13 db lemezről kinyírt, merevítő *bronzpánt* (23. kép 5–17). 17. Préselt, bronz, maszkos *szíjvég* (23. kép 20) töredékes állapotban. 18. Préselt *bronzveretek* (23. kép 21–23) töredékei. 19–31. 13 db *bronzszegecs* (23. kép 24–36). 32. Sima, ezüst, oldalpálcás *nagysszíjvég* (23. kép 18). Felső szélénél körben bordázott pánt fut körben. H.: 9,8 cm, sz.: 2 cm. 33. A bal könyöknél keresztben egyélű, egyenes *vaskés* (23. kép 46). Hegye hiányzik. H.: 14 cm. 34. A váz bal oldalán kétélű *vaskard* (23. kép 48). H.: 90 cm, sz.: 5,5 cm. 35. A kard végénél bronzpántokkal díszített *hüvelyvég* (23. kép 39). 36. A kard markolata alatt bronzszerelékű *vastőr* (23. kép 47). H.: 24 cm. 37–42. 11 db háromélű *nyílcsúcs* (23. kép 2–8), amelynek egy része elveszett. 43–44. A sír keleti végében lévő lócsontok között 2 db *csont kengyelfül* (23. kép 37–38).

22/e 67. sír (24–25. kép) (MRKOBRA 1980, SI. LXVI. 2–3; STRAUB 1997, 134; STRAUB 1998, 328, 18. j.): fülkesír. T.: K–Ny, h.: 300 cm, akna sz.: 220 cm, m.: 172 cm, fülke sz.: 80 cm. Az akna déli végénél 5 lókoponya és lábcsonatok, mellettük teljes lóváz felszerszámozva, valamint marhacsontok. A csontváz h.: 204 cm. Hanyatt, nyújtott helyzet-

22 A mokrini temető közöletlen, leletei ma a belgrádi és a kikindai múzeumokban találhatóak. A dolgozatban szereplő adatok ellenőrizhetősége érdekében azonban fontosnak tartottam, hogy az egyes sírokról legalább a jelenleg rendelkezésre álló adatokat közöljem. A Szasszer János mokrini tanító által 1931 és 1943 között feltárt 75 sír közül az 1–66. sír eredeti sírlapjai, Csallány Dezső kéziratban maradt munkája, amelyben részletes leletleírásokat készített a temető közléséhez, valamint a leletanyagról az 1950-es években a MNM által az Avar Corpus számára készített fotók másolatai a Móra Ferenc Múzeum régészeti adattárában rendelkezésre állnak (MFM RégAd: 1577-93, 1579-93, 1580-93, 1584-93). Mivel a leleteket nem tanulmányozhattam, a mokrini adatok csak tájékoztató jelleggel kezelendők! A sírleletekről készített táblafotók másolatait Kürti Béla szerezte meg a Móra Ferenc Múzeum számára. Ezúton köszönöm, hogy hozzájárult a fotók felhasználásához.

23 A sírlap szerint eredetileg a félgömb alakú veretekből 24 db, a szalagfonatos kisszíjvégekből 10 db került elő.

ben fekvő férfi. Mell.: 1. Ovális bronz *fülkarika* (24. kép 2) a bal vállnál. 2–9. 8 db különböző méretű, téglalap alakú *vascsat* (24. kép 3–10). 10–20. 11 db bronzlemezből kinyírt *merevítőlemez* (24. kép 14–24). 21–22. 2 db áttört, téglalap alakú, *ezüst övveret* (24. kép 11–12). 23. Préselt *ezüstrozetta* (24. kép 13) töredéke. 24–25. 2 db préselt, *ezüst kisszíjvég* (24. kép 42–43). Alul csúcsosak, felső egyenes szélüknél párhuzamos, préselt bordák vannak. Rajtuk bepréselt, csúcsával lefelé álló háromszög, alatta szintén bepréselt kör látható. 26–27. 2 db *ezüst kisszíjvég* (24. kép 44, 46). Alul csúcsosak, felső, egyenes szélüknél préselt vízszintes borda fut. Rajtuk préselt, felkiáltójel alakú díszítés van. 28. Az előzőekhez hasonló alakú, ezüstlemezből kinyírt *kisszíjvég* (24. kép 45), melyen felkiáltójel alakú áttörés van. 29. Síma ezüstlemezes *nagyszíjvég* (24. kép 47). H.: 8,5 cm. 30–42. 13 db *bronzszegecs* (24. kép 25–37). 43–46. 4 db bronzszalagból hajlított *hurokfül* (24. kép 38–41). 47. A lábfejeknél hosszúkás, préselt *ezüst lábheliveretek*, melyek megsemmisültek. 48. A medence bal oldalán *vaskés* (24. kép 48). 49. Mellette *csiholó* (24. kép 50). 50–56. Keskenykarú *íj csontlemezei* (25. kép 1–7) a váz jobb oldalán. 57. Mellettük, szorosan a váz oldala mellett kétélű *vaskard* (25. kép 21). H.: 108 cm. 58–64. A jobb kéztőnél *tegez* faragott csontdíszei (25. kép 14–20). 65–69. A jobb lábszár külső oldala mellett háromélű *nyilcsúcsok* (24. kép 55–59) egy csomóban. 70–71. A teljes lóváz koponyája körül préselt, félgömb alakú *lószerzőveretek* (25. kép 12–13). 72. Szájánál *vaszabla*. Elveszett. 73–74. Oldala mellett *kengyelpár*. Elveszték. 75. Vasból készített, hurkos fejű *kampó* (24. kép 49), szára töredékes. 76–79. Ismeretlen rendeltetésű *vas-töredékek* (24. kép 51–54).

23. Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sír (CSALLÁNY 1958, 49–50, VII. t., VIII. t. 1, X. t. 2; GARAM 1991, 140, Taf. 26)

24. Petronell (A)-Carnuntum (SOMOGYI 1987, Abb. 2. 21, WINTER 1997, 106–107, Taf. 8. 3m:1, 7)

25. Potzneusiedl (A)-Bubnat (WINTER 1997, 164–165, Taf. 47. 41:1)

26. Rácalmás-Rózsamajor 30. sír (BÓNA 2000, Taf. VIII. 6; BÓNA 2002)

27. Sonta/Szond (Yu) (KOVAČEVIĆ 1961, 5–6, Sl. 16; TAKÁCS 2002)

28. Subotica/Szabadka (Yu) (BIBÓ-BIGE 1903; RICZ 2002)

29. Szegvár-Oromdülő

29/a 1. sír (LŐRINCZY 1991; LŐRINCZY 1992, 81–90)

29/b 165. sír (LŐRINCZY 1998, 350–351, 15. kép)

30. Szegvár-Sárpoldal (BÓNA 1979)

31. Szekszárd-Bogviszlói út

31/a 314. sír (ROSNER 1999, 44, Taf. 22. 314)

31/b 784. sír (ROSNER 1999, 99, Taf. 52. 784)

32. Szentes-Lapistó (CSALLÁNY 1934; LŐRINCZY 1992, 116)

33. Szentes-Nagyhegy

29. sír (19. kép 2–3) (CSALLÁNY 1961, 50–51, Taf. XXV.): 1. Öntött bronz, Sucidava-típusú *csat* (19. kép 2). A csatkarika téglalap alakú, az egybeöntött csattest pajzs alakú, rajta kereszt és alatta ívelt alakú áttörés. A csatkarika deformálódott, a csattüske hiányzik. Felerősítése három, egybeöntött füllel történt. H.: 4,6 cm, sz.: 2,7 cm. 2. Öntött bronz, összetett ívelt oldalú *veret* (19. kép 3). Egyik oldala egyenes, a másik vége kissé kiszélesedik, lekerekített. Hosszoldala tagolt. Előlapja polírozott, rajta ónbevonat, a hátoldala durva. Egyenes szélénél bevéssett vonal látható, alatta áttört körökből, kettős félhold alakú és szabálytalan hosszúkás áttörésekből álló két arcábrázolás. Felerősítése két, egybeöntött füllel történt. H.: 3 cm, sz.: 1,7 cm.

34. Tarnaméra-Urak dűlője A sír (SZABÓ 1965, 41, VII. t. 12–23)

35. Tolnanémedi (NAGY 1901)

36. Ismeretlen lelőhely (MNM) (FETTICH 1951, XXII. t. 8)

37. Ismeretlen lelőhely/Dél-Magyarország (Óföldéak?) (MNM) (GARAM 2001, Taf. 94. 5)

38. Ismeretlen lelőhely/Szeged vidéke (MFM) (19. kép 4–16) (GARAM 1991, 62, Abb. 5. 6–9): 1. Ólomlemezből préselt, peremes, összetett halfarkas *veret* (19. kép 14), talán maszkos díszítéssel. Eredeti alakja teljes biztonsággal nem rekonstruálható. Hátoldala ólommasszával kitöltött. 2. Ólomlemezből préselt, szimmetrikus pajzs alakú, peremes *veret* (19. kép 13).²⁴ Bevéssett díszítése rekonstruálhatatlan. Hátoldala ólommasszával van kitöltve, benne a felerősítést szolgáló bronzkapocs. Töredékes állapotú. Sz.: 1,3 cm. 3–9. 7 db ólomlemezből préselt, peremes, pajzs alakú *övvér* (19. kép 5–11). A vereteken közepén alig észrevehető gerinc halad, melynek mindkét oldalán bemélyített pontdísz nyoma figyelhető meg. Alsó szélük egyenes, itt két, vízszintesen futó, párhuzamos vonal van. Hátoldaluk ólommasszával kitöltött, melyben a rögzítő kapcsok is benne vannak. Több veretből csak a kitöltő anyag van meg. H.: 1,8 cm, sz.: 1,9 cm. 10. Ólomlemezből préselt *álcsat* (19. kép 4) töredékes állapotban.²⁵ A veret két különálló részből áll: a felső a fent leírt, pajzs alakú veretekkel megegyező, az alsó tag egy csatfejutánsz, melynek felső, egyenes szélénél vízszintes árok fut, a tüskét imitáló középrész két oldalán pont-kördíszítés van. A két veretrész ólommasszával van kitöltve, a pajzs alakú részben függőleges, a csatfej alakú részben vízszintes állású rögzítő kapocs található. Pajzs h.: 1,8 cm, sz.: 1,9 cm, csatfej h.: 1,4 cm, sz.: 2,2 cm. 11. Ólomlemezből préselt, T alakú *akasztóveret* (19. kép 15) töredéke. 12. Ólomlemezből préselt *veret* (19. kép 12) töredéke, hátoldalán kitöltő massa, abban rögzítő fül. 13. Keskeny, kissé ívelt *csontléc* (19. kép 16) töredéke.²⁶

24 Garam Éva ívelt hosszoldalú szíjvéggként közli (GARAM 1991, Abb. 5. 7), véleményem szerint azonban a veretből mára megmaradt töredékek ezt a rekonstrukciót nem támogatják.

25 A veret eltérő rekonstrukciójáról ld. GARAM 1991, Abb. 5.7; BALOGH-KÖHEGYI 2001, 11. j.!

26 A tárgyak a Móra Ferenc Múzeumban 53.87.1–3. leltári számon vannak. A dolgozat az OTKA T043469 pályázat támogatásával készült. A cikket Somogyi Péter lektorálta, észrevételeiért, tanácsaiért itt mondok köszönetet. A dolgozat megírásához nyújtott baráti segítségéért Lőrinczy Gábornak tartozom köszönettel. A rajzokat Boldog Zoltán, Czabarka Zsuzsa és Gábor János, a fotókat Pápai Zoltán készítette. Munkájukat köszönöm.

IRODALOM

- ADAM 2002 *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Hrsg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung 13, Budapest 2002.
- AFANAS'EV–RUNIČ 2001 Afanas'ev, G. E. – Runič, A. P.: *Mokraâ Balka*. Dnevnik Raskopok 1, Moskva 2001.
- AJBABIN 1990 Ajbabin, A. I.: *Chronologija mogil'nikov Kryma pozdnerymskogo i rannesrednevekovogo vremeni*. Simferopol 1990.
- AMBROZ 1971 Ambroz, K. A.: *Problemy rannesrednevekovoj chronologii vostočnoj Evropy*. SA 1971/2 (1971) 96–123.
- AMBROZ 1973 Ambroz, K. A.: *I. Erdélyi, E. Ojtozi, W. Gening. Das Gräberfeld von Nevolino. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969*. SA 1973/2 (1973) 280–298.
- ATAVIN 1996 Atavin, A. G.: *Pogrebeniâ VII-načala VIII vv. Iz Vostočnogo Priazov'â. — Le tombes du VIIe-début du VIIIe s.à l'Est de la mer d'Azov*. In: Kul'tury evrazijskij stepej vtoroj palaviny I tys'äčeti'â h. e. Red.: Kočkina, A. F. – Kuznecova, L. V. – Stašenkova, D. A. Samara 1996, 208–265.
- AURELIAN 1962 Aurelian, P.: *Predvorit'elnye svedeniâ v svâzi s chronologiej mogil'nika v Pjâtra Frekëcej*. Dacia 6 (1962) 215–234.
- BALOGH 2002 Balogh Cs.: *Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna–Tisza köze avar kori betelepülésének kérdéseiről. — Archäologische Angaben zur frühawarenzeitlichen Geschichte des Komitates Bács-Kiskun. Vorarbeiten zu den Problemen der Besiedlung des Donau–Theiß-Zwischenstromlandes in der Frühawarenzeit*. MFMÉ – StudArch 8 (2002) 291–339.
- BALOGH–KÖHEGYI 2001 Balogh Cs. – Köhegyi M.: *Fajsz környéki avar kori temetők II. Kora avar kori sírok Fajsz-Garadombon. — Avarzeitliche Gräberfelder in der Umgebung von Fajsz. Frühawarenzeitliche Gräber von Fajsz-Garadomb*. MFMÉ – StudArch 7 (2001) 333–363.
- BÁLINT 1978 Bálint, Cs.: *Vestiges archéologiques de l'époque tardive des Sassanides et leurs relations avec les peuples des steppes*. Acta ArchHung 30 (1978) 173–212.
- BÁLINT 1992 Bálint, Cs.: *Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üç-Tepe (Sow. Azerbajdzan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. und 7. Jahrhundert*. In: *Awarenforschungen I*. Hrsg.: Daim, F. Wien (1992) 309–496.
- BÁLINT 1995 Bálint Cs.: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai. (Régészeti tanulmányok.)* Szeged 1995.
- BANNER 1926 Banner J.: *Jelentés a Magyarcsanád-bökenyi próbafeltárásokról. — Les fouilles de Magyarcsanád et Bökeny (Abrégé)*. Dolg 2 (1926) 72–122.
- BEZUGLOV 1985 Bezuglov, S. I.: *Pogrebenije kočevnika VII v. n. e. na nižnem Donu*. SA 1985/2 (1985) 248–252.
- BIBÓ-BIGE 1903 Bibó-Bige Gy.: *Szabadkai lelet-ről*. ArchÉrt 23 (1903) 276–277.
- BLAVATSKIJ 1955 Blavatskij, V. D.: *Raskopki Pantikapeâ v 1952 godu*. KSIA 58 (1955) 73–87.
- BÓNA 1961 Bóna I.: *VI. századi germán temető Hegykőn II*. SSz 15 (1961) 134–137.
- BÓNA 1979 Bóna I.: *A Szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. — Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den frühawarenischen Bestattungssitten*. ArchÉrt 106 (1979) 3–32.
- BÓNA 1980 Bóna, I.: *Studien zum frühawarenischen Reitergrab von Szegvár*. Acta ArchHung 32 (1980) 31–95.
- BÓNA 1983 Bóna I.: *A XIX. század nagy avar leletei. — Die großen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts*. SzMMÉ 1982–83 (1983) 81–160.
- BÓNA 2000 Bóna, I.: *Ein frühawarisches Gräberfeld in der Unio-Sandgrube von Várpalota*. Com ArchHung 2000, 123–160.
- BÓNA 2002 Bóna, I.: *Rácalmás-Rózsamajor, sertéstelep*. In: ADAM 2002, 300.
- CSALLÁNY 1933 Csallány D.: *A kunszentmártoni avarkori ötvössír. — Goldschmiedergab aus der Awarenzeit von Kunszentmárton*. Szentes 1933.
- CSALLÁNY 1934 Csallány D.: *A Szentes-lapistói népvándorlaskori sírlelet. — Der Grabfund von Szentes-Lapistó aus der Völkerwanderungszeit*. Dolg 9–10 (1933–1934) 1934, 206–214.
- CSALLÁNY 1939 Csallány D.: *Kora-avarkori sírleletek. — Grabfunde der Frühawarenzeit*. FolArch 1–2 (1939) 121–180.
- CSALLÁNY 1958 Csallány D.: *Szabolcs-Szatmár megye avar leletei. — Avarische Funde des Komitats Szabolcs-Szatmár*. JAMÉ 1 (1958) 31–87.
- CSALLÁNY 1961 Csallány, D.: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.)*. ArchHung 38, Budapest 1961.
- CSALLÁNY 1962 Csallány, D.: *Byzantinische Schnallen und Gürtelbeschläge mit Maskenmuster*. Acta AnthHung 10 (1962) 55–77.
- CSALLÁNY 1972 Csallány D.: *Avarkori páncélmaradványok a Kárpát-medencében. I. — Die Panzer der Awarenzeit in Karpatenbecken*. JAMÉ 12–14 (1969–1971) 1972, 7–44.
- CSALLÁNY 1939 Csallány G.: *A Szentes-derekegyházi népvándorlaskori sírlelet. — Der völkerwanderungszeitliche Grabfund von Szentes-Derekegyháza*. FolArch 1–2 (1939) 116–120.
- ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ 1975 Ercegović-Pavlović, S.: *Avarski konjanički grob iz Mandjelosa. — La tombe de cavalier avare de Mandjelos*. Starinar 24–25 (1973–1974) 1975, 107–114.

- ERDÉLYI 1958 Erdélyi I.: *A jánoshidai avarkori temető*. — *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jánoshida*. RégFüz Ser. II. No. 1, Budapest 1958.
- ERDÉLYI 1960 Erdélyi I.: *A honfoglaló magyarság régészeti emlékeinek keleteurópai kapcsolatainak néhány kérdéséről*. ArchÉrt 87 (1960) 169–175.
- ERDÉLYI–SALAMON 1971 Erdélyi, I. – Salamon, Á.: *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*. StudArch 5, Budapest 1971.
- ERDÉLYI 1982 Erdélyi I.: *Az avarság és Kelet régészeti források tükrében*. — *Avary u Vostok v cvete archeologičeskih istočnikov*. Budapest 1982.
- ÉBER 1902 Éber L.: *Abonyi sírleletek a régibb középkorból*. ArchÉrt 22 (1902) 16–263.
- FETTICH 1926 Fettich N.: *Az avar kori műipar Magyarországon*. — *Das Kunstgewerbe der Avarzeit in Ungarn*. ArchHung 1, Budapest 1926.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. — *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*. ArchHung 21, Budapest 1937.
- FETTICH 1951 Fettich N.: *Régészeti tanulmányok a késői hun fémművészet történetéhez*. — *Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst*. ArchHung 31, Budapest 1951.
- FÜLÖP 2002 Fülöp, Gy.: *Adony környéke (Umgebung von Adony)*. In: ADAM 2002, 18.
- GARAM 1976 Sz. Garam É.: *Adatok a középvárkor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseiről*. — *Zu den archäologischen und historischen Fragen der mittleren Avarzeit und der awarischen Fürstengräber*. FolArch 27 (1976) 129–147.
- GARAM 1991 Garam, É.: *Die awarenzeitlichen Funde aus Ungarn im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. Römisch-Germanisches Zentralmuseum Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte. Katalog vor- und frühgeschichtlicher Altertümer Band 25, Bonn 1991.
- GARAM 1992 Garam, É.: *Die münzdatierten Gräber der Avarzeit*. In: *Awarenforschungen I*. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 135–250.
- GARAM 1995 Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3*. Eds.: Kiss, A. – Garam, É. Budapest 1995.
- GARAM 2001 Garam, É.: *Funde byzantinischer Herkunft in der Avarzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. MAA 5, Budapest 2001.
- GARAM 2003 Garam É.: *Avar kori fibulák*. — *Awarenzeitliche Fibeln*. ArchÉrt 128 (2003) 95–123.
- GAVRITUHIN–OBLOMSKY 1996 Gavrituhin, O. I. – Oblomsky, M. A.: *Gaponovskij klad i jevo kulturno-istoričeskij kontekst*. — *Gaponovo Hoard and its cultural and historical Context*. Ranneslavjanskij Mir 3, Moskva 1996.
- HAMPEL 1880 Hampel J.: *A N. Múzeum érem- és régiségosztályának gyarapodása a f. évi július–november hónapokban*. ArchÉrt 14 (1880) 340–358.
- HAMPL 1964 Hampl, F.: *Neue awarenzeitliche Funde aus Niederösterreich*. ArchAust 35 (1964) 66–86.
- KADA 1905 Kada E.: *Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból*. ArchÉrt 25 (1905) 360–384.
- KENK 1982 Kenk, R.: *Früh- und hochmittelalterliche Gräber von Kudrygë im Altai*. AVA-Materialien 4, München 1982.
- KISS 1996 Kiss, A.: *Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. MFMA 2, Studien zur Archäologie der Awaren 5, Innsbruck 1996.
- KOVAČEVIĆ 1961 Kovačević, J.: *O tamgama iz Caričinog grada i Sonte*. — *Sur le tamgas de Caričin grad et de Sonta*. Starinar 12 (1961) 1–9.
- KOVALEVSKAĀ 1972 KovalevskaĀ, V. B.: *BaskiriĀ, Jevrazijskije stepi IV–IX. w. (Po materialam poĀsniĀ naborov.)* In: *Problemi archeologii i drevnej istorii Ugrov*. Moskva 1972, 95–117.
- KOVALEVSKAĀ 1979 KovalevskaĀ, V. B.: *PoĀsnyje nabory Evrazii IV–IX vv. prĀzĀki*. ArhSSSR 1–2, Moskva 1979.
- KOVALEVSKAĀ 1990 KovalevskaĀ, V. B.: *ArheologijĀ srednej Azii, Kavkaza u Sibiri*. KSIA 199 (1990) 37–63.
- KOVRIG 1948 Kovrig I.: *Avar kori sírleletek Csengődről*. — *Avar Finds from Csengőd*. ArchÉrt 29–31 (1946–48) 1948, 339–349.
- KOVRIG 1963 Kovrig, I.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. ArchHung 40, Budapest 1963.
- KROPOTKIN 1958 Kropotkin, V. V.: *Iz istorii srednevekovogo Kryma. Āufut-Kale i vopros o lokalizacii goroda Filly*. SA 28 (1958) 198–218.
- KÜRTI 2002 Kürti, B.: *Deszk-G*. In: ADAM 2002, 109–110.
- KÜRTI 2002a Kürti, B.: *Deszk-H*. In: ADAM 2002, 110.
- KÜRTI 2002b Kürti, B.: *Deszk-L*. In: ADAM 2002, 110.
- KÜRTI 2002c Kürti, B.: *Deszk-M*. In: ADAM 2002, 110–111.
- KÜRTI 2002d Kürti, B.: *Kiszombor-O, Rónay-szántóföld (Acker)*. In: ADAM 2002, 203.
- KÜRTI 2002e Kürti, B.: *Klárafalva-B*. In: ADAM 2002, 204–205.
- KÜRTI 2002f Kürti, B.: *Magyarcsanak-Bökény*. In: ADAM 2002, 230–231.
- KÜRTI–MENGHIN 1985 Kürti, B. – Menghin, W.: *Katalog*. In: *Awaren in Europa*. Schätze eines asiatischen Reitervolkes 6.–8. Jh. Ausstellungskatalog. Hrsg.: Meier-Arend, W. Frankfurt am Main 1985, 24–86.
- LIPP 1886 Lipp V.: *A fenéki sírmező*. ArchKözl 14 (1886) 137–159.
- LÖRINCZY 1991 Lörinczy G.: *A szegvár-oromdűlő kora avar kori temető 1. sírja*. — *Das Grab 1 des frühawarenzeitlichen Gräberfeldes von Szegvár-Oromdűlő*. MFMÉ 1984/85-2 (1991) 127–154.

- LÖRINCZY 1992 Lörinczy, G.: *Vorläufiger Bericht über die Freilegung des Gräberfeldes aus dem 6.–7. Jahrhundert in Szegvár-Oromdülő. (Weitere Daten zur Interpretierung und Bewertung der partiellen Tierbestattungen in der frühen Awarenzeit.)* Com ArchHung 1992, 81–124.
- LÖRINCZY 1994 Lörinczy G.: *Megjegyzések a kora avar kori temetkezési szokásokhoz. (A fülkesíros temetkezés.) — Bemerkungen zu den frühawarenzeitlichen Bestattungssitten. (Die Stollengräber.)* In: A kökortól a középkorig. Szerk.: Lörinczy G. Szeged 1994, 311–335.
- LÖRINCZY 1998 Lörinczy G.: *Kelet-európai sztyeppe népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez. — Osteuropäische Steppenbevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken. Archäologische Beiträge zur frühawarenzeitlichen Einsiedlung des Gebietes jenseit der Theiß.* MFMÉ – StudArch 4 (1998) 343–372.
- LÖRINCZY 2002 Lörinczy, G.: *Nyíregyháza-Városi kertészeti, kertgazdaság (Stadtgärtnerei).* In: ADAM 2002, 268–269.
- LÖRINCZY–STRAUB 2003 Lörinczy G. – Straub P.: *Újabb adatok az avar kori szűrőkanalak értékeléséhez I. — Neue Angaben zur Bewertung der awarenzeitlichen Sieblöffel I.* MFMÉ – StudArch 9 (2003) 171–187.
- MADARAS 1995 Madaras, L.: *The Szeged-Fehértó "A" and "B" Cemeteries. Das Awarische Corpus. — Avar Corpus Füzetek. III.* Eds.: Kovrig, I. – Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995.
- MADARAS 2002 Madaras, L.: *Jánoshida-Tótkérpusztai, Berkó J. tanya (Gehöft).* In: ADAM 2002, 172–173.
- MONGAJT 1951 Mongajt A. L.: *Archeologičeskiye zametki. I. Mogila vsadnika u. s. Arcybaševa.* KSIA 41 (1951) 124–130.
- MRKOBRAĐ 1980 Mrkobrad, D.: *Archeološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji.* Beograd 1980.
- MÜLLER 2002 Müller, R.: *Keszthely-Fenékpuszta, D-i erődfal előtt (vor der südlichen Festungsmauer).* In: ADAM 2002, 192.
- MÜLLER 2002a Müller, R.: *Keszthely-Fenékpuszta, II. ókeresztény bazilika (II. frühchristliche Basilika).* In: ADAM 2002, 192–193.
- NAGY 1901 Nagy G.: *Sírleletek a régibb középkorból III. Némédi (Tolna megye).* ArchÉrt 21 (1901) 314–318.
- NAGY 1993 Nagy M.: *Gepida–bizánci kapcsolatok.* In: Bóna I. – Cseh J. – Nagy M. – Tomka P. – Tóth Á.: *Hunok–Gepidák–Langobárdok.* Szeged 1993, 76–77.
- NAGY 2002 Nagy, M.: *Budapest XII. Farkasvölgy, Farkasréti temető (Friedhof).* In: ADAM 2002, 79.
- NAGY 1959 Nagy, S.: *Nekropola kod Aradca iz ranog srednjeg veka.* RVM 8 (1959) 45–109.
- NÉMETH 1969 Németh P.: *Jutas–Seredomb I.* In: Éri I. – Kelemen M. – Németh P. – Torma I.: MRT 2, Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Budapest 1969, 251–253.
- M. NEPPER 2002 M. Nepper, I.: *Hajdúszoboszló.* In: ADAM 2002, 156.
- OBORIN 1964 Oborin, V. A.: *O svázah plemen verhnevo i srednevo Prikamâ s plemenami Baskirii v epohu železa.* Arheologija i etnografija Baskirii 2 (1964) 130–135.
- ÓDOR 2002 Ódor, J. G.: *Kiskunfélegyháza–Pákapusztai.* In: ADAM 2002, 199.
- ORLOV 1985 Orlov R. S.: *Kul'tura kočevnikov IV–VIII. vv. Etnokul'turnâ karta territorii Ukrainskoj SSR v I. tys. N. e.* Ed.: Baran, V. D. Kiev 1985.
- PEKARSKAÂ–KIDD 1994 Pekarskaâ L. V. – Kidd, D.: *Der Silberschatz von Martynovka.* MFMA 1, Innsbruck 1994.
- PEŠKAŘ 1972 Peškař, I.: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren.* Prag 1972.
- PICENO 1902 Piceno, A.: *La necropoli barbarica di Castel Trosino.* Monumenti Antichi 12, Milano 1902.
- PREDA 1980 Preda, C.: *Callatis necropola romanabizantinâ.* Bibliotheca de Archeologie 38, 1980.
- PRIHODNÛK 1980 Prihodnûk, O. M.: *Arheologični pam'atki seredn'ogo Prudniprov'a VI–IX. st. N. e.* Kiev 1980.
- RAŠEV 2000 Rašev, R.: *Prab'ulgarite prez V–VII vek. — Die Protobulgaren im 5.–7. Jahrhundert.* T'movo 2000.
- RHÉ–FETTICH 1931 Rhé, Gy. – Fettich, N.: *Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn.* Prag 1931.
- RICZ 2002 Ricz, P.: *Subotica-ciglana Mačković (Ziegelfabrik).* In: ADAM 2002, 331.
- ROSNER 1999 Rosner, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszlói-Straße.* MAA 3, Budapest 1999.
- RUNIČ 1979 Runič, A. N.: *Rannesrednevekovyje sklepy Pátugor'a. — The early Medieval vaults of the Pyatigorsk region.* SA 1979/4 (1979) 232–247.
- SALAMON 1995 Salamon, Á.: *The Szeged-Makoserdő Cemetery.* In: Das Awarische Corpus. — Avar Corpus Füzetek. IV. Eds.: Kovrig, I. – Madaras, L. Debrecen–Budapest (1995) 109–207.
- SÁGI 1961 Sági, K.: *Die zweite altchristliche Basilika von Fenékpuszta.* Acta AntHung 9 (1961) 397–459.
- SÁGI 1992 Sági K.: *Egy VI. századi keszthelyi temető és mondanivalója a „Keszthely kultúra” etnikumának szempontjából. — Keszthelyer Friedhof aus dem 6. Jahrhundert und dessen Bedeutung bezüglich des Ethnikums der „Keszthelyer Kultur”.* TVMK 2 (1991) 192, 113–141.
- SEMĚNOV 1987 Seměnov, A. I.: *K kul'turnoj atribucii rannesrednevekovogo iz Uctepe.* KSIA 192 (1987) 59–66.
- SIMON 1991 Simon L.: *Kora avar kardok. — Frühawarische Schwerter.* StudCom 22 (1991) 263–346.

- SOMOGYI 1987 Somogyi, P.: *Typologie, Chronologie und Herkunft der Maskenbeschläge. Zu den archäologischen Hinterlassenschaften osteuropäischer Reiterhirten aus der pontischen Steppe im 6. Jahrhundert.* ArchAust 71 (1987) 121–154.
- SOMOGYI 1991 Somogyi P.: *Lábbeliveretek a dél-orsz sztyeppéről. — Beschläge der Fußbekleidung aus der südrussischen Steppe.* MFMÉ 1984/85-2 (1991) 105–125.
- SOMOGYI 1997 Somogyi, P.: *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit.* MFMA 5, Innsbruck 1997.
- CS. SÓS 1995 Cs. Sós, Á.: *Cemeteries of the early middle ages (6th–9th c.) at Pókaszepetk.* Ed.: Szöke, B. M. Budapest 1995.
- STRAUB 1997 Straub P.: *Avar kori tegezdisztő csontlemezek. Motívumtipológia és kronológia. — Awarenzeitliche Beinplatten als Verzierung von Köchern. Typologie der Motive und Chronologie.* MFMÉ – StudArch 3 (1997) 117–151.
- STRAUB 1998 Straub P.: *A sivašovkai 3. kurgán 2. sírjának faragott mintájú nyírfakéreg tegeze. — Der Birkenrindenköcher mit geschnitztem Muster aus dem Grab 2 des Kurgans 3 von Sivašovka.* MFMÉ – StudArch 4 (1998) 325–342.
- SZABÓ 1965 Szabó J. Gy.: *Az egri múzeum avarkori emlékanyaga I. Koraavarkori sírleletek Tarnaméráról. — Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra.* EMÉ 3 (1965) 29–71.
- SZALONTAI–TAKÁCS 2002 Szalontai, Cs. – Takács, M.: *Mokrin-Vodoplav.* In: ADAM 2002, 244–245.
- SZÖKE 1995 Szöke Á.: *Az avar kori ónozás fajtái, ónozott bronzok tisztításának problémája. — Verzinnungsarten in der awarenzeit. Das Problem der Reinigung von verzinneten Bronzegegenständen.* MFMÉ – StudArch 1 (1995) 211–218.
- TAKÁCS 2002 Takács, M.: *Sonta.* In: ADAM 2002, 324.
- TÖRÖK 1954 Török Gy.: *Kora-avar sírok Móron. — Ranneavarskie mogily v s. Mor.* ArchÉrt 81 (1954) 54–60.
- H. VADAY 1989 H. Vaday, A.: *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok.* Antaeus 17–18, Budapest 1989.
- VEJMARN–AJBABIN 1993 Vejrnarn, E. V. – Ajbabin, A. I.: *Skalistinskij mogil'nik.* Kiev 1993.
- VORONOV–BGAŽBA 1979 Voronov, J. N. – Bgažba, O. H.: *Novije materialy VII. v. iz mogil'nikov Abhazii.* KSIA 158 (1979) 67–71.
- WELKOV 1935 Welkov, I.: *Eine Gotenfestung bei Sadowetz, Nordbulgarien.* Germania 19 (1935) 149–158.
- WINTER 1997 Winter, H.: *Awarische Grab- und Streufunde aus Ostösterreich. Ein Beitrage zur Siedlungsgeschichte.* MFMA 4, Innsbruck 1997.

**GÜRTELGARNITUR DES TYPUS MARTINOVKA VON KECEL. DIE TYPOCHRONOLOGIE DER
MASKENBESCHLÄGE DES KARPATENBECKENS**

Csilla BALOGH

In der vorliegenden Studie setzte ich mir ein doppeltes Ziel vor. In der ersten Hälfte der Arbeit mache ich eine Gürtelgarnitur des Typs Martinovka bekannt, die im awarenzeitlichen Fundmaterial meinen Kenntnissen nach bis dahin keine Analogien hat (Abb. 1. 2–3, 5–13). Der fragliche Fundkomplex befindet sich im Altbestand des Viski-Károly-Museums von Kalocsa, aber es ist nicht bekannt, wie er dorthin gelangte. Die Gürtelbeschläge sind bronzene Schallengussgegenstände, deren Niete mit den Beschlägen in Einem gegossen wurden. Zwei von den Beschlägen sind durchbrochen und sie haben eine schematische Gesichtsdarstellung. Deswegen brachte ich die Maskenbeschläge des Karpatenbeckens in der zweiten Hälfte meiner Arbeit zusammen, ihre typologische Gruppierung vorgenommen (Abb. 4–6). Ihre Zeitstellung untersuchte ich mit Hilfe der Fundzusammenhänge. Am Ende der Arbeit ist der Katalog der im Karpatenbecken bekannten Grabkomplexe mit Maskenbeschlägen zu finden (Abb. 7–25).

Die Ergebnisse der Analyse können folgendermaßen zusammengefasst werden: 1. Im Karpatenbecken erschienen die frühesten gegossenen und blechnen Maskenbeschläge zuerst in germanischem Milieu im mittleren Drittel des 6. Jahrhunderts als byzantinische Handelswaren (Keszthely-Bazilika, Grab 3; Magyarcsanak-Bökény; Szentes-Nagyhegy, Grab 29; unbekannter Fundort/Südungarn). 2. Die im awarischen Milieu vorgekommenen Gussgegenstände sind keine Lokalprodukte. Zum Teil wurden sie (wie auch die eigenartigen Bestattungssitten) von ihren osteuropäischen nomadischen Besitzern mitgebracht (Hajdúszoboszló; Klárafalva-B, Grab 60; Szentes-Lapító), aber zum Teil können sie Beute, oder Handelswaren sein (Mandjelo/Nagyolaszi, Subotica/Szabadka). Diese Funde können in das letzte Drittel des 6. Jahrhunderts datiert werden. 3. Die gepressten Beschläge sind Lokalprodukte, darauf weisen die in den Goldschmiedegräbern vorgekommenen Pressmodelle hin

(Adony; Gátér, Grab 11). Die gepressten Gegenstände sind aber nicht unbedingt gleichzeitig. Die Funde des Grabes 1. von Keszthely-Fenekpuszta, des Grabes 166 von Jutas, des in langobardischem Milieu freigelegten Grabes 8 von Keszthely-Fenek-Straße, ferner die von Szegvár-Sápoldal und des Grabes 1 von Szegvár-Oromdülő scheinen die frühesten zu sein, sie können an das Ende des 6. Jahrhunderts datiert werden. Ein wenig später, lieber an den Anfang des 7. Jahrhunderts kann man die Mehrheit der gepressten Maskenbeschläge datieren (die Funde von Deszk, Kiszombor-O, Grab 2, Nyiregyháza-Kertgazdaság, Grab 3, usw.). Unter den gepressten Stücken können die fischschwanzförmigen Beschläge von Gátér und Tarnaméra die jüngsten sein, sie wurden wahrscheinlich im mittleren Drittel des 7. Jahrhunderts hergestellt. Für die bis dahin bekannten spätesten Stücke halte ich die von Kecel und für den spätesten gepressten Gegenstand die im Grab 67 von Jánoshida gefundene gepresste Riemenzunge mit Doppelblech und Seitenstab (Abb. 5. 10).

Wie das Erscheinen der Maskenbeschläge, ist auch die Bestimmung der oberen Grenze ihrer Benutzungszeit problematisch. Einige Stücke wurden ganz lange benutzt, wie z. B. der im Grab 314 von Szekszárd-Bogyiszlói-Straße in Vergesellschaftung von Funden mittelawarischen Charakters freigelegte Fund (Abb. 4. 23).

Die Aufgabe der künftigen Forschung ist, das von Ambroz aufgestellte, bis heute einzige typochronologische Modell der in der osteuropäischen Steppe vorgekommenen Beschläge des Typs Martinovka zu revidieren und die Datierung der Maskenbeschläge vom 6. bis 8. Jahrhundert zu präzisieren. Dazu braucht man die Veröffentlichung der in der osteuropäischen Steppe freigelegten, ausführlich beschriebenen sehr wichtigen Gräberfelder mit Illustrationen guter Qualität.

Übersetzt von Katalin H. SIMON

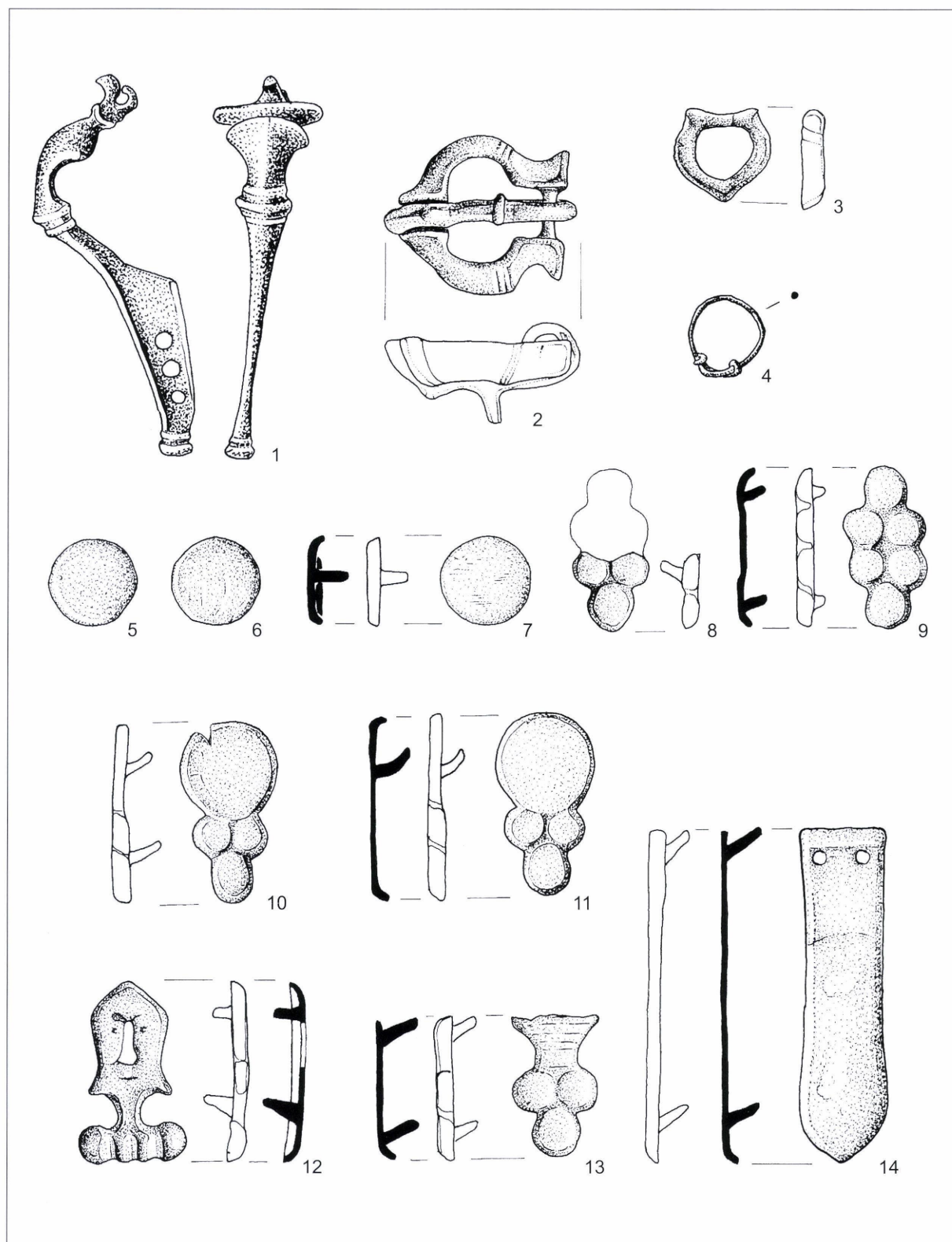
Balogh Csilla

Móra Ferenc Múzeum

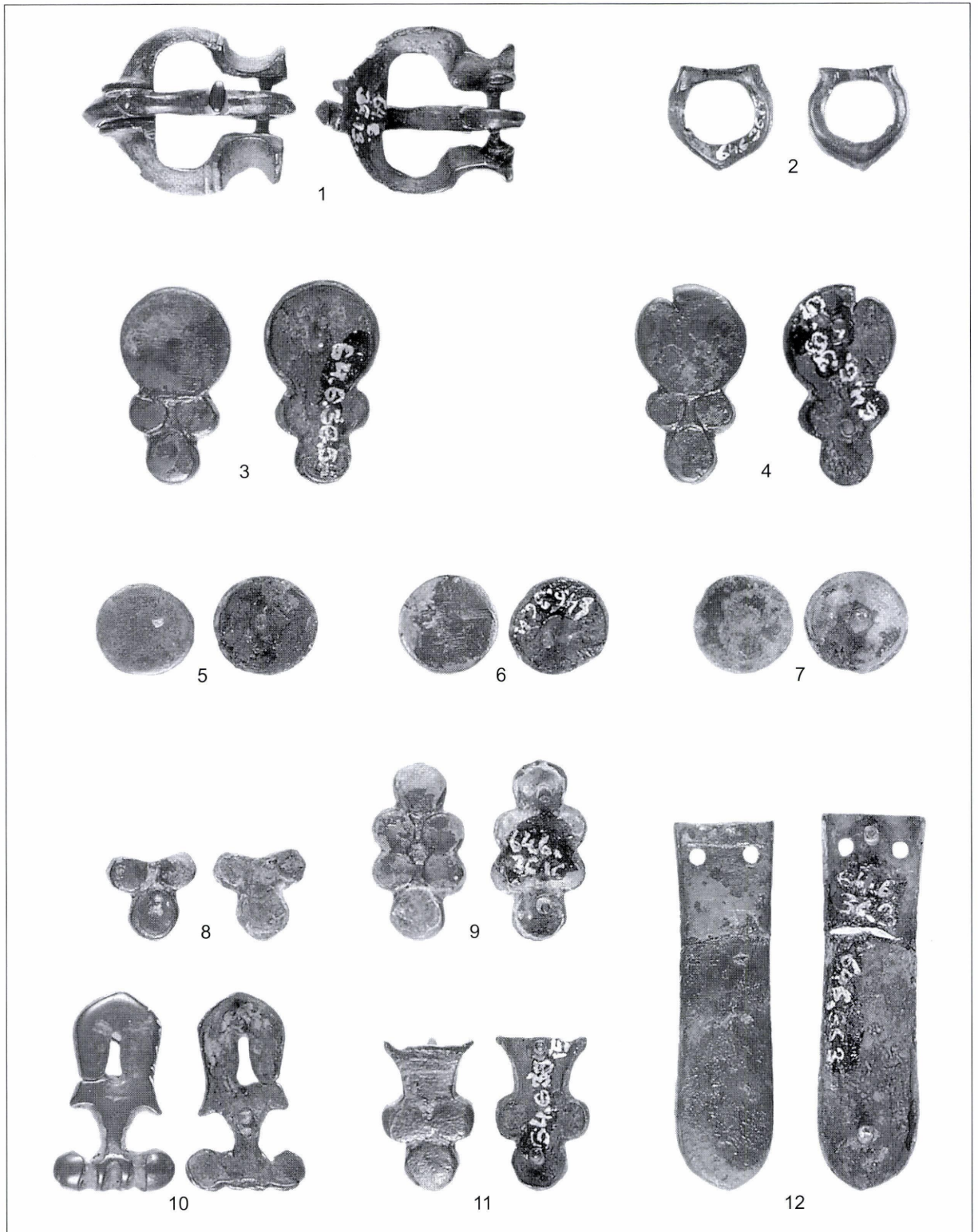
6701 Szeged, Pf. 474.

Email: cs_balogh@mfm.u-szeged.hu

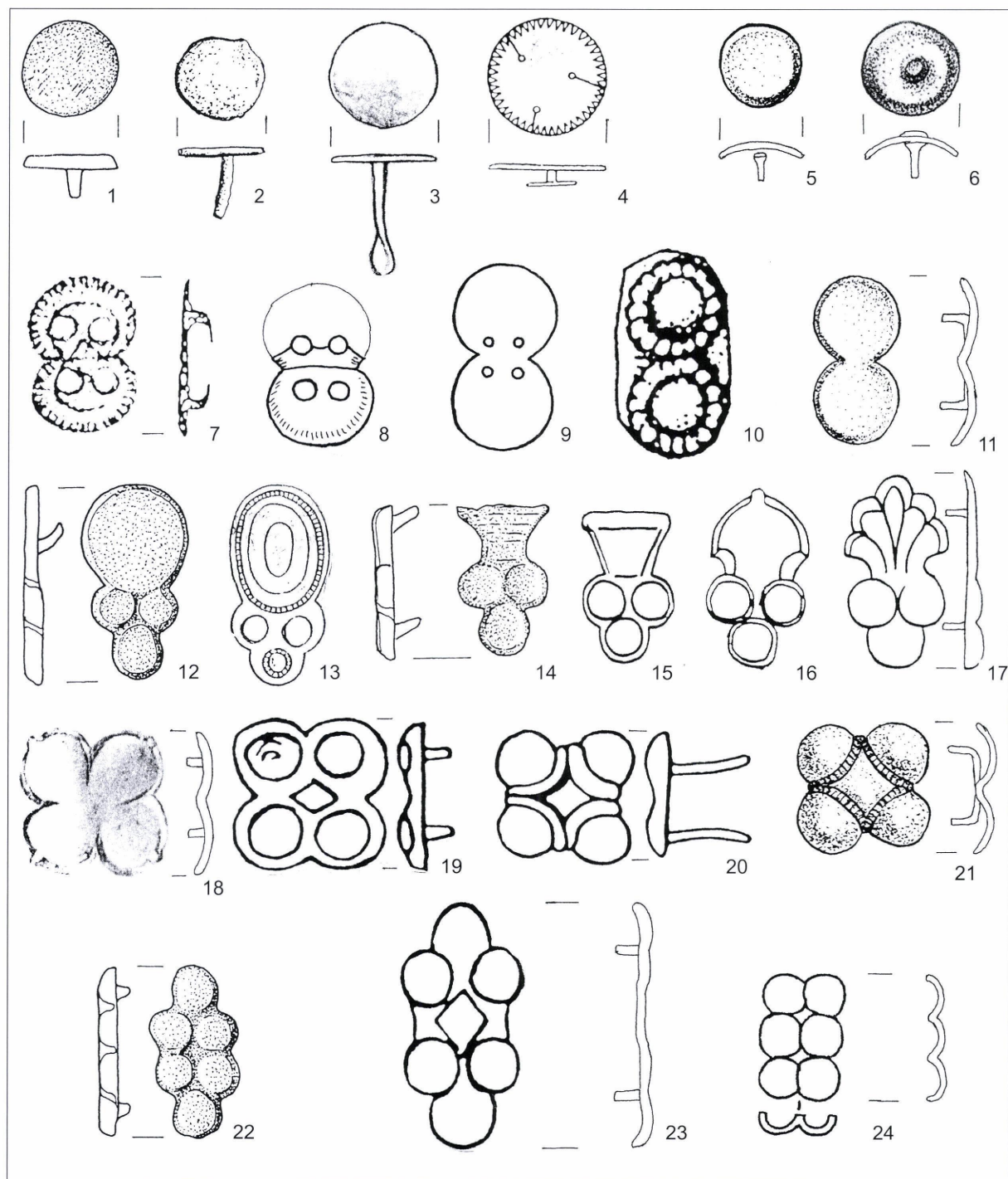

1. kép: A keceli leletgyűjtes — Abb. 1: Der Fundkomplex von Kecel

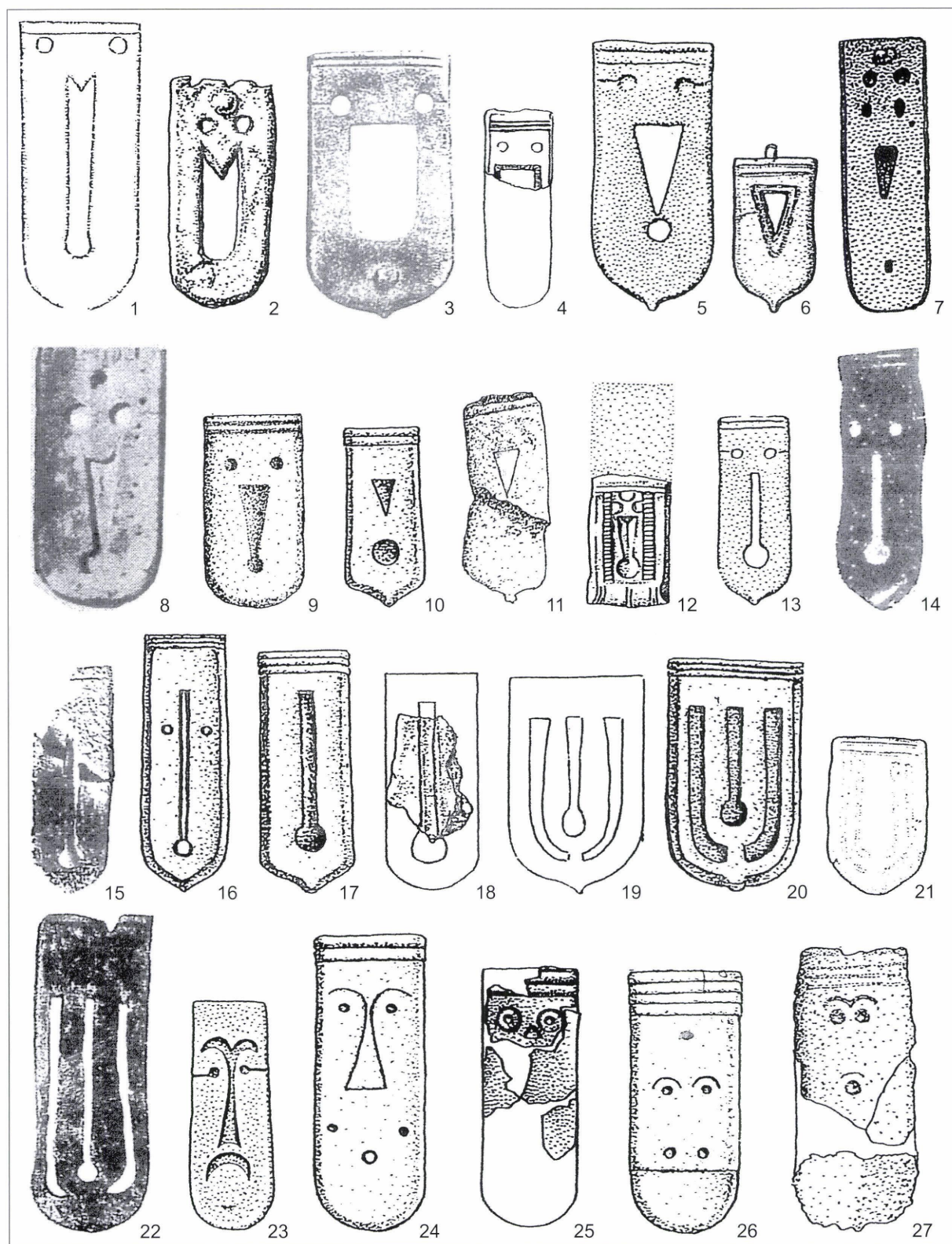

2. kép: A keceli övveretek elő- és hátoldala
Abb. 2: Die Vorder- und Rückseite der Gürtelbeschläge von Kecel

3. kép — Abb. 3: Martinovka-típusú veretek és préselt utánczataik — Gegossene und gepresste Beschläge des Typs Martinovka. 1–6: Kerek veretek — kreisförmige Beschläge (1: Kat. 11; 2: Deszk-L 13. sír; 3: Martinovka; 4: Epifanova; 5–6: Kat. 4/a); 7–11: 8-as alakú veretek — doppelkreisförmige Beschläge (7: Sadovetz; 8: Suuk-Su; 9: Vasil'jevka; 10: Űč-Tepe; 11: Kat. 4/a); 12–24: karéjos veretek — kreislappenförmige Beschläge (12, 14, 22: Kat. 11; 13: Bolse-Bisim; 15, 19, 23: Gorno-Altajsk; 16: Polomsk; 17, 20: Kudyрге; 18: Martinovka; 21: Kat. 22/19. sír; 24: Skalistoje 321. sír)

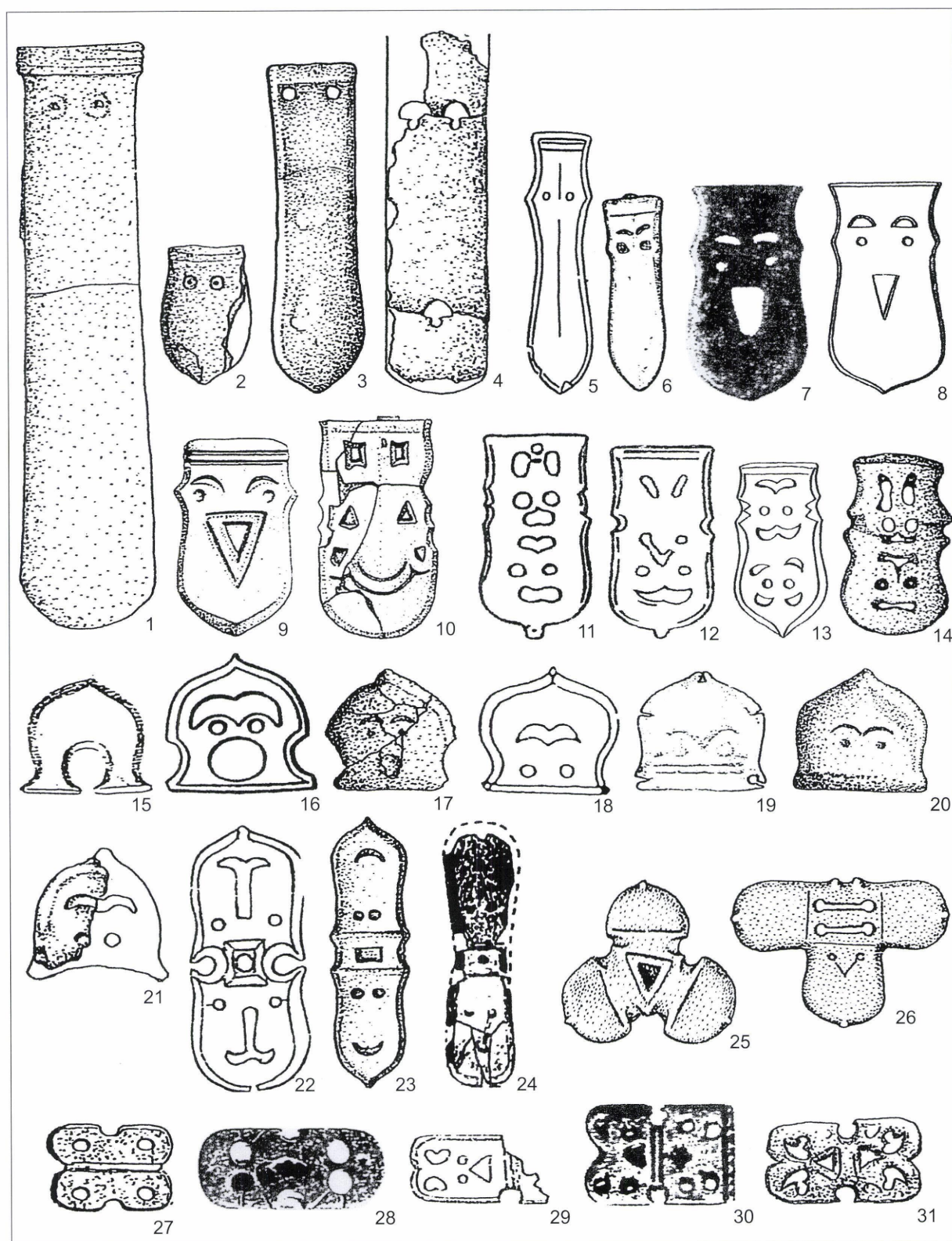

4. kép — Abb. 4

4. kép — Abb. 4: Maszkos veretek és préselt utánzataik. — Gegossene und gepresste Maskenbeschläge. Párhuzamos hosszoldalú maszkos szíjvégek — Riemenzungen mit parallelen Langseiten (1: Suuk-Su 54. sír; 2: Kat. 20; 3: Martinovka; 4: Kat. 18/b; 5: Kat. 36; 6: Kat. 2; 7: Kat. 29/b; 8: Kat. 13; 9: Kat. 14; 10–11, 16–17: Kat. 22/e; 12: Kat. 30; 13: Kat. 35; 14: Kat. 19; 15, 22: Kat. 32; 18: Kat. 4/b; 19: Pát'ygor, északi kriptá 3. sír; 20: Kat. 22/d; 21: Kat. 24; 23: Kat. 31/a; 24: Kat. 16; 25: Kat. 23; 26: Kat. 4/a; 27: Kat. 5)

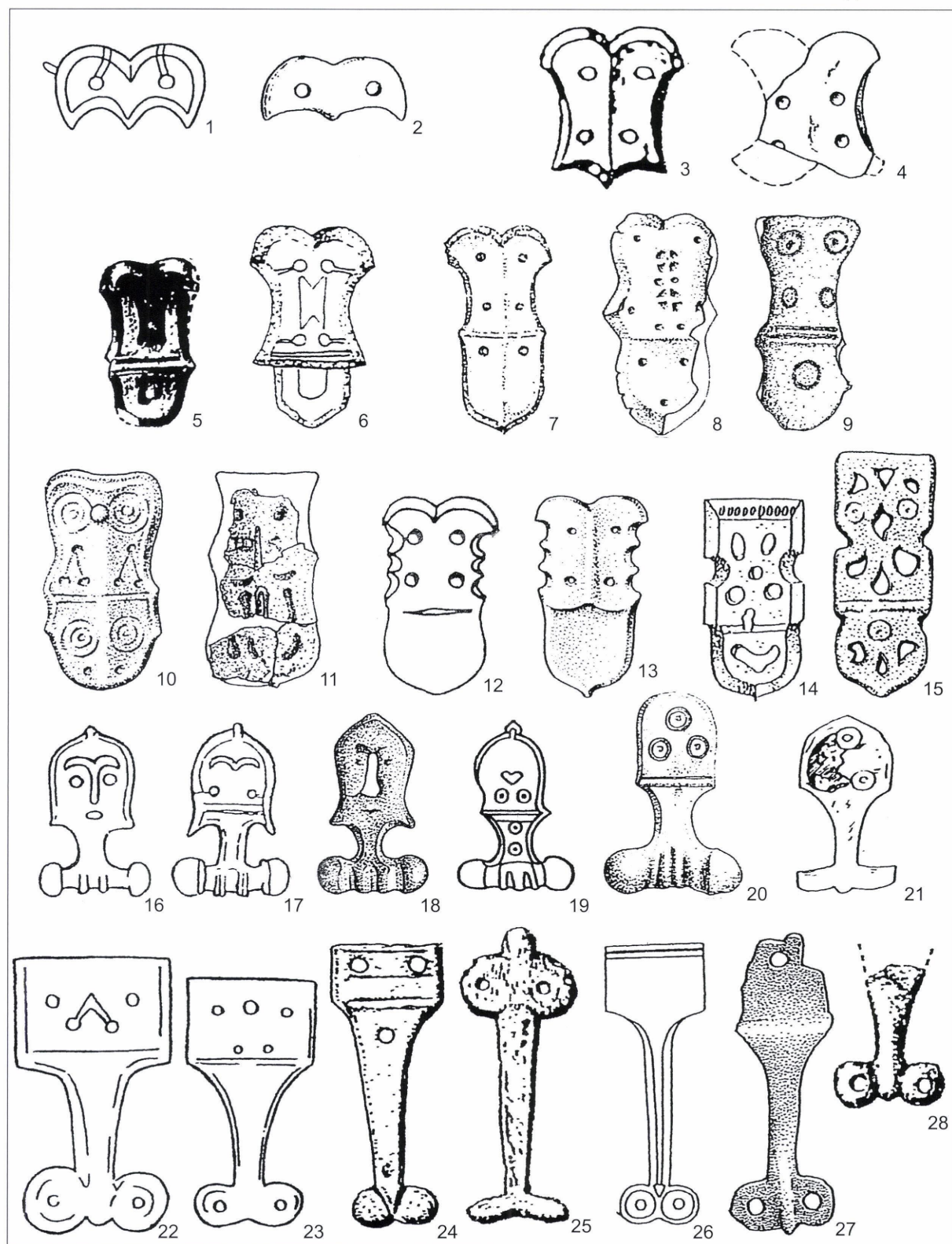
5. kép — Abb. 5: Maszkos veretek és préselt utánzataik. — Gegossene und gepresste Maskenbeschläge. 1–4: Párhuzamos hosszoldalú maszkos szíjvégek — Riemenzungen mit parallelen Langseiten (1–2: Kat. 6; 3: Kat. 11; 4: Kat. 32); 5–14: ívelt oldalú maszkos szíjvégek — Riemenzungen mit geschweiften Langseiten (5: Gaponovo; 6: Kat. 25; 7: Čufut-Kale 34. sír; 8: Kat. 27; 9: Kat. 1; 10: Kat. 9; 11: Prahovo; 12: Sardis; 13: Verchnaja Ešera; 14: Kat. 33); 15–21: pajzs alakú maszkos veretek — einfache schildförmige Beschläge (15: Kat. 28; 16: Arcybaševo; 17: Kat. 6; 18: Carskij Kurgan; 19: Kat. 24; 20: Kat. 22/a; 21: Kat. 4/b); 22–24: kettős pajzs alakú maszkos veretek — zweiteilige schildförmige Beschläge (22: Martinovka; 23: Kat. 22/e; 24: Kat. 29/a); 25–26: hármas pajzs alakú maszkos veretek — dreiteilige schildförmige Beschläge (Kat. 8); 27–31: összetett pajzs alakú maszkos veretek — zusammengesetzte schildförmige Beschläge (27: Ilovatka; 28: Kat. 32; 29: Suuk-Su 54. sír; 30: Pjatra Frekecej; 31: Kat. 17)

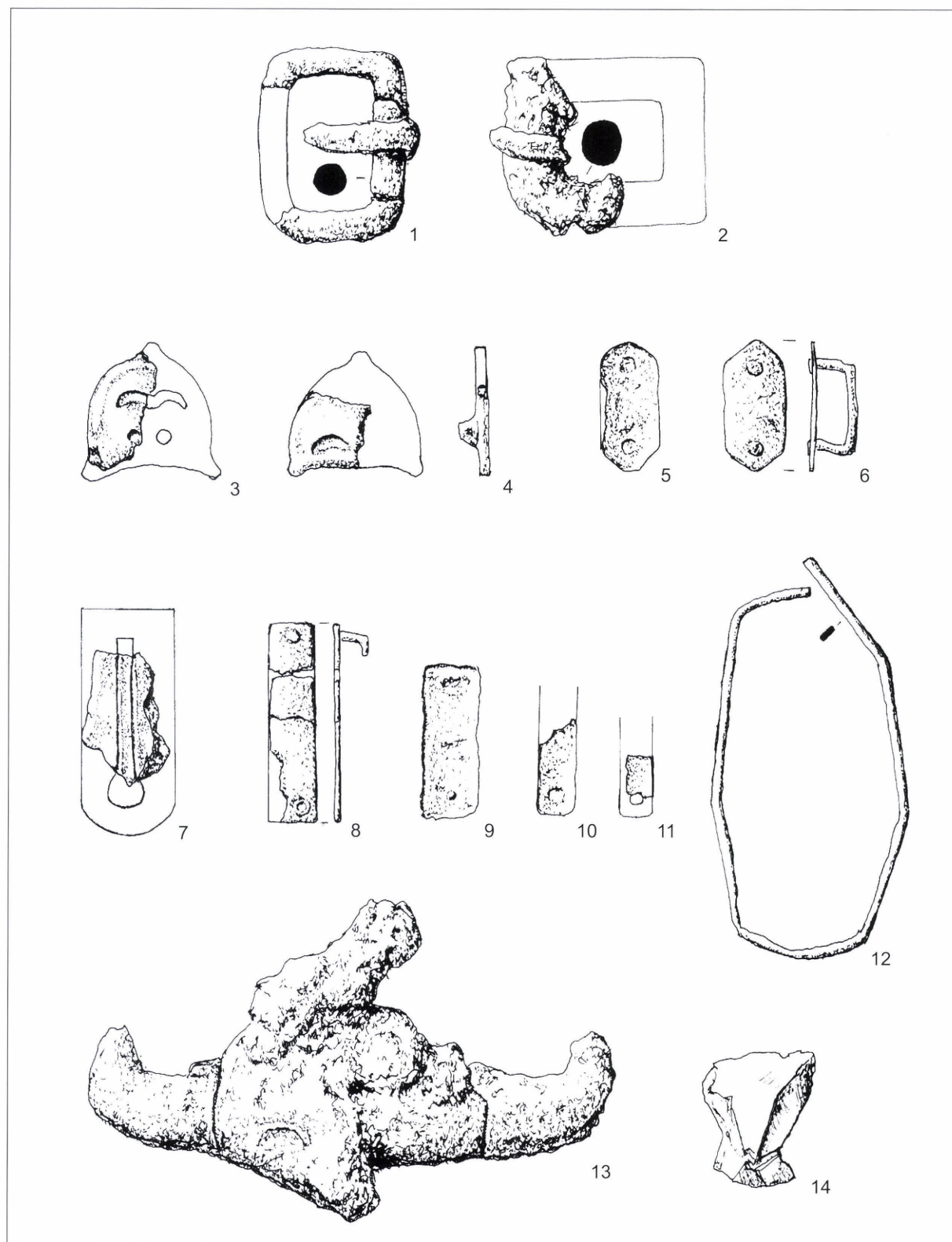
5. kép — Abb. 5

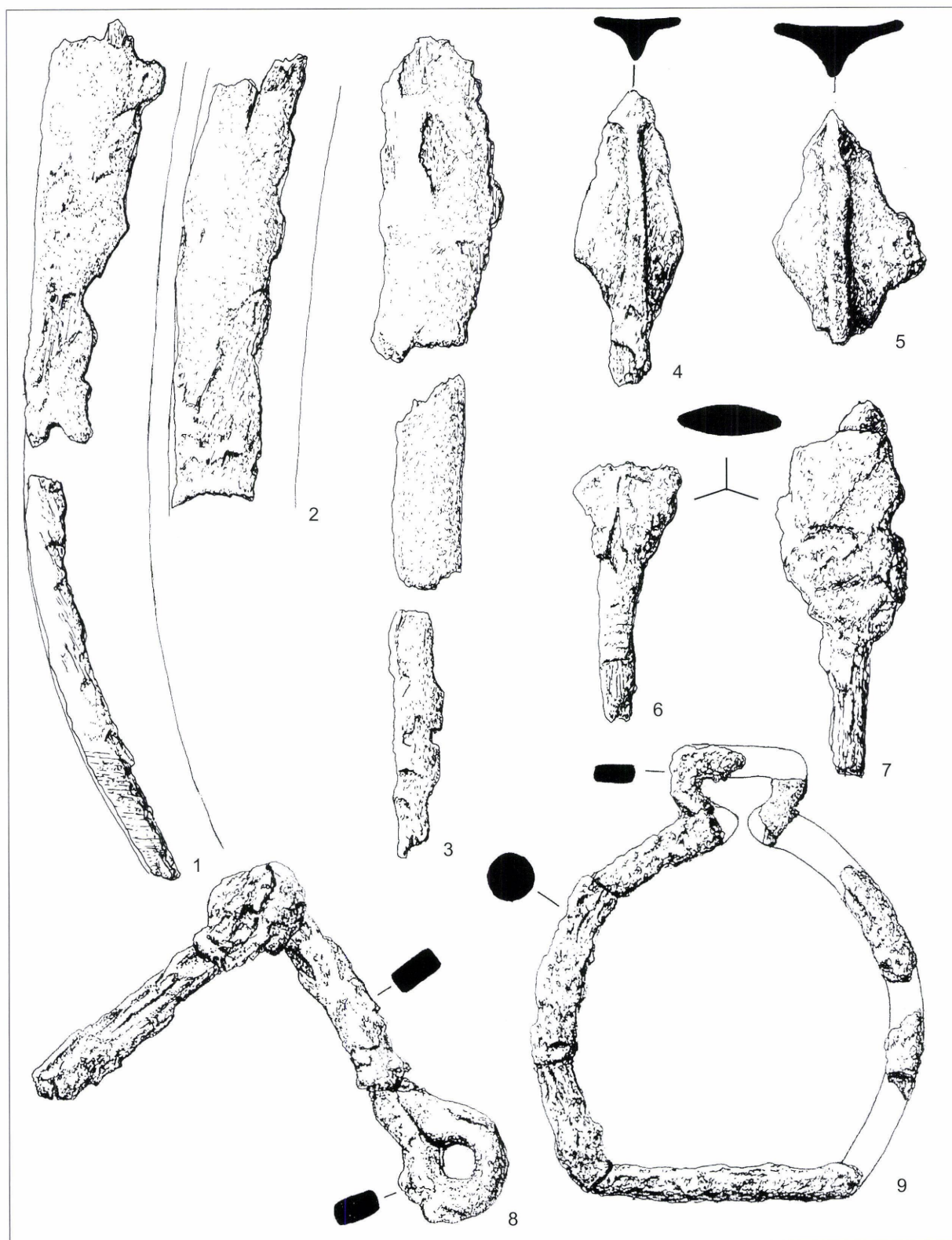

6. kép — Abb. 6

6. kép — Abb. 6: Maszkos veretek és préselt utánzataik. — Gegossene und gepresste Maskenbeschläge. 1–2: Kettős félhold alakú maszkos veretek — Doppelhalbmondförmige Beschläge (1: Gaponovo; 2: Kat. 18/d); 3–4: egyszerű halfarkas veretek — einfache fischschwanzförmige Beschläge (3: Čapajevskij; 4: Kat. 18/d); 5–13: összetett halfarok alakú maszkos veretek — zusammengesetzte fischschwanzförmige Beschläge (5: Kat. 29/a; 6: Kat. 21; 7: Christoforovka 7. halom 7. sír; 8: Kat. 12; 9: Kat. 22/b; 10: Kat. 10; 11: Kat. 38; 12: Gorno-Altajsk; 13: Kat. 7); 14–15: négyszögletes maszkos veretek pajzs alakú résszel — rechteckige Beschläge mit schildförmiger Ergänzung (14: Vil'hovčik; 15: Kat. 37); 16–21: T alakú maszkos veretek — T-förmige Beschläge (16: Čmi; 17: Syntaštamak; 18: Kat. 11; 19: Gaponovo; 20: Kat. 1; 21: Kat. 18/a); 22–28: hosszú szárú maszkos akasztóveretek — Hakenbeschläge mit langem Schenkel (22: Gubermes; 23: Kat. 18/c; 24: Kat. 26; 25: Kat. 31/b; 26: Epifanova; 27: Kat. 15; 28: Kat. 3)

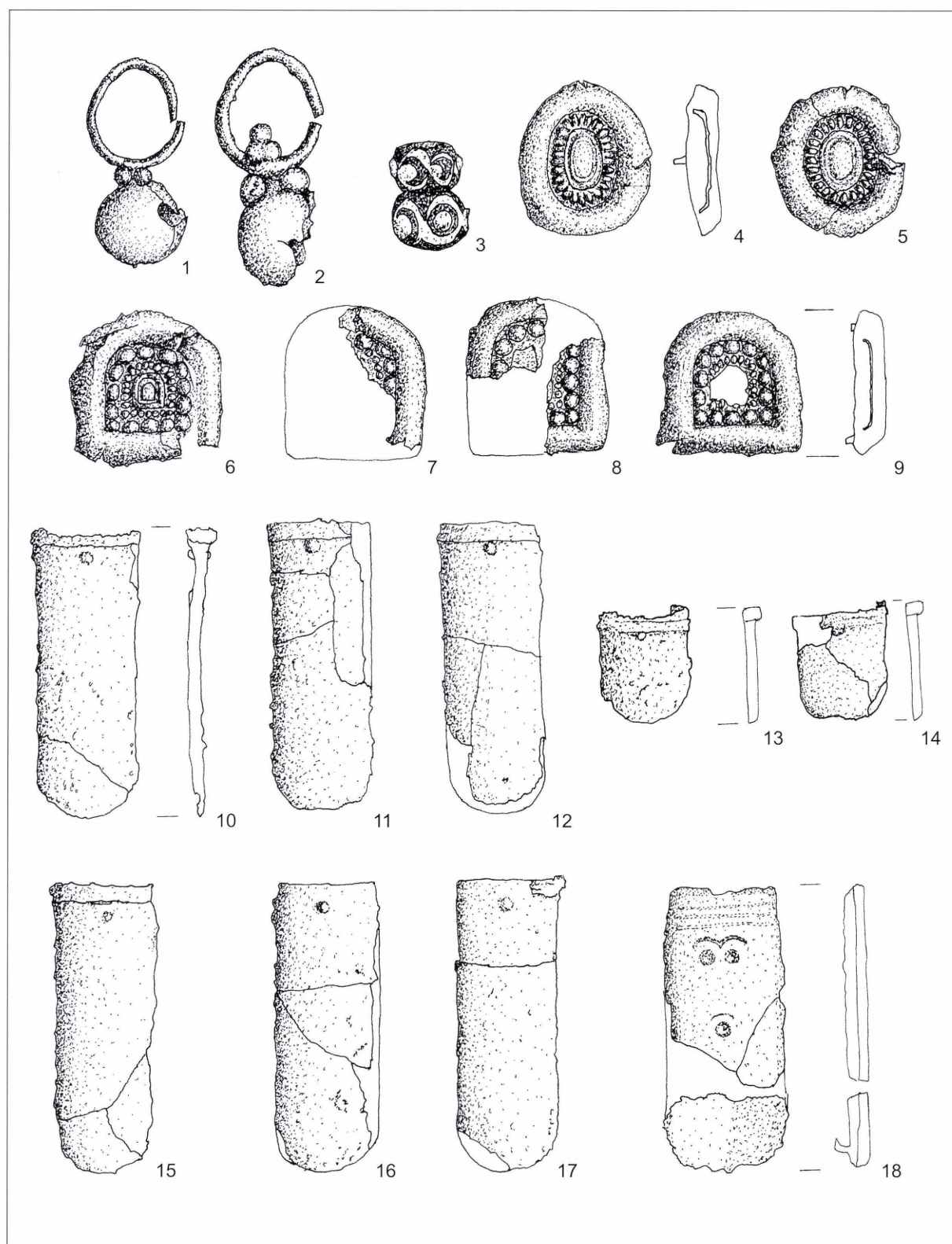

7. kép: Deszk-G 18. sír — Abb. 7: Deszk-G, Grab 18

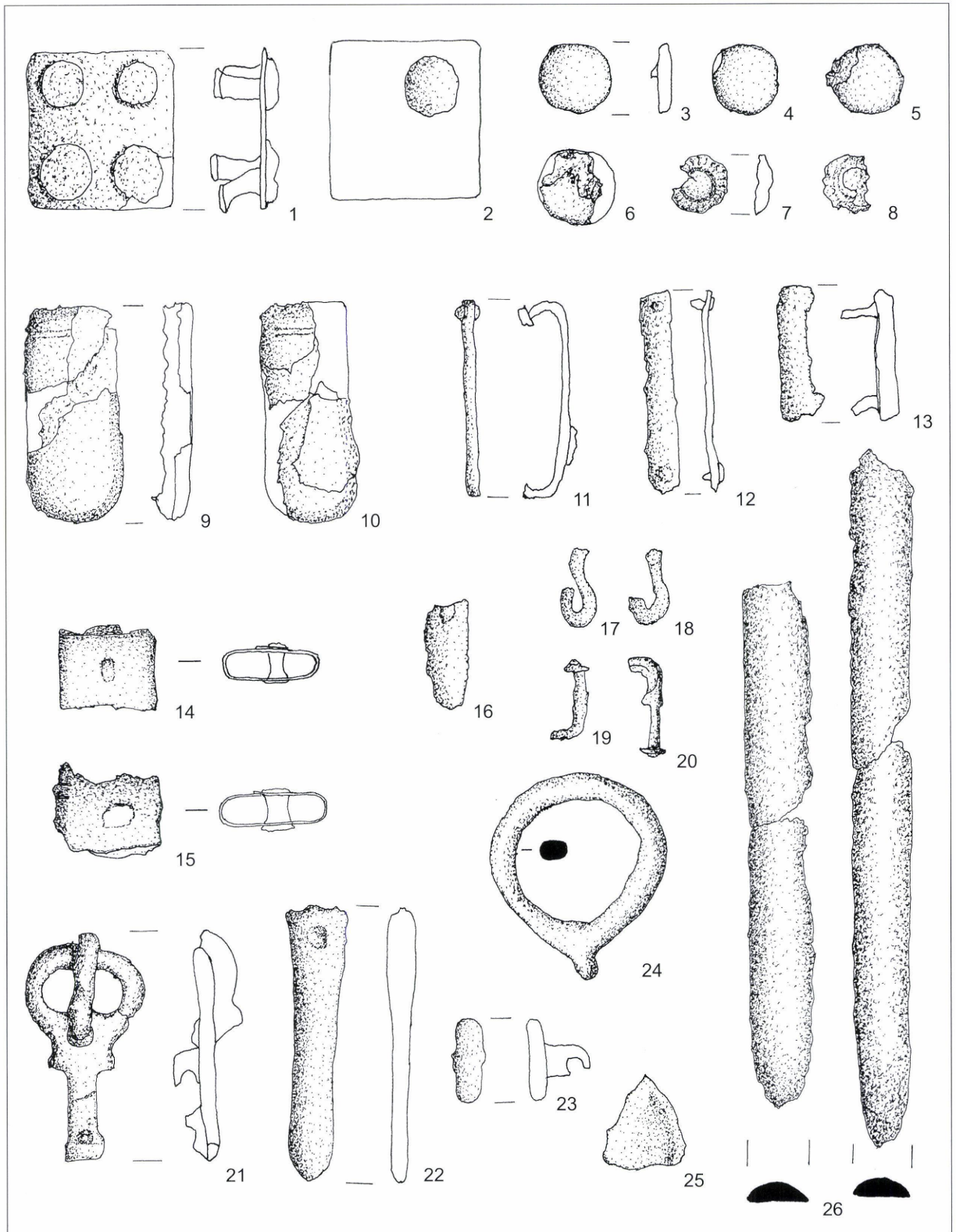

8. kép: Deszk-G 18. sír — Abb. 8: Deszk-G, Grab 18

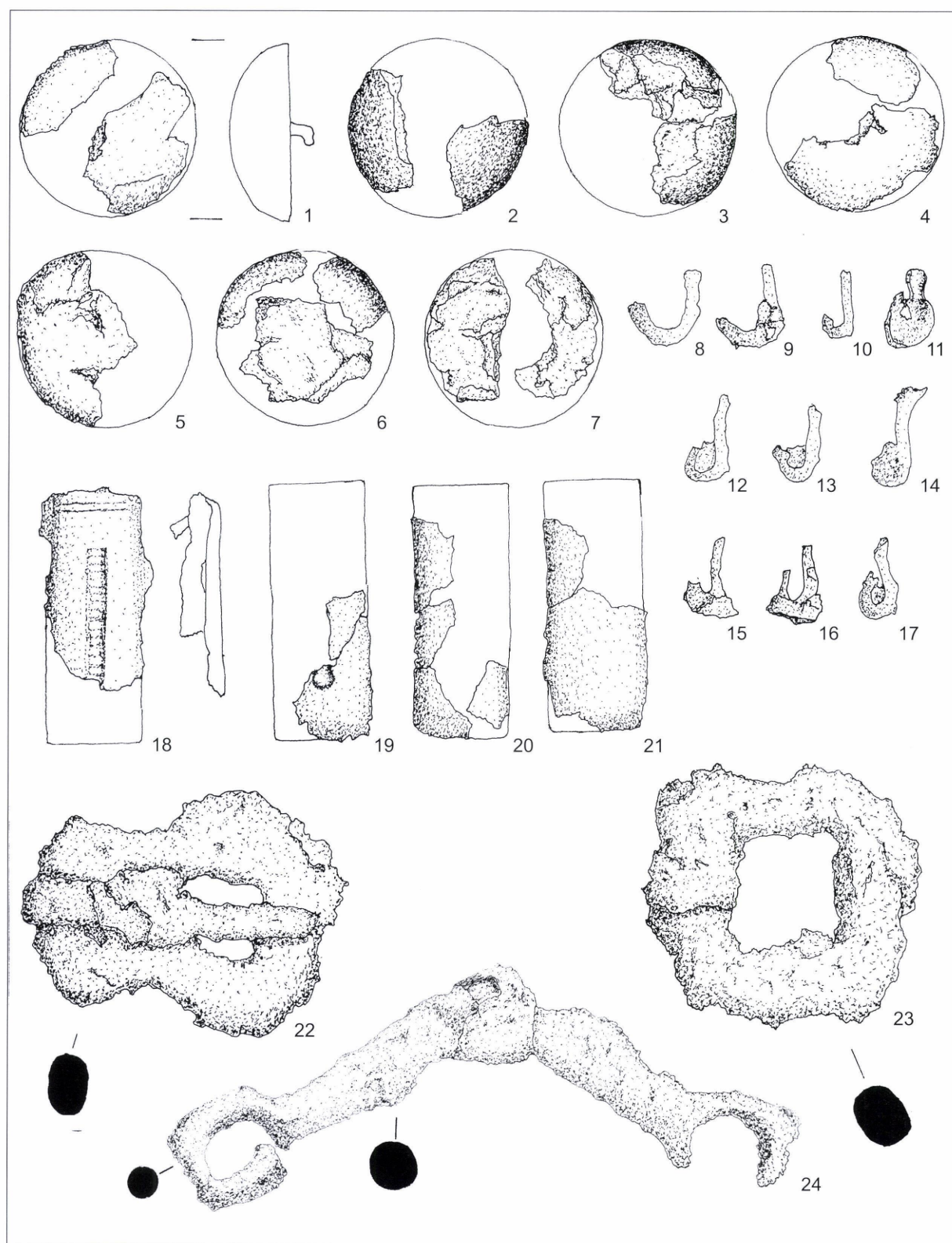

9. kép: Deszk-H 18. sír — Abb. 9: Deszk-H, Grab 18

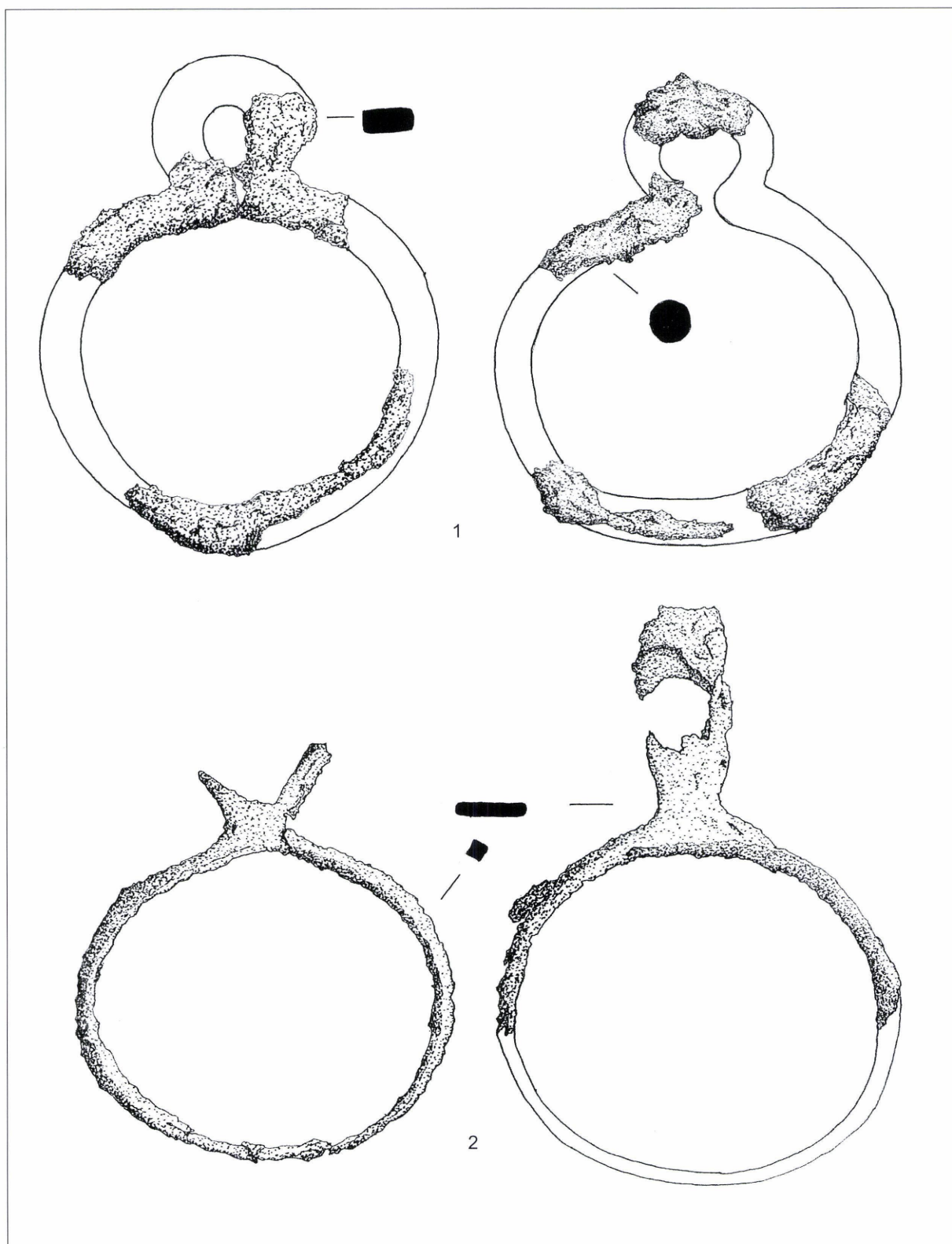

10. kép: Deszk-H 18. sír — Abb. 10: Deszk-H, Grab 18

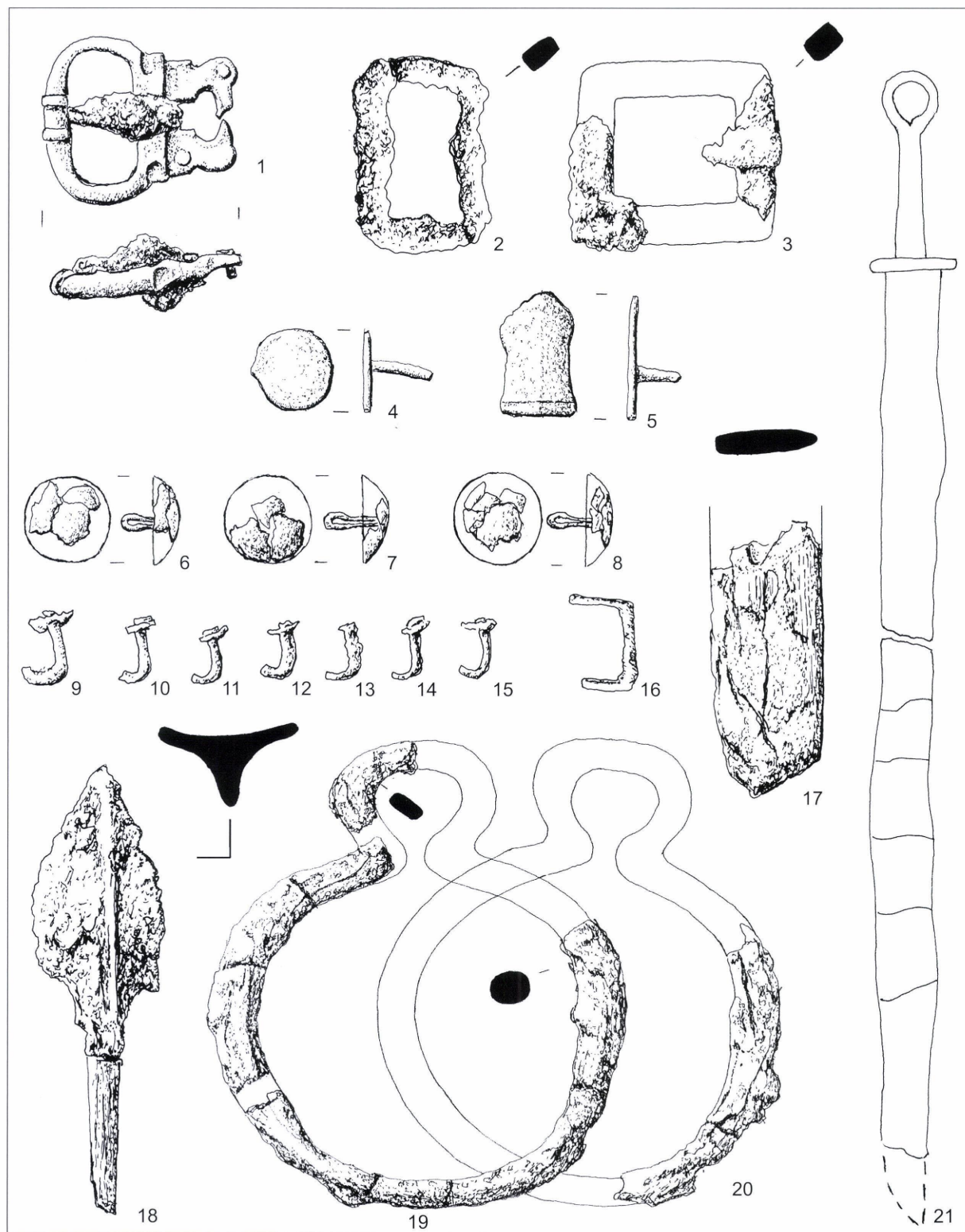

11. kép: Deszk-H 18. sír. M: 1-23: 1:1, 24: 1:2 — Abb. 11: Deszk-H, Grab 18. M: 1-23: 1:1, 24: 1:2

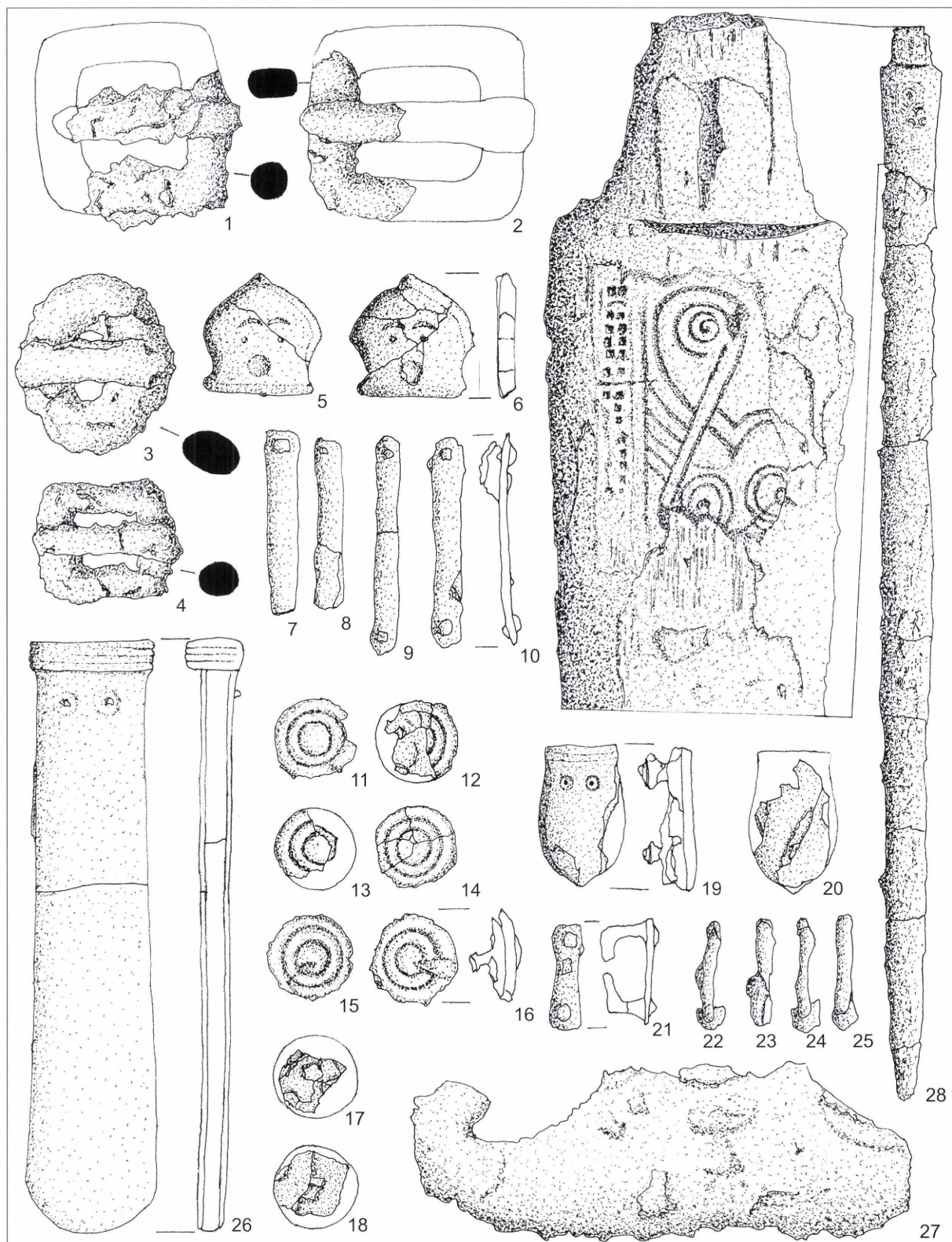

12. kép: Deszk-H 18. sír. M: 1:2 — Abb. 12: Deszk-H, Grab 18. M: 1:2

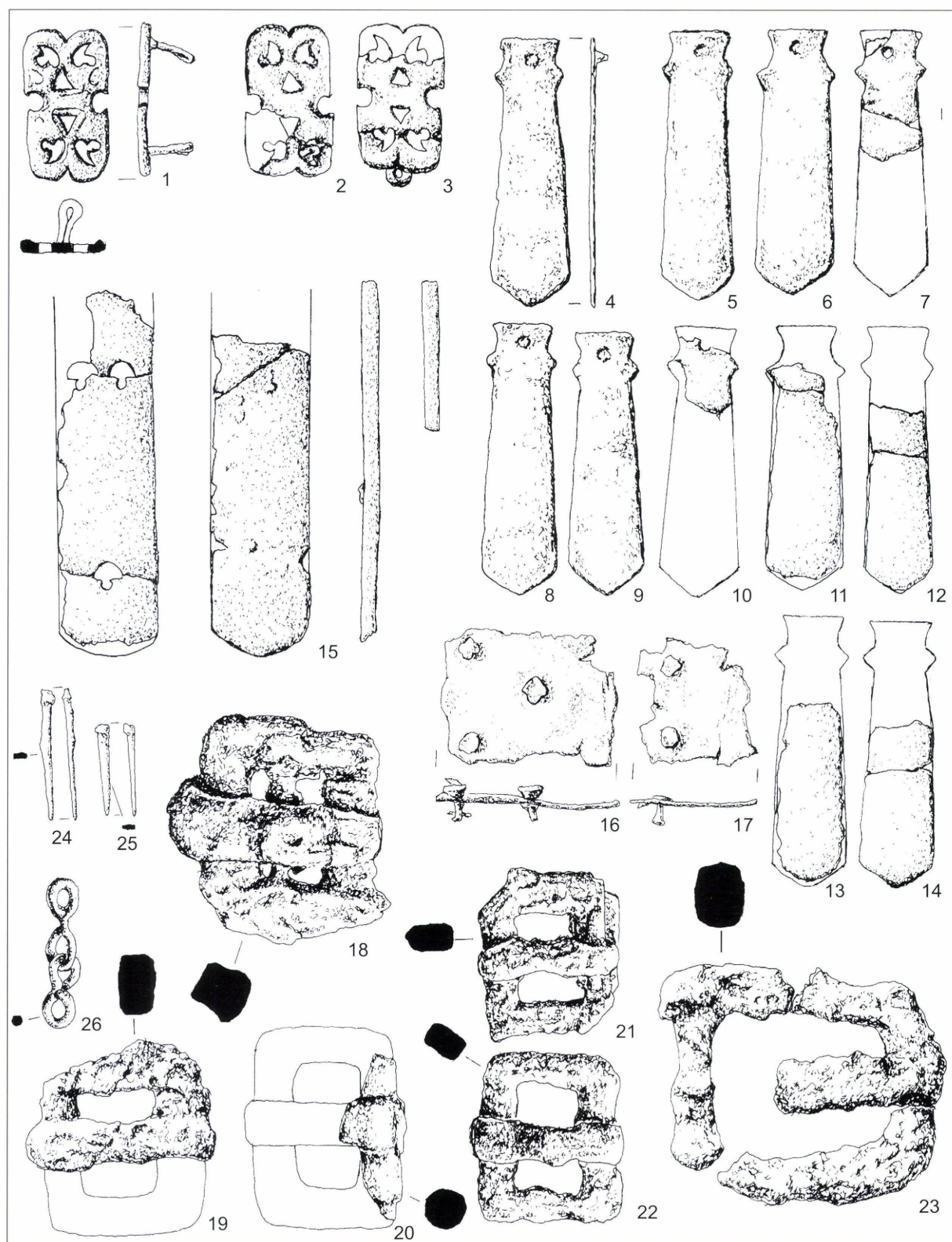

13. kép: Deszk-L 13. sír. M: 1–18: 1:1, 19–20: 1:2, 21: 1:5
Abb. 13: Deszk-L, Grab 13. M: 1–18: 1:1, 19–20: 1:2, 21: 1:5

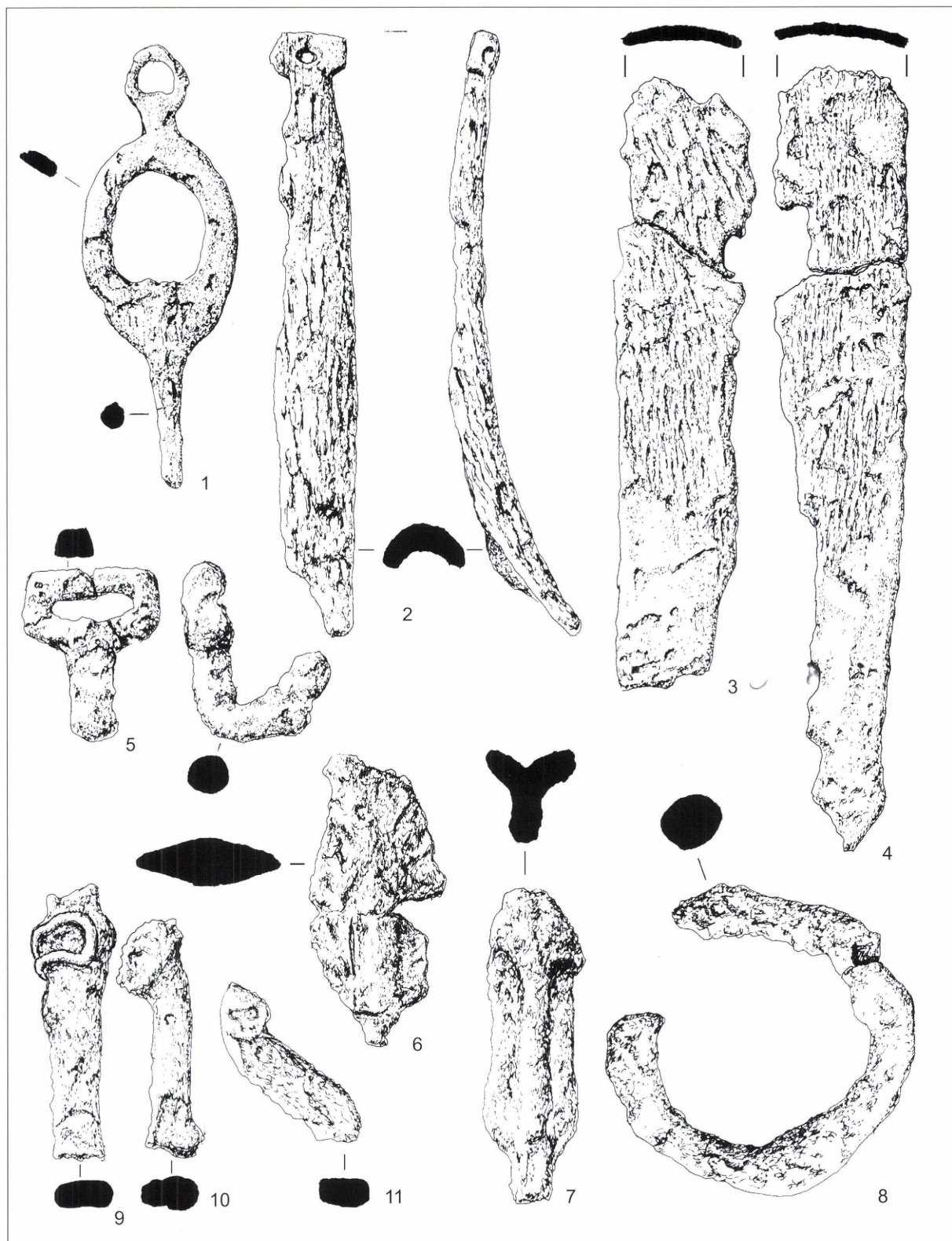

14. kép: Deszk-M 2. sír. M: 1–27: 1:1, 28: 1:5 — Abb. 14: Deszk-M, Grab 2. M: 1–27: 1:1, 28: 1:5

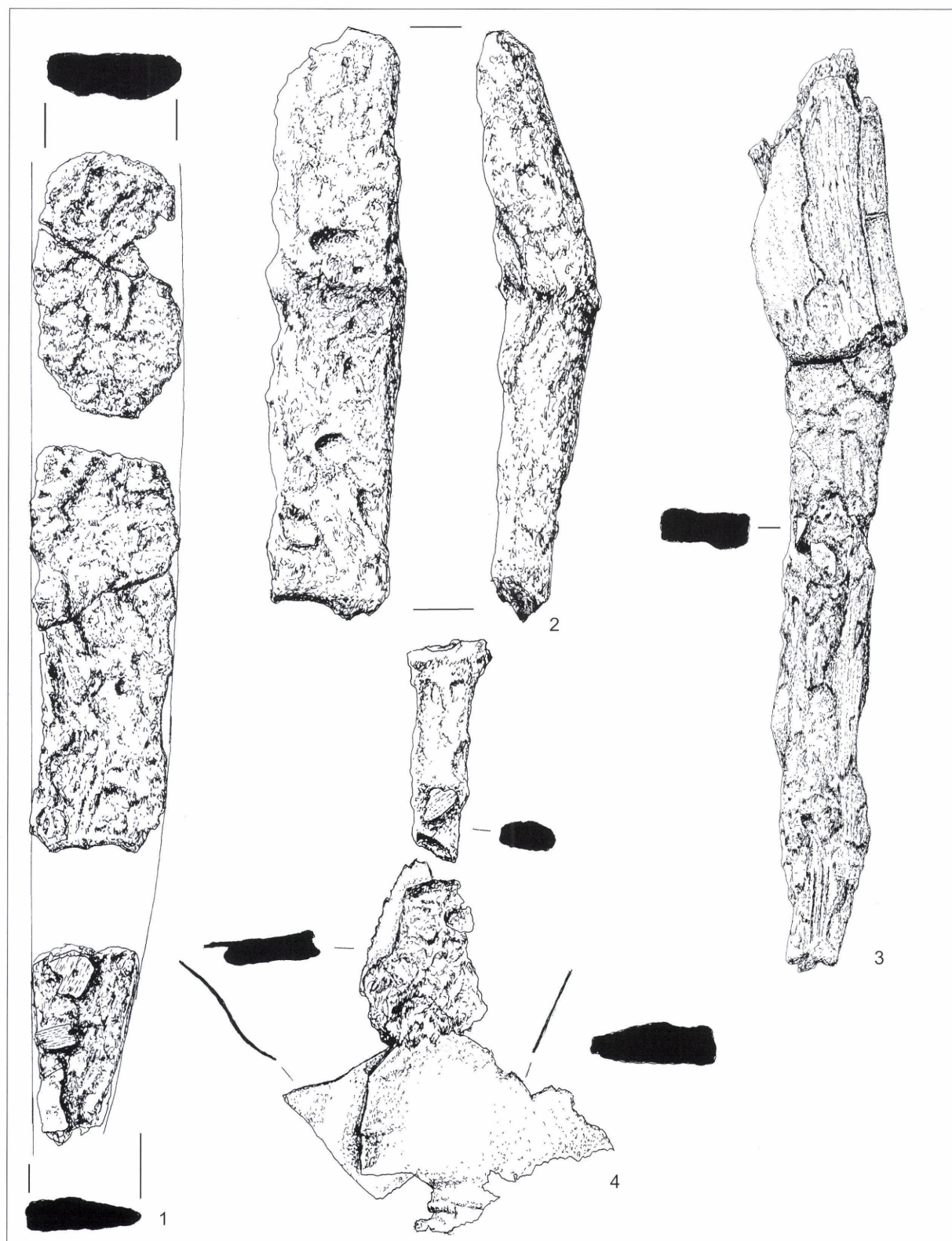

15. kép: Klárafalva-B 60. sír — Abb. 15: Klárafalva-B, Grab 60

16. kép: Klárafalva-B 60. sír — Abb. 16: Klárafalva-B, Grab 60

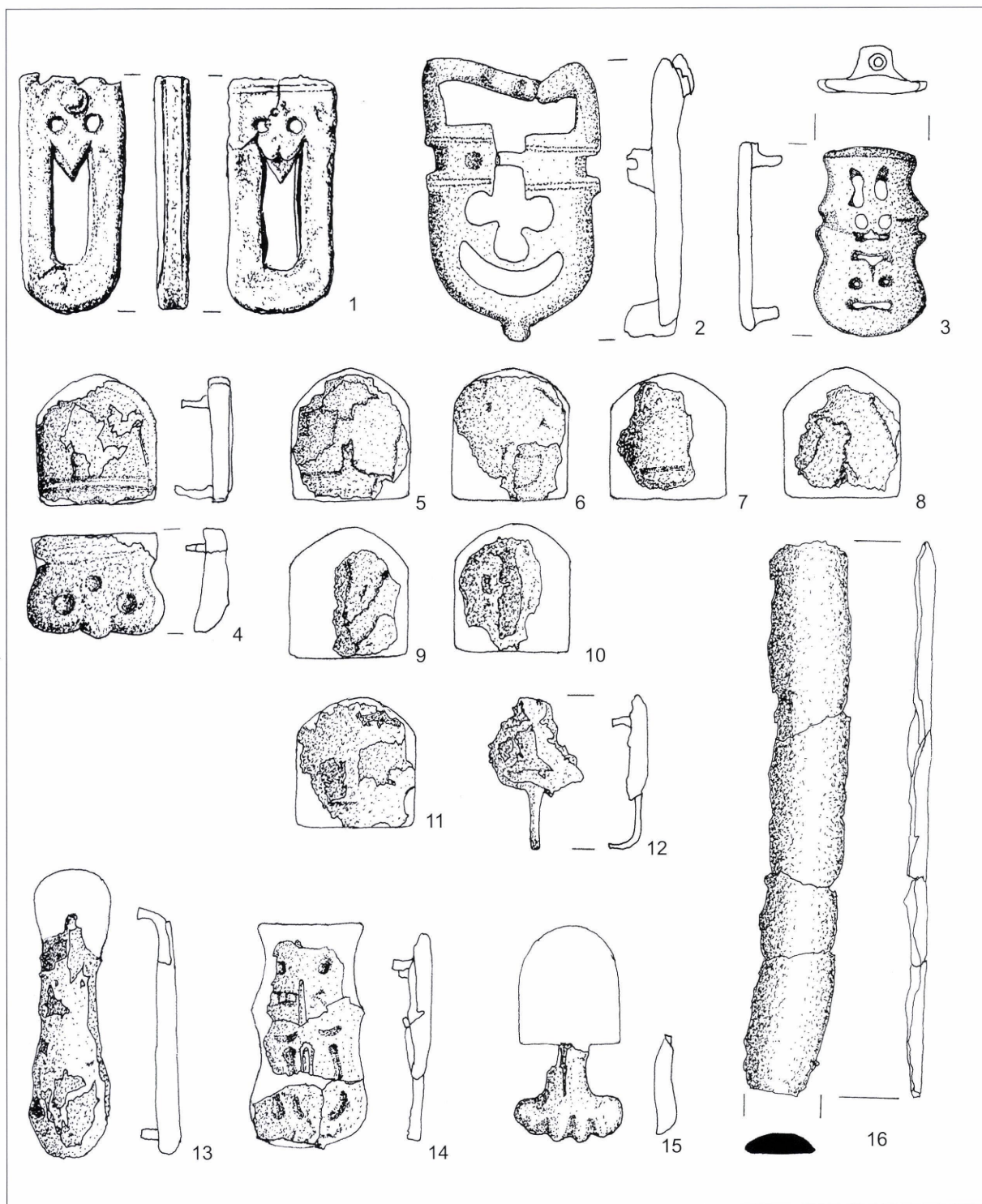

17. kép: Klárafalva-B 60. sír. M: 1–2, 4: 1:1; 3: 2:3 — Abb. 17: Klárafalva-B, Grab 60. M: 1–2, 4: 1:1; 3: 2:3

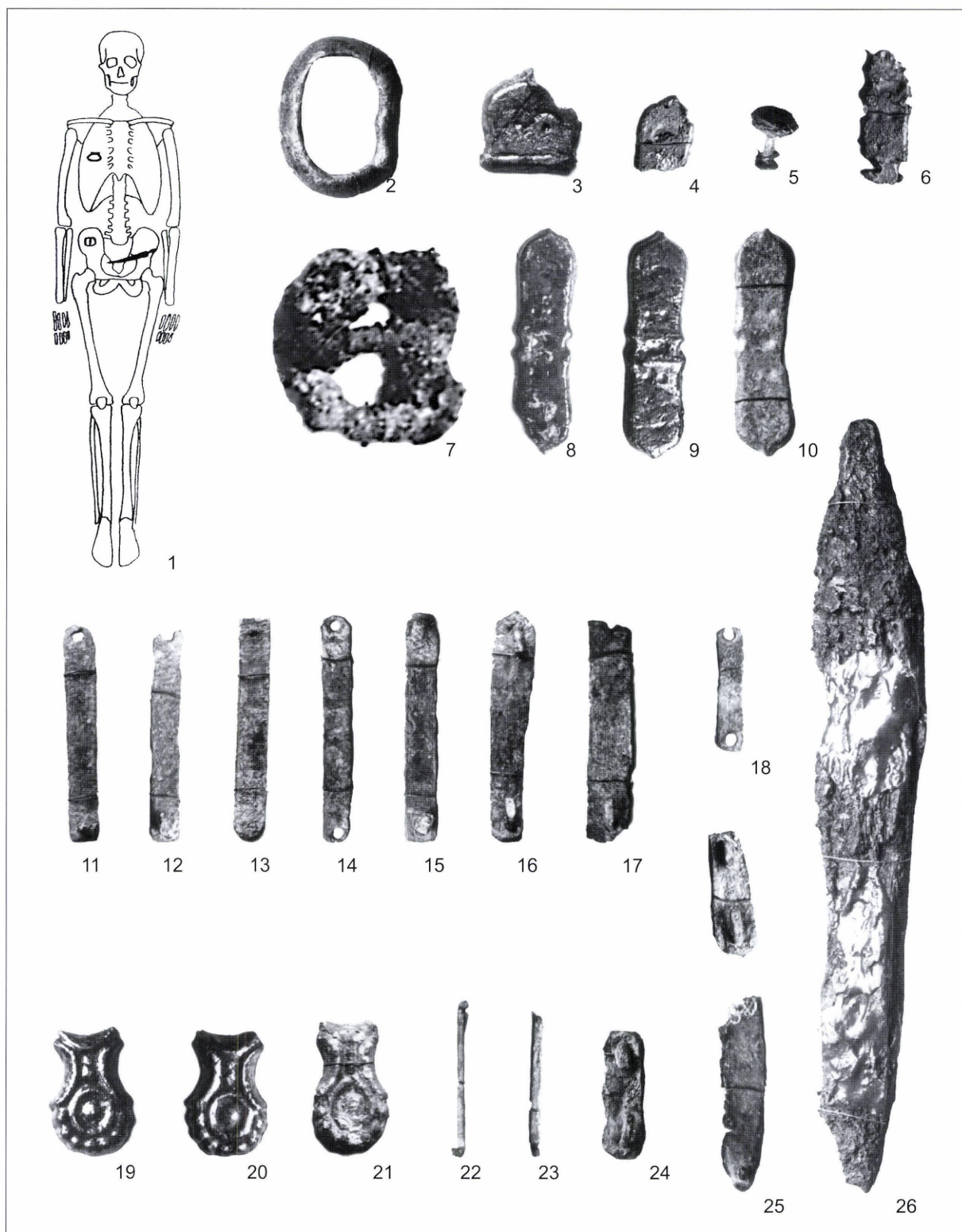

18. kép: Klárafalva-B 60. sír. M: 1: 2:3; 2-7: 1:1 — Abb. 18: Klárafalva-B, Grab 60. M: 1: 2:3; 2-7: 1:1

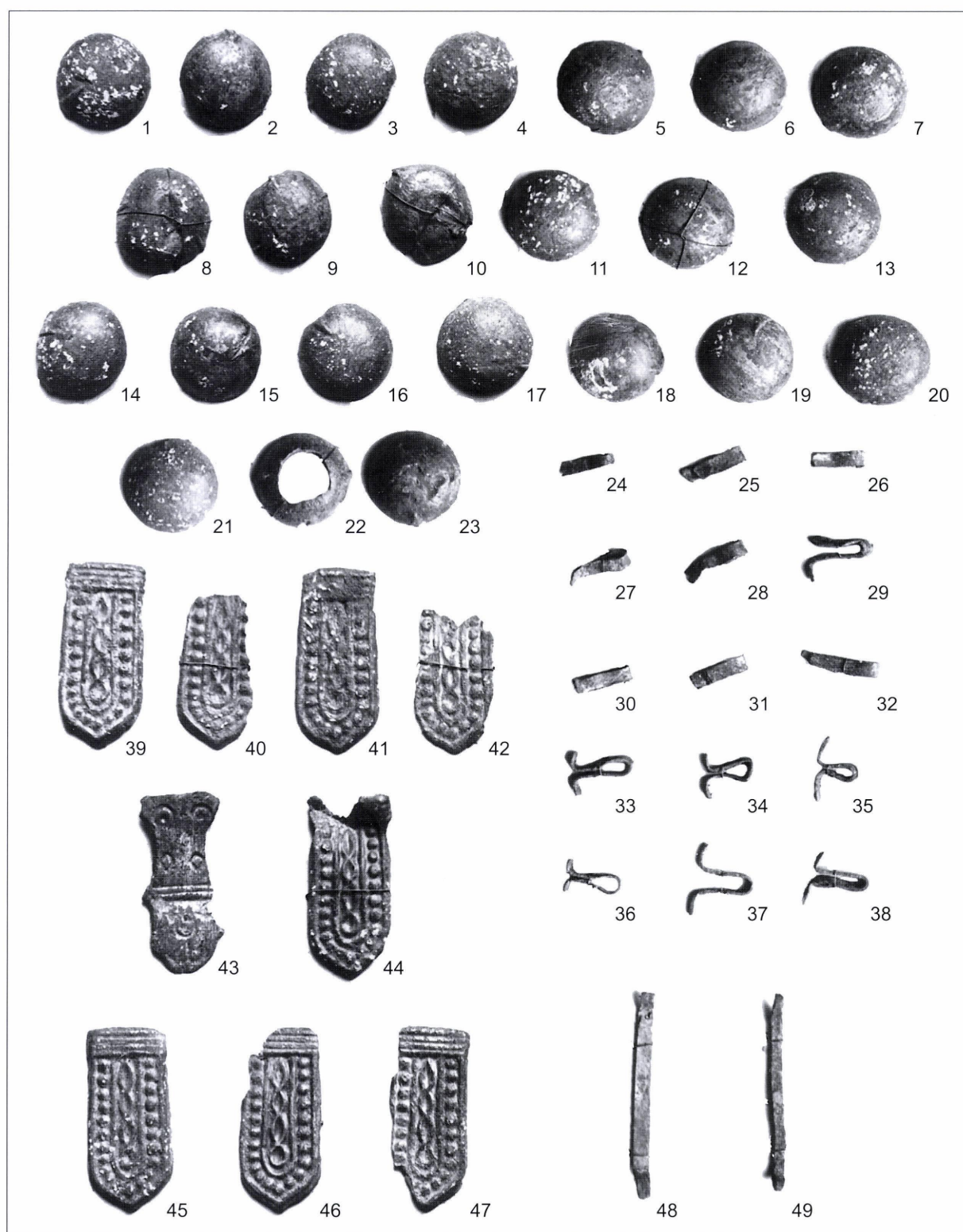
19. kép: 1: Magyarcsanád-Bökény; 2–3: Szentes-Nagyhegy 29. sír; 4–16: ismeretlen lelőhely (Szeged vidéke)

Abb. 19: 1: Magyarcsanád-Bökény; 2–3: Szentes-Nagyhegy, Grab 29; 4–16: unbekannter Fundort (Umgebung von Szeged)

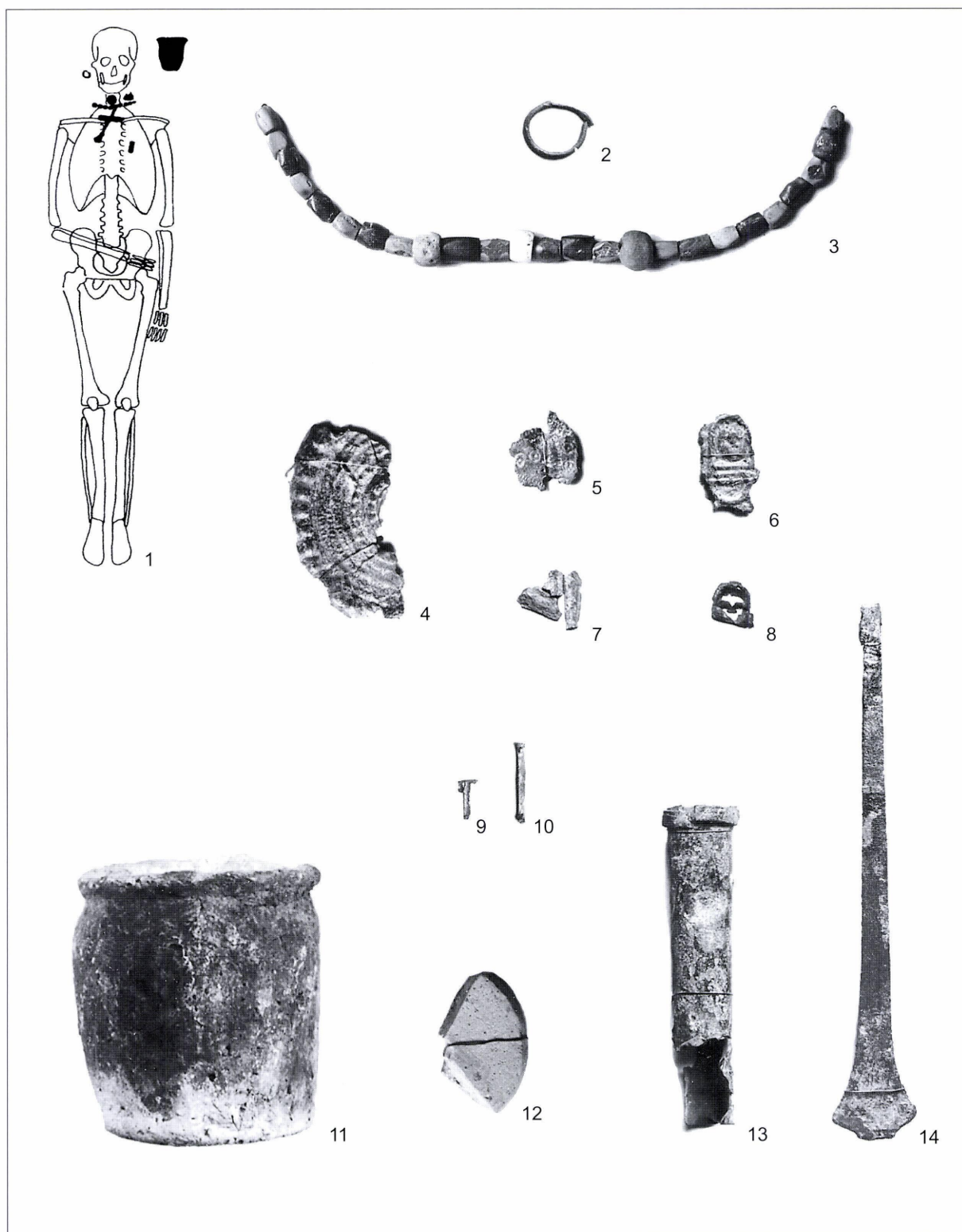

20. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 49. sír
Abb. 20: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 49

21. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 58. sír
Abb. 21: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 58

22. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 60. sír
Abb. 22: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 60

23. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 62. sír
Abb. 23: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 62

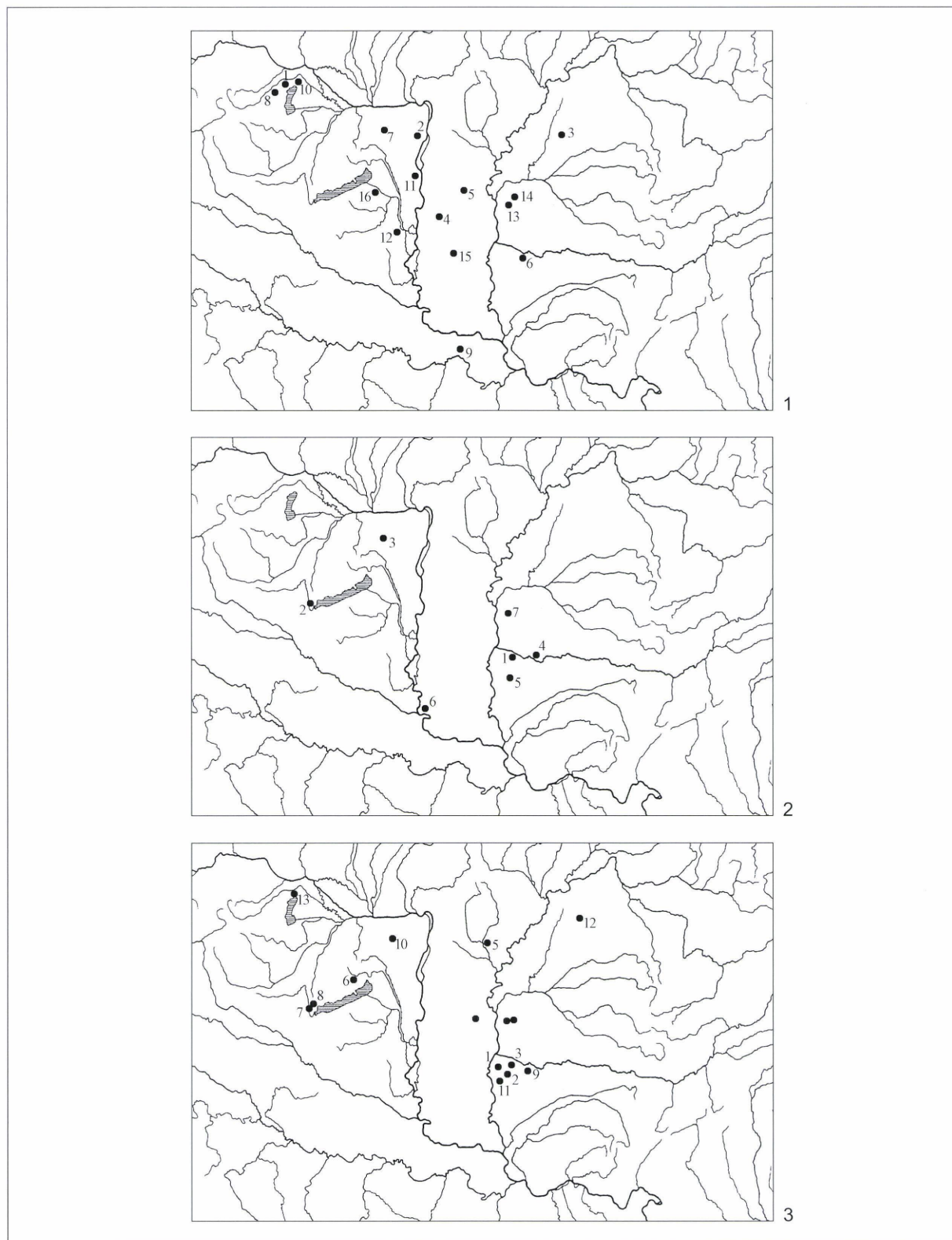

24. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír
 Abb. 24: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 67

25. kép: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír
Abb. 25: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-Flur, Grab 67

26. kép — Abb. 26

26. kép — Abb. 26: A maszkos veretek elterjedése a Kárpát-medencében. — Die Verbreitung der Maskenbeschläge im Karpatenbecken. 1: Öntött veretek — Gegossene Beschläge (1: Bruckneudorf-Heidwiesen/Huningesbrunn (A); 2: Budapest-Farkasrét; 3: Hajdúszoboszló; 4: Kecel; 5: Kiskunfélegyháza-Pákapuszta; 6: Klárafalva-B 60. sír; 7: Környe 23, 147. sír; 8: Leobersdorf (A); 9: Mandjelos/Nagyolaszi (Yu); 10: Potzneusiedl (A); 11: Rácalmás-Rózsamajor 30. sír; 12: Szekszárd-Bogyiszlói út 314, 748. sír; 13: Szentes-Lapistó; 14: Szentes-Nagyhegy 29. sír; 15: Subotica/Szabadka (Yu); 16: Tolnanémedi); 2: lemezveretek kinyírt díszítéssel — Blechbeschläge mit ausgeschnittener Verzierung (1: Klárafalva-B 60. sír; 2: Keszthely-Bazilika 3. sír; 3: Környe 78. sír; 4: Magyarcsanak-Bökény; 5: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 67. sír; 6: Sonta/Szond (Yu); 7: Szegvár-Oromdűlő 1. sír); 3: préselt veretek — gepresste Beschläge (1: Deszk-G 8, 18. sír; 2: Deszk-H 18. sír; 3: Deszk-M 2. sír; 4: Gátér 11. sír; 5: János-hida-Tótképuszta 67. sír; 6: Jutas 166. sír; 7: Keszthely-Fenéki út 8. sír; 8: Keszthely-Fenékpuszta I. sír; 9: Kiszombor-O 2. sír; 10: Környe 151. sír; 11: Mokrin/Homokrév (Yu)-Vodoplav-dűlő 49., 58., 62., 67. sír; 12: Nyíregyháza-Kertgazdaság 3. sír; 13: Petronell-Carnuntum (A); 14: Szegvár-Oromdűlő 1. sír; 15: Szegvár-Sápoldal; 16: Tarnaméra-Urak-dűlő A sír